

Nytt om

Kvinneliv

FORSKNING

3/87

Kvinner i helsevesenet
leger – pasienter – ledere

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

Sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

Årgang 11, 1987

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS, Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 20,-

Abonnement: kr 100,-

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz

Fagkonsulent Gro Hanne Aas

Førstesekretær Evy Haneborg

Førstesekretær Toril Enger

SEKRETARIATETS STYRE:

Førsteamanuensis Elen Roaldseth, leder
(repr. for naturvitenskap)

Professor Karen B. Helle
(repr. for medisin)

Museumsdirektør Magne Velure
(repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Britt E. Dale
(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Liv Storstein
(repr. for NAVFs styre)

Lektor Wenche Barane
(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Jorun Wiik
(repr. for FAD)

VARAMEDLEMMER:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Gunnar Skirbekk

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strømberg (repr. for KD)

Kjære leser!

På slutten av 70-tallet utgav Yale University Press i USA boka *Doctors Wanted. No Women Need Apply. Sexual Barriers in the Medical Profession, 1835-1975*. Forfatteren Mary Roth Walsh beskriver og analyserer de hindringer og stengsler kvinner har møtt i USA innen medisinske studier og senere yrkeskarrierer. Beskrivelsene er ikke ulike de vi kjenner fra vårt eget land, men både i USA og i Norge har det skjedd en drastisk utvikling, ikke minst i løpet av de 10-20 siste åra. Kvinneandelen på medisinerstudiet lå på 1950-tallet på 10-15%, i dag ligger den rundt 50. Men fortsatt er det langt igjen før kvinnene utgjør samme andel i medisinsk forskning: 3% i toppstillinger og 20% i mellomstillinger. I den siste stillingskategorien er over halvparten cand.real-utdannet. I rekrutteringsstillingene er situasjonen bedre, men noen umiddelbar endring er vanskelig å se.

Det finnes mange gode grunner til at flere kvinner bør gå inn i medisinsk forskning: Forskere er personer som i stor grad avgjør den forsknings- og helsepolitiske utvikling, bl.a. gjennom å være premissleverandører for politikere og planleggere. Gjennom ulike innfallsvinkler prøver vi i dette nummeret av *Nytt om kvinneforsk-*

ning å framheve hva kvinner bidrar med og ikke minst *kan* bidra med i medisinsk forskning og praksis. Systemkritikk og erkjennelsesteoretiske problemstillinger står også sentralt i flere av artiklene. Vi antar at det vil framgå at *kvinneforskning* i medisin er kontroversielt. Sosialdepartementet synes imidlertid å ville støtte opp under kvinneforskningen. I deres «Handlingsprogram for likestilling» foreslår Departementet at det opprettes en tidsavgrenset forskningslederstilling for medisinsk kvinneforskning, tilknyttet Sekretariatet.

Vi presenterer også artikler utenom tema: Om rusmiddelbrukende mødre, om kvinner, organisasjon og karriere og to oppslag om dansk kvinneforskning.

Til slutt vil vi minne om 10-års jubileet for opprettelsen av NAVFs sekretariat for kvinneforskning under Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning. Mer om dette på baksiden av bladet.

* Vi vil anbefale rapporten fra det første norske seminaret i medisinsk kvinneforskning (Arbeidsnotat nr. 3/1987). Vi har også nylig utgitt person- og fagoversikten «Kvinner i medisinsk forskning. Presentasjoner», i foreløpig utgave. Begge publikasjoner fås gratis ved henvendelse til Sekretariatet.

Innhold

Hanne Haavind:

Medisinsk kvinneforskning – ny erkjennelse, nye muligheter s. 4

Trine Normann:

Et bedre helsevesen med kvinner i toppstillinger? s. 15

Kitty Strand:

Medisinsk kvinneforskning – problemstillinger, strategi
og behov. Refleksjoner etter et seminar s. 21

Aase Martens:

Eva blir mor – Adam blir borte s. 24

Kvinner er til å satse på

Intervju med Anne-Jorunn Berg s. 31

Kvinneforskningen møter nye utfordringer – også i Danmark

Intervju med Anne Margrete Berg og Anette Borchorst s. 34

Susanne Knudsen:

Teknologi, prostitusjonshistorie, estetikk. Presentasjon av
årbøker for kvinnestudier fra Aalborg Universitetscenter s. 38

BOKOMTALER

Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst. s. 43

Emancipation som lidenskap. Camilla Colletts liv og verk.

En læsning af «Amtmandens Døttre» s. 46

Kvindens former s. 50

Kvinnelig lederskap – en annen dimensjon? s. 52

Arbeidsløs i velferdsstaten – helse og velferdsfølger av å

være uten lønnsarbeid s. 56

De fleste gamle er kvinner s. 58

Familien i endring s. 61

The Science Question in Feminism s. 65

Women of Science, Technology, and Medicine: A Bibliography s. 69

LITTERATURKOMMENTARER	s. 70
MØTER, SEMINARER, KONFERANSER	
Filosofi og feminisme. Symposium i Klagenfurt	s. 73
Familieliv – en salderingspost? Seminar ved NHH	s. 74
Naturfag i skole og samfunn	s. 75
Den likestilte mann? – om menns roller i arbeidsliv og familie	s. 76
MØTER SOM KOMMER	s. 78
LITT AV HVERT	s. 85
NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	s. 87
STIPEND	s. 89
NYE KVINNELIGE STIPENDIATER, FORSKERE OG PROSJEKTLEDERE I NAVF FRA 1987	s. 90
PUBLIKASJONER	s. 95
EGNE PUBLIKASJONER	s. 97

Medisinsk kvinneforskning – ny erkjennelse, nye muligheter*

Hvordan produseres medisinsk kunnskap? Kvinneforskeren og psykologen Hanne Haavind viser i denne artikkelen – ved hjelp av eksempler fra det medisinske fagfeltet og ut fra sin egen forskningserfaring – klare skjevheter i det medisinske erkjennelsessystemet. Et system som påberoper seg å være objektivt og kjønnsnøytralt.

I artikkelen går hun videre med å vurdere den medisinske kvinneforskningens muligheter og utfordringer.

I to dager har jeg lyttet til leger som er interessert i medisinsk kvinneforskning og som har lagt frem sine prosjekter og prosjektplaner. Noen har jeg hørt fra talerstolen, som ledd i det formelle seminarprogrammet. Andre har jeg hørt i uformelle samtaler, ved måltider og pauser. I forbifarten snapper jeg opp ideer og kommentarer som ikke en gang er beregnet for mine ører. Mange går tydeligvis svangre med «et lite prosjekt». Når jeg er bedt om å gi sluttkommentarene, regner jeg med at det er fordi jeg etter hvert har fått en viss trening i å lytte til medisinerne som dere. Jeg har vært forskningsleder ved NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning, og hatt kontakt med en del kvin-

nelige leger i den fasen hvor de har arbeidet fra idé til prosjekt. Jeg har dessuten tidligere vært stipendiat ved et medisinsk forskningsinstitutt. Og som medlem av det medisinske fakultetsråd ved Universitetet i Oslo, har jeg hatt en førsteklasses observatørpost til samspillet mellom de ledende menn i medisinsk forskning. Jeg står utenfor den forskningsverden dere er en del av, men jeg tror likevel jeg har en viss innlevelsessevne. Jeg prøver å tenke meg hvordan jeg ville ha oppfattet den medisinske kvinneforskningens muligheter hvis jeg var — det jeg altså ikke er — lege.

Dette er en velkjent metode i kvalitativ analyse. En anstrenger seg for å se bort fra en forutsetning som vanligvis tas for gitt,

og utleder hypotetiske konsekvenser av hvordan det kunne ha vært, hvis det ikke var som det er. Metodens formål er å avdekke implisitte forutsetninger og derved få et mer reflektert og strategisk forhold til de forståelsesformer som brukes i vitenskapelig virksomhet. Mens jeg har lyttet til dere, har jeg altså forsøkt å late som om jeg var lege selv. Jeg mener at jeg forstår det dere sier ganske godt, og at det skyldes at både dere og jeg mangler en forutsetning som er ganske selvfølgelig hos dem som skal drive medisinsk kvinneforskning: Tilliten til at den tradisjonelle måten å gjøre det på er den beste. Denne brist på tillit går ikke sammen med avstandstagen, og heller ikke med bedreviten. Både interesse og lærevillighet er til stede. Konsekvensen blir et uferdig alternativ. Det skal ganske mye mot til å presentere dette som en mulighet til vitenskapelig fornyelse, men la oss prøve.

Behovet for en kjønnsspesifikk forståelse

La meg aller først ta et annet eksempel på bruk av metoden. Julie Skjæraasen og Mette Moen viste at 63% av kvinnene i deres undersøkelse hadde plager i klimakteriet i form av hetetokter. For oss er det en selvfølge at hetetoktene er plagsomme for disse kvinnene, de sier det jo selv. Men sett at det hadde en helt annen betydning å ha en kropp som plutselig og uten at man selv hadde planlagt det, ble varm og våt. Det finnes jo mennesker i vår kultur som utsetter seg for store anstrengelser for å bli våte og varme, og som sier at de nyter det. Og andre synes ikke at de er frastøtende, i beste fall blir de hyllet og beundret. Er det mulig å tenke seg noen kulturell sammenheng hvor man oppfattet det som ettertraktesverdig at kvinner som nærmet seg 50, utviklet en fantastisk kapasitet til å reagere følelsesmessig så de ble våte og varme?

Det måtte jo være en kultur hvor kvinners seksuelle opphisselse ble betraktet som noe som gjorde dem til mer spennende og interessante personer. Dermed blir en stilltende forutsetning i vår kulturs oppfatning av kvinner avslørt — det er degraderende for dem ikke å ha kontroll over sine følelser. Og ukontrollerte følelser krever ikke tilfredsstillelse, men bør gå over av seg selv. Om kvinner ikke hadde makt til å bestemme konsekvensene av sin synlige men ukontrollerte opphisselse, er det slett ikke sikkert at de ville være tjent med at den ble redefinert fra plage til lengsel. Risikoen for å bli avvist er jo der, og det er også risikoen for å bli utnyttet. Meningen med en kroppslig reaksjon er altså den sosiale betydning den får. Og disse meningene er kjønns-spesifikke. Unge menns nattlige pollusjoner og ufrivillige ereksjoner kan nok være plagsomme, men de færreste håper vel at evnen til å reagere slik skal forsvinne helt.

Det kunne tenkes at den varme fuktigheten ville oppleves helt annerledes om den ble oppfattet som et klokt signal fra kroppen til å lete etter muligheter til erotisk tilfredsstillelse, i alle fall i fantasien. Det kan til og med tenkes at det er noen få som har det slik allerede. Åsa Rytter Evensen bruker denne metoden — tenk deg at noe ikke er som det er — når hun planlegger sitt forskningsprosjekt om «restless clitoris». Hennes kapasitet til å tenke annerledes er antagelig en følge av hennes egne erfaringer. Dette er et generelt poeng: Hvordan skal en la mangfoldet i erfaringer befrukte den vitenskapelige tenkemåte? En plage for noen er ikke på noe enkelt vis en plage for alle. Ser en på bredden og variasjonen i kvinners erfaringer, kan en komme under vær med hva slags sosial kontekst som er nødvendig for at tolkningen av den varme og våte kvinnen skal bli positiv for henne og dem hun omgås.

Dette eksemplet illustrerer også hva en kjønns-spesifikk forståelse er. Det er ikke

bare å finne frem til hvordan kvinner som gruppe er — til forskjell fra menn som gruppe. Variasjonene mellom kvinner er minst like interessante. Om noen kvinner opplever sin væte og varme som stimulerende og behagelig, er det en kjønns-spesifikk opplevelse, selv om den er svært sjelden, og derfor ikke karakteristisk for gruppen kvinner. De 63% som føler seg plaget, er ikke mer kvinnelige fordi de er flere. En griper ikke det kjønns-spesifikke ved å konstruere en stereotypi om hvordan kvinner er, men ved å beskrive hvordan kvinner bearbeider de betingelser de bys i sine liv og derved utvikler personlig strategier for å skape seg selv og påvirke andre. I betingelsene, så vel som i strategiene, er både fellestrekk og særtrekk, og begge deler hører med til det kjønns-spesifikke.

I samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning søker kvinneforskere det kjønns-spesifikke. De leter ikke etter kjønns-forskjeller, men bruker kjønn som en grunnleggende kategori for analyse til sitt materiale. I dette selskapet vil kvinnelige medisinerer lett føle seg som lillesøstre. Men utfordringen for leger er at de kan nærme seg det kjønns-spesifikke via kroppsopplevelsen. Ikke bare er det slik at kroppen og kroppssignalenes mening *reflekteres* inn i medisinsk virksomhet, men slik mening *skapes* også av medisinsk virksomhet. Medisinsk forskning forstår og skaper kroppen *kjønns-spesifikt*. Dette er for tradisjonell medisinsk forskning selvfølgelig og banalt, men det er i utforskningen av dette at den medisinske kvinneforskningens mulige bidrag ligger begravet. Det blir samtidig et bidrag til den tverrfaglige kvinneforskning og en medisinsk fagkritikk.

Barrierer mot å utvikle en kjønns-spesifikk forståelse

6 Den som vil utvikle et kvinneperspektiv for medisinsk forskning, støter på barrierer.

Den medisinske forskning har allerede utviklet konvensjoner for hvordan kjønn skal behandles. Over halvparten av pasientene er jo kvinner, og de skal behandles nøytralt. Forsøker noen å definere et kvinneperspektiv, bryter det med denne nøytraliteten som medisinske forskere anstrenger seg for å leve opp til. Alle erkjenner at medisinen har en beklagelig fortid med et nedsettende og uvitenskapelig kvinnesyn. Berit Schei gav i sin innledning en rekke eksempler fra gynekologien. For å kvitte seg med slike fordommer, har den medisinske forskning satset på å knytte seg til moderne naturvitenskap. For å leve opp til egne idealer sier den medisinske forsker omtrent følgende om betydningen av kjønn:

1. I medisinsk forskning er det en selvfølge at pasienter består av både menn og kvinner. Det er alle som driver medisinsk forskning klar over.
2. Like selvfølgelig er erkjennelsen av at mange av de fenomener en arbeider med i medisinsk forskning ikke har kjønn, følgelig er spørsmålet om hvilken betydning kjønn har, oftest uaktuelt.
3. Om det spørres etter kjønnsforskjeller, så er medisinsk forskning et velegnet redskap til å avklare hvilke som finnes. Som biologisk vitenskap kan medisinen brukes til å analysere hvilke forskjeller i egenskaper og atferd mellom kjønnene som skyldes fysiologiske og morfologiske trekk ved kroppen og hvilke som eventuelt skyldes sosial påvirkning.
4. I medisinsk forskning er det heldigvis slik at det er mulig å holde oppfatninger om hva som er sant, atskilt fra forskerens personlige interesser og verdistandpunkter.
5. Om ikke alle medisinske forskere lever helt opp til dette idealet om nøytralitet ennå, så er det bare forøkte anstrengelser langs denne linjen som vil føre fram. Om noen, f.eks. kvinnelige leger, peker på eksisterende kjønnskjevheter

i medisinsk forståelse, så er det slagg og gamle etterlevninger fra den beklagelige fortiden. Det endrer ikke nødvendigheten av å være nøytral, men viser nettopp hvor viktig det er.

Tenker man på denne måten, så følger det at kvinner og menn har akkurat de samme utviklingsmuligheter, så langt det er naturlig. Medisinsk virksomhet påvirker ikke menneskenes utviklingsmuligheter, men avklarer hva som er naturlig — og som en derfor bør være forsiktig med å klusse med. Om kvinner har spesielle helseproblemer fordi de er kvinner, kan man finne frem til dette ved å *sammenlikne kvinner med menn*. Når man finner kjønnsforskjeller, går man videre i det vitenskapelige arbeidet for å finne ut hva det kommer av. Finner man ingen gruppeforskjeller, så må man slå seg til ro med det og ikke bruke fortsatte økonomiske og faglige ressurser på forskning i den retning.

Engasjerte kvinner som leter etter kjønnsforskjeller, vil av og til finne noe, av og til ikke. Om det særlig er kvinnelige leger som viser interesse for å utforske det spesielle ved kvinnelige pasienter, så er det en følge av deres personlige motivasjon. Denne motivasjonen er strengt tatt uvedkommende for den vitenskapelige virksomheten. Det vil i grunnen være ønskelig om kvinnelige forskere innen medisin la slik personlig motivasjon til side. Den er bare egnet til å gi inntrykk av at de ikke er seriøse forskere, men er styrt av andre interesser enn å skape kvalitativt god forskning.

Det finnes altså både en formell og en uformell motstand mot å definere kvinnelige leger som en gruppe som har spesielle interesser og spesielle bidrag å komme med til medisinsk forskning. Samtidig hilser mannlige medisiner sine kvinnelige forskerkolleger velkommen. Medisinsk forskning er spennende og passer godt for intelligente kvinner. Om noen menn er skeptiske til kvinnene, og tenker at de klarer nå i

alle fall ikke å kvalifisere seg for kirurgisk forskning, så er det kanskje en svakhet ved mannen som person at han har slike kjønnsfordommer. Men det er ingen som synes det avslører noen svakhet ved ham som forsker i kirurgi. Om noen menn i den medisinske forskningsverden føler seg truet av kvinnes inntog, så vil kloke kvinner hjelpe dem med deres personlige problemer. Det gjør kvinnene best ved å demonstrere at de forsøker å gjøre akkurat den samme vitenskapelige innsatsen som mennene alltid har gjort.

I parolen om at pasienter skal behandles så likt som mulig uavhengig av kjønn, ligger det garantier mot misforståelser, urettferdig fordeling av goder og mot overgrep. I kravet om at forskerens kjønn skal være irrelevant for forskningens innhold, ligger det også garantier mot utelukkelse av kvinnelige forskere og mot kjønnsfordommer. Men samtidig som de fungerer som garantier, fungerer de også som barrierer for forskernes selvforståelse og for vitenskapelig fornyelse. De har utilsiktede og for forskningen uheldige konsekvenser. Det blir slik fordi det medisinske forskningsideal ikke svarer til den medisinske forskningsvirksomhet. Den medisinske kunnskap er bare delvis bygget opp ved hjelp av naturvitenskapelige metoder. Den er slett ikke bare basert på forskningsresultater som kan beskrives som kvantifiserte sammenhenger mellom uavhengig registrerte fenomener.

Medisinsk vitenskap som et system for erkjennelse

Medisinsk forskning bygger opp og understøtter et omfattende og gedigent *system for erkjennelse*. Dette systemet er grunnlaget for medisinsk virksomhet. Det er et ganske velutviklet system for klassifikasjon av fenomener og plassering av dem innenfor eller utenfor systemets grenser for hva som er relevant. Innen systemet er det utviklet

omfattende resonnementer om sammenhengen mellom fenomener. Disse sammenhengene er av logisk så vel som av empirisk karakter. Systemets grenser og klassifikasjoner er ikke statiske, men under stadig bearbeiding og forandring, og det er utforskningen av de empiriske og logiske sammenhengene mellom fenomener som endrer systemet. Debatten om den medisinske bekjempelsen av AIDS er bare ett av tallrike eksempler på mangfoldet i kunnskapsgrunnlaget og de iherdige forsøkene på å skape én sammenhengende og systematisk forståelse som grunnlag for rasjonell handling. Om noen vil hevde at det bare er utforskningen av HIV-virusets egenskaper og forsøkene på å finne metoder som beskytter mot eller ødelegger viruset, som er medisinsk forskning, blir samtidig store deler av legers virksomhet og ekspertise fradømt mulighetene til å ha et medisinsk vitenskapelig grunnlag. Medisin er et multidisiplinært og anvendt fag, og basalfagene er både naturvitenskapelige og sosialvitenskapelige. Likevel har det medisinske erkjennelsessystemet i all sin bevegelighet, også sin egenart som ikke følger direkte av basalfagene.

Det som er hovedpoenget her, når en skal vurdere den medisinske kvinneforskningens muligheter og utfordringer, er å slå fast at de sammenhengene som er etablert ved systematisk eksperimentering og statistiske analyser av fenomener som er plukket ut og klassifisert uavhengig av hverandre, utgjør bare en liten del av kunnskapsgrunnlaget. Det vil si at kunnskap som er produsert slik at den tilfredsstiller de krav som systemet selv setter til sin egen legitimering, utgjør en beskjeden del av systemets faktiske oppbygging og forklaringskraft. I dette systemet er det mange ting som er skjult og utilstrekkelig, og det er bare en erkjennelse av hvordan det faktisk er bygget opp og virker som kan være egnet til å forbedre det. Den medisinske

kvinneforskning vil nettopp operere med et vidt og pragmatisk forskningsbegrep, stilt overfor et erkjennelsessystem som allerede eksisterer. Det er i det faktiske — ikke i idealene — kjønnskjevhetene finnes. Følgelig har medisinsk kvinneforskning sine allierte i annen medisinsk forskning som forholder seg eksplorative og analyserende til dette omfattende og gedigne erkjennelsessystemet.

Det er ikke spesielt for medisinsk kvinneforskning at det som er vitenskapelig sett interessant og viktig avgrenses og klassifiseres på en annen måte enn det fagets idealiserte konvensjoner tilsier. Kvinneforskere møtes ofte med det argument at de er uvitenskapelige, mens deres ambisjon er å avgrense og definere det erkjennende system på en annen og mer realistisk måte.

Hvordan kommer medisinsk kvinneforskning i gang?

Alle de prosjektplanene og ideene som har surret rundt meg i disse dagene, har noe til felles. De springer ut av en misnøye med etablerte sannheter, en mer eller mindre klar fornemmelse av at det er skjevheter i dette erkjennelsessystemet — skjevheter som skyldes tendensiøs eller mangelfull forståelse av kvinner og deres livsbetingelser. Noen sier «dette er noe jeg alltid har vært interessert i å finne ut av». Oftest betyr dette at vedkommende har en forskningsidé som ikke passer særlig godt inn i noe eksisterende forskningsmiljø, og som det heller ikke finnes veletablerte metoder til å angripe. Interessen skyldes ikke løfter om særlig vitenskapelig gevinst, men snarere at egne erfaringer av hjelpeløshet har stimulert nysgjerrigheten og ønsket om å

forbedre medisinsk virksomhet. Andre har merket seg oppfatninger innenfor systemet som ikke stemmer overens med systemets regler. Slike svake punkter lokker på avklaring. Else Margrethe Berg fant det f.eks. påfallende at middelaldrende kvinner i mindre grad enn andre blir henvist til og får hjelp fra psykiatrisk ekspertise, til tross for at de tilhører den pasientgruppen som oftest har psykiske problemer. Andre igjen sier at «egentlig så tror jeg jo at det er galt å operere x og y ved a og b, men det må jeg jo først vise på en måte som kan bli godtatt». Da er den alternative forståelsen der allerede, men uten legitimitet i den medisinske forskningsverden. Den er basert på personlige erfaringer eller på innlevelse med kvinnelige pasienter.

Om disse prosjektene blir realisert, vil de alle gi nye fenomenbeskrivelser. Nye fenomenbeskrivelser er nødvendig for å styrke forbindelsen mellom hvordan kvinner tenker og handler, hva slags helseproblemer de får, hvordan de behandles av den medisinske profesjon og hvordan disse fenomenene blir forstått i medisinsk teori. Det er selvfølgelig viktig nok å bedre kunnskapsgrunnlaget for behandlingen av kvinnelige pasienter, og det er opplagt at denne kunnskapen vil måtte være kjønnsspesifikk. Men under dette mer anvendte siktemålet fornemmer jeg at mange har mål som de er forsiktige med å uttale fordi de er mer ambisiøse: De er kritiske til visse trekk ved det erkjennende systemet, og de ønsker å kunne påvirke det. Kunnskapene om kvinner vil ikke bare føye seg pent inn og supplere det en allerede vet. Ingen snakker som om det er noen tilfeldighet at forståelsen av kvinner er motsetningsfull og ufullstendig. Alle snakker som om de tror det følger direkte av kjennetegn ved det erkjennende systemet. Kvinneforskningen har et perspektiv, og det er å ta kvinners erfaringer på alvor på en måte som ikke bare endrer forståelsen av deres helseproblemer, men

Kvinne som forsker.

(Tegner: Kerstin Leijd-Tidbäck.

Kilde: Vårdfunktionen, Vårdförbundet – Brevskolan.)

som endrer det erkjennende systemets prinsipper for kunnskapsaggregering.

Om det er et slikt perspektiv som ligger bak ens forskningsidé, kan det være vanskelig å holde fast på den. Det er to grunner til det. Den ene er at alternativet nettopp er uferdig og skal forandres underveis. Det andre er at idéen bare passer sånn måtelig inn i de eksisterende konvensjoner for kunnskapsutvikling. Kirsti Malterud, som er blant dem som har arbeidet lengst med sitt prosjekt, og derfor også har opplevet hvordan begrunnelsen for det har forandret seg, fremhevet hvor viktig det var å beholde sitt særpreg. Det betyr ikke at hun vil stå utenfor den medisinske forskningsverden og blåser i hva de syns om det hun driver med. Men det betyr at hun må markere sin egen posisjon så spesifikt og forståelig som mulig, for å kunne kommunisere med og påvirke sine kolleger.

Jeg har fulgt noen medisinerere i prosessen fra forskningsidé til utforming av et prosjekt som kan få finansiering, for deretter å

se hvordan prosjektplanen fungerer når den skal settes ut i livet. De jeg har fulgt, har arbeidet i forskningsmiljøer som jeg har hatt relativt lite kjennskap til. Min oppgave som veileder har oftest bestått i å si at du ikke må legge til side de erfaringer og beveggrunner som lå bak utformingen av prosjektet, selv om du vanskelig kan redegjøre for dem og få dem akseptert i det miljøet du er i nå. Dine kliniske kvalifikasjoner er helt nødvendige, men ikke tilstrekkelige kvalifikasjoner for å løse denne forskningsoppgaven. Det er dine uklare beveggrunner som etter hvert vil bli forandret til undersøkelsens viktigste resultater. Når du tenker på denne måten om din forskning, skal du ikke unnskyldte deg med at du ikke er vitenskapelig ergjerrig. Du behøver ikke se på deg selv som en som forsker for sin egen fornøyelse og nysgjerrighets skyld, eller som bare vil skaffe frem kunnskaper for å gjøre en bedre jobb som lege. De forutsetningene hos deg selv som var avgjørende for valg av tema og tilnærming, er det som vil bidra til den vitenskapelige kvalitet ved dine resultater.

Jeg har hørt mange her si at kvinnelige leger mangler selvtillit som forskere. Jeg tror ikke lenger at det er tilfelle. Usikkerhet og fortvilelse, ja vel, det har jeg støtt på, både her og tidligere. Men lav selvtillit er en besnærende enkel, men gal diagnose. Det er noe vi har vennet oss til å si om kvinner, når de ikke gjør som menn, eller når de synes noe er vanskelig. Den usikkerhet dere føler ved prosjektplanlegging og gjennomføring er en kontrollert og ønsket usikkerhet som dere slett ikke er villige til å gi opp. Dere vil rett og slett ikke slå inn på den sikrere vei. De fleste jeg har snakket med, har i og for seg ikke manglet muligheter til å slå inn på et sikrere løp. De har fått både råd, forslag og oppmuntring fra erfarne forskere i omgivelsene. Men de vil ikke velge enklere og annerledes. Det virker som om de vil beholde egen styring

over prosjektets innhold og tidsdispensering. Prosjektet skal ha en spesiell betydning for dem selv, og ikke den betydning andre mener at det kan ha. Det er selvbevissthet som leder til usikkerheten. Perioder med fortvilelse og oppgitthet behøver ikke være så veldig negativt for prosjektets utvikling, hvis en bare oppfatter det som kjennetegn ved forskningsvirksomheten og ikke som kjennetegn ved en selv. Kvinnelige legers kontrollerte skepsis og usikkerhet som forskere er en kjønns spesifikk reaksjonsmåte. Den er vanskelig å diagnostisere fordi dette ikke er noen kjønnsstereotypi, men følger av den måten dere angriper forskningsverdenen på som kvinnelige leger.

Om medisinske kvinneforskere vil ta den tiden de trenger og utforme og gjennomføre noe på sin egen måte, så vil de også ønske seg arbeidsbetingelser som passer. De vil bruke lang tid i planleggingsfasen, for å være sikre på at de selv er med og styrer utformingen av prosjektet. De vil ha respons underveis, fra venner så vel som fra fiender. Kritikk og motforestillinger sammen med støtte og oppmuntring i passe doser skjerper tanken og styrker egen motivasjon. Da må det finnes anledninger hvor denne fruktbare usikkerheten kan vises fram. I slike fora for utveksling av usikkerhet og uferdige idéer må det ikke være noen inngangsbillett i form av prestasjoner. En del vil kanskje aldri komme i mål med noen realistisk plan. Noen vil kanskje bare følge med i det som skjer, uten å forplikte seg til hard og systematisk jobbing. Når en blir forsker fordi en er interessert i et temaområde, og hverken fordi en lokkes av karrieren eller av miljøet, så kan en ikke være sikker på om en vil gjennomføre et prosjekt før en har sett resultater av egen planlegging. Først hvis det lever opp til egne ambisjoner, vil en ha det. Alle som skal delta i å drive prosessen fremover, må være innforstått med dette. I dag nøler de

fleste med interesse for medisinsk kvinneforskning med å definere seg som forskere. Ble deres utviklingsprosess normalisert, ville flere gjøre et forsøk.

Den lange modningstiden til tross; slik jeg hører dere snakke, er dere veldig resultatorienterte. Dere bruker både *interne* og *eksterne* kriterier for å vurdere om det dere selv og andre gjør er sant og riktig. De eksterne kriteriene brukes for å vurdere om dette vil få noen betydning for kvinner. Mens de interne kriteriene brukes for å vurdere om det vil få noen betydning for den faglige forståelsen på feltet. Kunnskap som ikke anerkjennes kvalitetsmessig, får ingen innflytelse.

Den defensive, den omsorgsfulle og den gjennomtrengende strategi

Et enkelt forskningsprosjekt endrer ikke det medisinske system for erkjennelse. Mange prosjekter som ledd i en samlet bestrebelse kan gjøre det. Men da må medisinske kvinneforskere formulere sin strategi i fellesskap. For hver enkelt er det lettest å være *defensiv* og se valget av eget forskningstema som et spørsmål om smak og behag. Samlet vil det da hete at kvinner i medisinsk forskning oftere enn menn studerer kvinnelige pasienter. Eller det vil hete at de velger klinisk forskning fremfor grunnforskning, og sosialvitenskapelig tilnærminger fremfor naturvitenskapelige. De som leder den medisinske forskning vil nok finne seg i at slik er det — foreløpig. Men de vil neppe finne noen grunn til å støtte kvinnes personlige preferanser. De vil støtte kvinnelige forskere, men ikke såkalte kvinnerelevante emner. Virkelige forskere blir kvinnene først når de fordeler

seg innen de medisinske fagfelt slik mennene gjør.

Det er derfor kvinnene selv som må overskride denne defensive strategien. Det mest nærliggende er å fremheve at de kvinnelige pasientene trenger og fortjener bedre hjelp. Den defensive strategien kan lett erstattes av den *omsorgsfulle*. Forskingen skal være et bidrag til en bedre og mer rettferdig praksis. Medisinsk virksomhet må knyttes nærmere til pasientenes egenforståelse og ressurser for egenomsorg. Med en slik strategi kan den medisinske kvinneforskning knytte seg til moderne strømninger i allmennmedisinsk, sosialmedisinsk og psykiatrisk forskning. Det er sikkert ikke tilfeldig at de fleste av seminardeltakerne sogner til disse fagfeltene.

Men også kirurgen Ragnhild Emblem fremhever — basert på sine forskningserfaringer — at lik behandling for kvinner og menn ikke er noen tilstrekkelig garanti for adekvat behandling. Den omsorgsfulle strategi er også kjønns spesifikk, men til forskjell fra den defensive, er det *både* forskerkjønn og pasientkjønn som er med på å gi retning til forskningsinteressen.

Med en omsorgsfull strategi vil den medisinske kvinneforskning bli oppfattet som et fagfelt blant flere. Dette fagfeltet vil være utpreget anvendt, og utøverne vil ha relativt lav vitenskapelig status. Nå vil antakelig utøverne selv bry seg lite om det, hvis de bare får muligheter til å drive forskning overhodet. Men det vil også ha som konsekvens at de medisinske kvinneforskere vil bli betraktet som metodisk og teoretisk uskolerte — de må lære og har lite å bidra med. Resultatene deres vil nok bli godtatt, men etter kriterier som står «over og utenfor» forskeren selv. Skal den medisinske kvinneforskning bli en kritikk av og et bidrag til utviklingen av det medisinske erkjennelsessystem, så må utøverne også delta i utviklingen og vurderingen av vitenskapelig metode og teori. Dette er den

gjennomtrengende strategi. Også denne strategi har jeg funnet ved å lytte til deltagerne her. De som har arbeidet lengst med sine prosjekter har etter hvert som de er blitt satt ut i livet, oppdaget at den vitenskapelige ambisjon har beveget seg fra å bidra til bedre behandling til også å bidra til bedre forskning. Jeg skal gi noen eksempler på dette.

Kvinner helseproblemer og deres utviklingsmuligheter — en systemkritikk

Kirsti Malterud beveget seg fra en interesse for pasientgruppen middelaldrende kvinner med ubestemte plager til en interesse for konsultasjonsteknikker som kan brukes i den allmennmedisinske hverdag. Når Kirsti Malterud nå arbeider med metodeutvikling innen allmennmedisin, så er det ikke fordi hun er en lege som er spesielt interessert i å bruke tid på å høre om pasientenes svigermødre. Hun vil bidra til at den medisinske virksomhet blir bedre, og det er ikke et spørsmål om smak og behag, men om skikkelig og vitenskapelig refleksjon om behandlingssituasjonens formål og konsekvenser for pasientenes helse. Når de kvinnelige pasientene ikke riktig passer inn i erkjennelsessystemet, men blir oppført med ubestemte og diffuse plager, så er dette en viktig indikator på at det er noe i veien med erkjennelsessystemet som redskap til å gripe og bearbeide virkeligheten. Det er dette Kirsti Malterud tar opp, og hennes arbeid kan derfor ikke avvises som uinteressant og irrelevant for andre leger som ikke er spesielt interessert i middelaldrende kvinner eller som er mer opptatt av å lytte på hjertene deres enn å høre om deres svigermødre. Hun vil lage en kunn-

skapssøkende metode som er anvendbar i praksis for alle. Hennes prosjekt vil øke refleksjonsnivået i allmennmedisinsk behandling og forskning, og det betyr at alternative fremgangsmåter må bevise sin vitenskapelige overlegenhet sammenlignet med hennes erfaringer og resonnementer.

Kriteriet for at metoden er anvendbar er operasjonalisert. Den skal kunne gjennomføres på ca. 15 minutter. Den vil bli evaluert etter sin evne til å styrke forbindelsen mellom legens og pasientens forståelsesform; det som kan kalles forbindelsen mellom den medisinske forståelsen av sykdom og den kulturelle og personlige forståelsen av plager. Rasjonale for at denne forbindelsen må styrkes er teoretisk, men den er eksplisitt uttrykt. Hvis Kirsti Malterud lykkes — og i all ambisiøs forskning er det bygget inn usikkerhetsmomenter — så vil hun ha laget et redskap til raskt og treffsikkert å finne forskjeller og likheter i legens og pasientens forståelse, for så igjen å definere hva de må ha felles for å fortsette målrettet samhandling.

Hva har så dette med kvinners utviklingsmuligheter å gjøre? Med en styrket forbindelse mellom medisinsk sykdomsforståelse og kulturell forståelse av plager vil det bli mulig å vurdere om medisinsk virksomhet fremmer eller hemmer kvinners utvikling. Slik det er i dag, har vi holdpunkter for at den gjør begge deler. Og problemet er ikke så enkelt at det kan løses ved at legene rett og slett gjør som kvinnene sier. Her trengs ikke bare metodeutvikling, men også teoriutvikling. Kitty Strands prosjekt er et eksempel. Hun ser etter kulturelle endringer i reproduksjonsbevisstheden og vurderer hvilke endringer som er relevante for medisinsk konsultasjon i forbindelse med reproduksjonsbeslutninger. De økte valgmulighetene ser ikke ut til å redusere betydningen av legens måte å forholde seg til pasientene på, snarere tvert imot. Forhandlingene mellom

kvinner og menn får stor betydning, og den erfarne legen føler mangel på kunnskaper om menns situasjon som reproducenter mest presserende. En analyse av forskjellene i menns og kvinners maktgrunnlag ser ut til å være nøkkelen til at legen kan forutsi konsekvensen av egen opptreden. Dette er grunnlagsforskning for medisinsk virksomhet, og resultatene bør kunne ruste legen til å håndtere og bearbeide de reelle konflikter som ligger under ønsker og forventninger til legen. Bringes konfliktstoff fram til direkte bearbeiding, forebygges skade.

«Når man står overfor de uforståelige tilstander, må man utvide de årsakssøkende prosesser,» sier Berit Schei. Hun viser til at det innen gynekologien snarere er tradisjoner for at det uforståelige gjøres til en iboende egenskap ved kvinner. Også hun begynte med forskning fordi hun ville bidra til at gynekologiens pasienter skulle få bedre behandling — kanskje var det særlig problemene til kvinner som ble mishandlet og utsatt for seksuelle overgrep som ble oversett. Men forholdet mellom årsakssøking og forståelse er et generelt teoretisk spørsmål. Det medisinske erkjennelsessystem vil gjennom dette prosjektet bli kritisert for at det setter sine grenser for hva som er relevant for å forstå, både for snevert og for statistisk.

Kvinnens helseproblemer er motsigelsesfylte — som kvinnelivet. Det kan være en lettelse å ha en plage som har en kroppslig årsak og en sorg som alle forstår. Ser en ikke muligheter til å løse konflikter, kan det være nærliggende å unngå dem. Men alle motsigelser er ikke i kvinnene selv. De skapes i kvinnes møte med andre, sine nærstående og i møte med legen. Samtidig som de årsakssøkende metoder må utvides, må også forståelsen av det som lindrer skade, utvides. Her ligger kanskje det vitenskapelig sett mest interessante bidraget fra Solveig Dahls prosjekt.

Det tok lang tid før medisinsk virksomhet registrerte de omfattende og plagsomme ettervirkninger som voldtektsofre slet med. Solveig Dahl hentet som de fleste andre, sitt forskningstema fra egne og andres opplevelser av hjelpeløshet og utilstrekkelighet som behandler. I detaljert kartlegging av hendelsen ligger antagelig noe av forståelsen til utviklingen av plager. Dette er i seg selv et pionérarbeid, fordi det er ubehagelig å gå inn i og forsøke å forstå noe som vi vegrer oss for å erkjenne at kan skje. Men Solveig Dahl gjør dette til et reflektert poeng. I kulturen finnes holdninger som sier at det beste er å skjule og glemme. Dette fremmer ikke mestring hos dem som rammes. Samspillet mellom de som er blitt utsatt for voldtekt og de som er rundt dem — inkludert legen og andre hjelpeinstanser — blir analysert ut fra den forutsetning at det eksisterer en interessekonflikt mellom disse i hvordan de lindrende prosesser skal foregå. Kvinner blir nok i større grad enn menn ofre for interessekonflikter i mestring. Undersøkelser av kvinner er derfor egnet til å bringe opp slike spørsmål som er av så sentral betydning i det medisinske erkjennelsessystem.

Om den medisinske kvinneforskning er helsetjenesteforskning eller grunnlagsforskning, det kommer an på øynene som ser, men også på utøvernes mot til å uttale sine hensikter. Når Ragnhild Emblem viser hvor utrolig kjønnsblinde kirurgiske forskere kan være, er det nærliggende å tenke at mange blinde flekker ved medisinsk erkjennelse ennå ikke er avslørt. Hennes krav om at behandling må være kjønnsspesifikk er ikke bare et krav med praktiske konsekvenser, men et krav til vitenskapelig forståelse. Foreløpig er det bare kvinnene som kommer til å ta dette opp.

Og for kvinnene blir dette dobbeltarbeid. Dere må samtidig beholde deres egenart og gjøre dere forståelige og akseptable i den medisinske forskningsverden.

Dere må både kjenne de etablertes vurderingskriterier og kunne utvikle deres egne. Det kan høres slitsomt ut, men det er helt nødvendig for å kunne kommunisere og påvirke. Den eneste trøsten er at slikt dobbeltarbeid også skjerper tanken. Det er er-

kjennelsesmessig uovertruffent.

*Hanne Haavind
Førsteamanuensis
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo*

Et bedre helsevesen med kvinner i toppstillinger?

Med 27 års erfaring fra norsk helsevesen, som lege, forsker og planlegger, og som «vanlig» kvinne med ansvar for hjem, familie og gamle, spør Trine Normann i denne artikkelen om kvinner har bedre forutsetninger enn menn for å kunne bli gode toppledere i helsevesenet. Vil kvinnene omprioritere ressursene, og vil de kunne få til en kvalitativ bedring av eksisterende tjenester? Dette er sentrale spørsmål i artikkelen.*

Bak spørsmålet om kvinner i toppstillinger vil bedre helsevesenet ligge en antakelse om at helsevesenet trenger å bedres, men ikke på alle områder.

Slik jeg ser det har vi på flere områder et meget godt utbygget helsetjenestetilbud i Norge, f.eks.:

- til mennesker som av og til blir akutt syke og fort friske igjen
- til mennesker med spesielle, sjeldne og/eller spennende sykdommer
- til mennesker i sentrale strøk av landet som føler seg beroliget hvis de en gang i året får vite at 30 laboratorieprøver er innenfor normalvariasjonsområdet
- til kvinner i sentrale strøk som ønsker at kirurgen eller fettsugeren skal forandre på øyelokkene, brystene eller lårene sine — koste hva det koste vil.

Det er tilbudet til følgende grupper som

trenger radikal bedring — kvantitativt og kvalitativt — før vi er i nærheten av et godt helsevesen.

1. Folk i utkantstrøk som trenger spesialistkompetanse.

2. Folk i alle deler av landet som hører til følgende lavmælte grupper:

- eldre
- barn og ungdom med psykiske problemer, med eller uten stoffmisbruk
- mennesker med alvorlige og/eller langvarige psykiske lidelser og spesielt hvis disse befinner seg innenfor fengselsmurene
- mennesker i mange institusjoner under helsevernet for psykisk utviklingshemmede
- mennesker med andre kroniske sykdommer eller funksjonshemninger som er henvist til et livslangt «ekteskap» med helsetjenesten.

* Artikkelen er en noe bearbeidet versjon av et foredrag holdt på konferansen «Helse for alle» i april i år.

Problemene mange av disse gruppene har, er sammensatte psykosomatiske og psykososio-somatiske — med store krav til innsikt og samarbeid over yrkesgrenser og institusjonsgrenser. Det dreier seg dessuten ofte om de mest personellkrevende og minst tekniske deler av helsetjenesten. I tillegg til de grupper jeg har nevnt, vil jeg tro at vi snart kan tilføye AIDS-syke.

Det store og interessante spørsmål er om kvinner i topplederstillinger vil bedre forholdene på disse områder. Når jeg snakker om å bedre forholdene tenker jeg både på om de i større grad vil prioritere ressurser til disse tjenestene på bekostning av andre områder i vårt samfunn — og på om de vil kunne få til en kvalitativ bedring av de tjenester som er etablert.

La oss først se litt på hvem det er som kan tenkes å være ansvarlige for at situasjonen er så skjev som den er:

I vårt kompliserte samfunn er ikke dette alltid så enkelt å svare på. Jeg skal ikke gå inn på det kompliserte spill som fører til at områder får, beholder eller mister prioritet. Jeg tror vi kan forenkle det ved å si at hovedansvaret for prioritering og for kvalitet på tjenestene må ligge hos dem som har størst makt og som har påtatt seg størst ansvar, dvs.:

- topp-politikere
- topp-administratorer
- topp-fagfolk
- toppene innen yrkesorganisasjonene

Rollene er selvsagt noe ulike, men det er mindre interessant i denne forbindelse.

Mitt utgangspunkt er Oslo, og i Oslo, som i landet forøvrig, har ansvaret for utviklingen ligget i menns hender. I de aller fleste kommuner og fylker befinner det seg der fremdeles.

I Oslo er f.eks. 100% av direktørene i kommunens sentraladministrasjon menn. Av etatsjefene innenfor det vi tradisjonelt kaller helsetjenesten er det 15 menn og 2

kvinner. Av avdelingsoverlegene er 92% menn, og av professorene ved det medisinske fakultet i Oslo er 97,4% menn. Også på politisk hold er de fleste topplederne i Oslo menn. Det har de også — inntil nylig — vært på riksplan. En del av yrkesorganisasjonene innen helsetjenesten har kvinnelige ledere. Den yrkesorganisasjonen innen helsetjenesten som tradisjonelt har hatt størst prestisje og makt, nemlig Den norske lægeforening, har alltid vært ledet av en mann.

Men det er ikke topp-politikere, topp-administratorer og professorer som gir helsetjenestene til befolkningen. Helsetjenesten er en bedrift preget av personlige, menneske-til-menneske-tjenester — ytt av dem som står nærmest pasienten, dvs. pleiepersonalet. Her er det overveldende flertall kvinner. Av de få menn som velger slike yrker, sitter de fleste i løpet av få år i ledende stillinger.

Det som nå holder på å skje er at selv de tiltak som er etablert for de pasientgrupper jeg har nevnt, står i fare for å rakne fullstendig, og årsaken er at selv kvinnene synes å svikte.

Eksempelvis står ca. 60% av sykepleierstillingene og 40% av hjelpepleierstillingene ved de psykiatriske langtids-institusjoner ledige. Innenfor sykehjemssektoren står ca. 50% av sykepleierstillingene ledig og 450 senger er i Oslo stengt, vesentlig pga. pleiepersonellmangel. Innenfor den somatiske sykehustjeneste er situasjonen verst på de avdelinger som mottar eldre pleietrengende pasienter. Her stenges det i Oslo nesten hver uke nye poster pga. pleiepersonellmangel.

Årsaker til krisen i helsevesenet

Årsakene er mange, og de varierer i noen

grad fra sted til sted, men undersøkelser viser flere fellestrekk:

1. Mangel på boliger

dvs. til priser som det er mulig å betale med de lønninger pleiepersonell har, gjør det svært vanskelig å rekruttere nye pleiere. Det er langt fra at vi har en boligpolitikk som tar hensyn til vanlige folks lommebok — og det synes å være langt igjen til vi har en grunnleggende solidarisk lønnspolitikk mellom manns- og kvinneyrker i Norge.

2. Mangel på barnehageplasser

hindrer nyrekruttering og er en av årsakene til at så mange kvinnelige pleiere arbeider deltid. Selv om yrkesaktiviteten blant sykepleiere er høy, er det bare ca. 50% av dem som på landsbasis går i full jobb.

Utbygging av barnehager har vært lavt prioritert av de som har bestemt i Norge — man kan spørre seg hvorfor? I tillegg til mangel på plasser har vi i alle fall i Oslo i det siste også fått et annet problem, nemlig manglende rekruttering og flukt også fra dette yrket. Også dette er som kjent et typisk kvinneyrke, og ironisk nok angir barnehagepersonell de samme årsakene til manglende rekruttering og høy turn-over som pleiepersonell, deriblant manglende barnehageplasser.

(Det er selvsagt også andre årsaker til at mange kvinner innen pleieyrkene er deltidsarbeidende.)

3. Tungt arbeid i forhold til hva andre har — både på jobb og hjemme

Etter hvert som den teknologiske utvikling har ført til at svært mange tradisjonelle mannsarbeidsplasser er blitt svært mye lettere, er slitet for pleiepersonalet som stort sett bare består av kvinner, bare blitt større og større. Pleietyngden og sykdommenes alvorlighetsgrad har økt. De lettere, enkle tilfeller tas i beste fall hånd om i den «åpne omsorg», og får ikke lenger plass i

akuttsykehusene, i sykehjemmene, i de psykiatriske sykehus. Arbeidet er tungt, både mentalt og fysisk, og de fleste går i vakt annenhver helg. De fleste tar dessuten med seg problemene hjem, enten i rygg og armer eller i hode og hjerte.

Det er også slik at selv om mange menn er velvillig innstilt til likestilling i *prinsippet*, er det fortsatt kvinnene — uansett utdannelsesnivå — som blir sittende igjen med ansvaret for, og utfører den helt overveiende del av, omsorgsarbeidet og husarbeidet i hjemmene. Det synes å være langt igjen til flertallet av menn ter seg grunnleggende solidarisk på hjemmefronten.

Strikken er strukket for langt — færre og færre kvinner orker omsorgsarbeid så å si døgnet rundt.

4. Utilfredsstillende arbeidsmiljø

Dette beskrives forskjellig på forskjellige steder, men noe som synes å gå igjen er (i uprioritert rekkefølge)

- dårlig — enten autoritær eller fjern og uinteressert — ledelse
- liten ansvarsdelegering og mye kontroll
- uklar behandlingsideologi
- dårlig utnyttelse av teamarbeidspotensialet
- manglende fagutviklingsmuligheter for pleiepersonalet

Det er interessant å merke seg hvordan et godt arbeidsmiljø karakteriseres. Det er også verdt å merke seg at arbeidsmiljøer som fungerer slik også rekrutterer og beholder pleiepersonell:

- lite autoritær, interessant og nærværende ledelse. Lederen må være «motor» i systemet
- ansvarsdelegering
- klar behandlingsideologi, som vel å merke kommuniseres av alle. Uttrykt i klare og realistiske mål for pasientene
- stram struktur og trygge stabiliserende rutiner, men stor romslighet innenfor

denne ramme; tillit, høy toleranse og åpenhet

- aktiv utnyttelse av tverrfaglighet. Uttalte og felles verdier. Sammensveiset gjeng
- gode muligheter for fagutvikling — også for andre enn legene.

Vi kan trygt si at ikke altfor mange arbeidsplasser innen vårt helsevesen kan karakteriseres slik, og undersøkelsen fra Oslo har vist at svært mange legger stor vekt på ledelsens rolle.

Det å skape arbeidsbetingelser og et godt arbeidsmiljø som gjør at mennesker med de nødvendige kunnskaper, innsikt, samarbeidsevner og -vilje søker seg til et miljø, trives og blir i det, er helt essensielt for å kunne gi gode helsetjenester. Jeg er ikke i tvil om at ansvaret for å skape slike arbeidsbetingelser og slike arbeidsmiljøer i første rekke er toppledernes ansvar.

Kriterier for bedre lederskap

Hvis vi skal få endret situasjonen slik at vi får et godt helsetjenestetilbud, også til de store grupper som idag ikke får det, og hvis vi skal få bemannet de stillinger som er helt essensielle for å få dette til, må det skje noe helt radikalt med *innstillingen* til og *forståelsen* av hva som er pasientenes og personalets store udekkede behov. Det må med andre ord skje noe radikalt med

- synet på lederrollen
- og
- kriteriene for lederutvelgelse.

Får vi til en endring av synet på lederrollen og kriteriene for lederutvelgelse, vil vi også få andre mennesker med andre holdninger, annen erfaringsbakgrunn og *mange med et annet kjønn* inn i lederposisjoner.

Vi trenger alltid ledere som har de nødvendige faglige kunnskaper og erfaringer.

Problemet er ikke at vi mangler mennesker med faglige kunnskaper og fagerfaring. Vi trenger ledere som tar seg tid til og har evne og vilje til å se sine medmennesker og høre på dem. Vi trenger mennesker som har den nødvendige følelsesmessige bakgrunn for å forstå de medmennesker det er tale om, og dette gjelder både pasientgrupper og grupper ansatte. Jeg er blitt mer og mer klar over at å forstå en sak rent intellektuelt betyr meget begrenset forståelse — og *ikke* en forståelse som går dypt nok til at man vil kjempe for endringer.

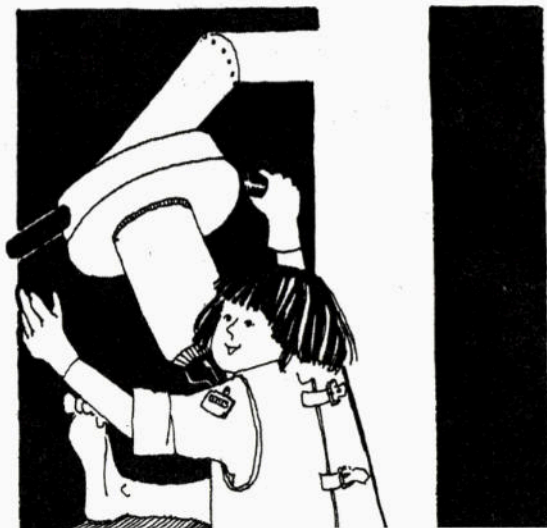
Det vi trenger er ledere som:

- har interesse for, innlevelsessevne i og *allmenne* kunnskaper nok til å sette seg inn i, folk flests situasjon.
- er innstilt på å kjempe for at det er disse behov, og ikke alle mulige andre, som blir prioritert.
- har mot og bevissthet nok til å spørre seg selv: Passer jeg til å lede foretak der den menneskelige faktor er så enormt betydningsfull for utfallet som den er i helse-tjenesten?

Med dagens herskende oppfatning av hva lederrollen er og hva som må til for å nå toppen, er det den rene flaks om vi får slike ledere, og det er ikke mange av dem.

Derimot kjenner jeg mange mennesker, og av dem er et stort antall kvinner, som har de lederegenskaper *jeg* mener bør telle. Problemet er at så få av disse har prioritert yrkeskarrieren. Selv om det er forskjeller i karrieremønsteret for politikere, administratorer og toppfagfolk, er det mitt inntrykk at altfor mange av alle kategorier ledere og blant dem som aspirerer til å bli det, ser på lederstillinger som en slags *privat premiering*. De er primært opptatt av å vinne i konkurransen om toppstillingene.

Det er ulike øvelser som fører til den premie en toppstilling er, men på de fleste steder er det et stort poeng å *være synlig for sjefene* — ha blikket rettet oppover eller å

Tegning: Kerstin Leijd-Tidbäck.

Kilde: Vårdfunktionen, Vårdförbundet
– Brevskolan

«posisjonere seg» (som det nå heter i administrativ terminologi).

For å bli medisinsk toppleder må du også forske — og aller helst på mus og rotter — og ikke gi deg før du har kilovis med artikler.

Det er den såkalte basalforskning og ikke klinisk forskning eller helsetjenesteforskning som teller mest, uansett hva eller hvem du skal lede. Vi trenger basalforskning, men ikke nødvendigvis i kombinasjon med ledelsesansvar.

Jeg synes det er tankevekkende at man fortsatt hører overleger med ansvar for å lede store avdelinger, si: «Hadde det ikke vært for det administrative arbeid, hadde alt vært OK». Eller at folk som har søkt

lederstillinger angir som en hovedårsak at «nå orker jeg ikke lenger å være underordnet». Vi må komme bort fra at noe så viktig som lederstillinger er en premiering for det jeg vil kalle narsissistiske holdninger.

Jeg har også lyst til å understreke at for å oppnå toppstillinger innen politikk, administrasjon og medisin idag er det en rekke ting man ikke må:

- Du må ikke kaste bort særlig mye tid eller engasjement på barn, ektefelle, gamle foreldre, samfunns- eller kulturliv.
- Du må ikke kaste bort tid på undring og refleksjon.

Derimot har mange funnet det nyttig og nødvendig å bruke store deler av sin knappe fritid til privat kroppsvedlikehold for å holde ut arbeidskjøret.

Så tilbake til spørsmålet: Vil kvinner i toppstillinger bedre helsevesenet?

Det å bytte ut menn i ledende stillinger med kvinner som har måttet gjøre/ikke gjøre de samme tingene som menn nå gjør for å nå toppstillingene, vil neppe løse så mange problemer.

På den annen side får vi ikke endret på bildet av toppstillingene og rekrutteringskriteriene, uten at det kommer mange flere kvinner — og menn med andre holdninger — inn i toppstillingene. Det er jo de som sitter på toppen som har makt og mulighet til å gjøre noe med det systemet vi har idag. Jeg er ikke i tvil om at den trening svært mange flere kvinner og noen menn har når det gjelder:

- det å være følsomme for hvordan andre har det — det å ta vare på miljøet, sørge for andres trivsel og vekst,
 - det å ikke sette egen behovstilfredsstillelse foran alle andres,
- vil gjøre svært mange kvinner til innsiktsfulle topp-politikere, topp-administra-

torer og overleger/professorer innen vårt helsevesen. De vil bli ledere som både vil komme til å prioritere annerledes, og skape større trivsel, enn mange av dem som har lederstillinger idag.

I tiden framover vil det være svært viktig å bevisstgjøre menn for å få dem til å innse hvor trist og skadelig det nåværende system er — også for dem. Her øyner jeg håp. Det er flere og flere som forstår dette — og jeg vil i den anledning avslutte med å sitere formannen i det svenske mannsrolleutvalget:

«Om vi skal komme videre i likestillingsarbeidet er det nødvendig at menn engasjerer seg. Svenske menn har vært for mye 'i prinsippet-menn'. Vi må bevisstgjøre menn, på menns språk, og fortelle dem at de er både undertrykkere og undertrykte.» Det må med andre ord bli slik at både kvinner og menn arbeider mer bevisst for å få endret forholdene.

Trine Normann,
avdelingsdirektør,
Helse- og sosialdirektøren,
Oslo kommune

Medisinsk kvinneforskning –problemstillinger, strategi og behov

Refleksjoner etter et seminar

Mars 1987 ble det første norske seminar i medisinsk kvinneforskning avholdt på Sanner med NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning som arrangør. Rundt åtti kvinner deltok, de fleste leger i klinisk virksomhet. Det følgende er noen refleksjoner i kjølvannet av erfaringene fra seminaret.

Målsettingen med seminaret var todelt: Både å presentere eksempler på den medisinske kvinneforskning som foregår og å rekruttere flere til systematisk forskningsarbeid.

«Middels, men dynamisk miljø»

Den medisinske kvinneforskning er ung, sammenlignet med samfunnsvitenskapene og humaniora. Det var derfor ekstra godt å se at forskningen allerede viser både tematisk og metodologisk bredde: Fra kommunikasjonsforskning i allmennpraksis til operasjonsmetodologisk forskning i kirurgien. Forskningen foregår også i forskjellige miljøer, en fordelaktig situasjon som kan bidra til å holde problemstillingene åpne og hjelpe mot sekterisk utvikling. Samtidig var det klart at seminaret svarte på

et behov for samling, utvikling og idéproduksjon. Det var mange flere enn innleiderne som var i gang med, eller hadde ideer til egne prosjekter.

Hvor kommer problemstillingene fra?

I stor grad fra klinisk erfaring. Det er intet under at kvinnelige leger vil reise spørsmål rundt kvinnelige pasienters helseplager, symptompresentasjon og samhandling med helsevesenet — selv om legen ikke arbeider innen gynekologiske spesialiteter. Den kvinnelige allmennpraktikeren kan fortelle at hennes dag ofte er fylt av konsultasjoner med kvinner, konsultasjoner som like ofte dreier seg om blodtrykksbehandling som om underlivsplager. Den rene *mengde* av kvinnelige pasienter vil utgjøre et betydelig påtrykk i retning av å stille

kvinnerelevante spørsmål, og eventuelt gjøre disse spørsmålene forskbare.

Men *hvilke* spørsmål? Har legens kjønn noe å si for *hva* som fanger interessen og *hvordan* problemstillingen utformes? Noen av gangene er svaret et klart *ja*: Den kvinnelige kirurgen leste mye om mannlige tykktarmspasienters seksuelle problemer med utlagt tarm. Hennes egen fantasi og innlevelsesevne som kvinne fikk henne til å spørre: Hva med de tilsvarende kvinnelige pasientene? Eller den kvinnelige psykiater som bruker både sin lange kliniske erfaring og sin egen forståelsesramme når hun spør seg: Hva skjer med voldtektsofferet og hvordan kan hun hjelpe? Eller gynekologen som trekker sammen sitt vanlige gynekologiske arbeid og sin erfaring fra arbeid ved kriesenter for mishandlede kvinner for å utarbeide sine problemstillinger om seksualisert vold og underlivsplager. Det behøver ikke alltid være like åpenbart, verken for forskeren selv eller i problemstillingens utforming. Men gjennomgående ser det ut til at foredragsholderne på Sanner bruker sin erfaring som kvinner så vel som klinikere i sin forskning. Selvfølgelig, vil vel de fleste si: Det livet vi lever vil prege den måten vi ser verden på. Og dermed også de spørsmål vi stiller.

Er denne «kvinne»-bias et problem eller en ressurs? Ut fra Sanner-erfaringene ser det for oss ut som om det er en åpenbar ressurs. Problemstillingene avdekker nye områder ved kvinnelige pasienters helse og vanhelse, og forskningen kan gi kunnskaper medisinen sårt trenger. Altså bør det ikke settes bremsen på forskningstrangen hos kvinnelige leger — snarere tvert imot.

Hvordan rekruttere kvinnelige leger til denne typen forskning?

22 Den vanligste veien å gå for kliniske fors-

kere er å arbeide på avdelinger med høy forskningsintensitet og der overordnede rekrutterer de yngre til deltakelse i deler av avdelingens prosjekter i første omgang. Dersom forskningsinteressen holder seg, vil rekrutten etter hvert stille problemstillinger og utforme forskningsprosjekter selv. Flere av foredragsholderne på Sanner hadde gått denne veien — og blir eksempler på påstanden om at bare vi rekrutterer flere kvinnelige leger til forskning, vil den medisinske kvinneforskning «komme av seg selv».

Men seminaret ga også noen tydelige eksempler på en annen rekrutteringsvei: En lang klinisk erfaring som uten fødselshjelp fra et forskningsvennlig arbeidsmiljø eller tidligere forskningstrening i andre prosjekter, allikevel fører til presentasjon av langvarige, metodisk vanskelige og veldig spennende forskningsprosjekter. To av NAVF-stipendiatene har gått denne veien. Utløsende for å kaste seg ut på dypt vann, forme ut problemstillingene og søke forskningsmidler, var et nettverk som er nokså uvanlig kost for kvinnelige leger: forskningsprogrammet «Kvinnens utviklingsmuligheter». Det ble satt i gang av psykiologen Hanne Haavind, da hun var forskningsleder i NAVFs sekretariat for kvinneforskning, og holdes fortsatt i gang av henne. Deltakerne er mest psykologer — men altså også en håndfull leger. Og dette nettverket har vart såpass lenge og gitt såpass mange muligheter til presentasjon av egne tanker og ideer, at det resulterer i rekruttering av treårs-stipendiat i medisinsk forskning. Disse blir eksempler på at det holder ikke bare å satse allment på å rekruttere kvinner til medisinsk forskning — en må også bygge nettverk av forskere og forskeraspiranter rundt temaer som er av felles interesse — kanskje på tvers av spesialiteter — for å forløse forskningsprosjekter av denne karakter.

Heltid eller deltid?

Mye klinisk medisinsk forskning foregår på «deltid» = ved siden av/innimellom vanlig avdelingsarbeid eller praksisarbeid.

Kombinasjonen praksis-forskning har mange sterke sider: Kilden til problemstillinger som kan vitenskapeliggjøres går sjelden tørr, kontakten med pasienten gir direkte gjensvar og holder forskeren på bakken, interessefeltet blir vidt og åpent. Men for kvinnen kan det bli vanskelig å holde tre felter samtidig: omsorgsarbeidet både på jobben og hjemme kommer oftest i tillegg.

En løsning på dette presenterer allmennpraktikerstipendene: Korttidsstipender forskeren kan bruke i den mest arbeidskrevende fasen av prosjektet eller ved utskrivning. Det er en god løsning ved mindre prosjekter, og ordningen kunne med hell innføres i andre spesialiteter. Det åpner forskningsmuligheter for den som vil fortsette å være praktiker, noe mange på seminaret ytret ønske om.

Men for større prosjekter ser det ut til at kvinnen velger heltidsforskning via de vanlige stipendordningene — nettopp fordi kombinasjonsvirksomhet blir for utmatende.

Fra idé til prosjekt

Et spørsmål, et ønske om å systematisere kliniske erfaringer, en vag idé er ikke et

prosjekt. Undersøkelsen på seminaret viste at det fantes en god porsjon mer eller mindre ferdige idéer over et bredt spekter av områder. Ønsker vi å fremme forskning blant kvinnelige medisinerere, må vi gjøre et direkte initiativ i forhold til denne gruppen. Det ideelle hadde vært å organisere et nettverk for disse forskningsinteresserte over noen år, med henblikk på å foredle idéene til ferdige store og små prosjektsøknader. Minimum ville være å samle dem som er helt i startgropen til en samling direkte målrettet på prosjektutforming. Et slikt seminar er under utforming for allmennpraktikere, og erfaringene herfra kan brukes for lignende arrangementer innen andre områder.

Både – og

Seminaret ga klart inntrykk av at skal det rekrutteres kvinnelige leger til medisinsk forskning, må det tenkes både – og. Både kvinnemedisinske tilbud av det «vanlige» slaget: Rekruttering i det egne kliniske miljø, eventuelt fulgt av heltidsforskning via de ulike vanlige stipendordninger. Men det holder ikke å stoppe der. Kvinnene trenger også særegent tilpassede ordninger i form av nettverksorganisering, kliniske stipender og målrettede seminarer.

Første oppgave blir å oppnå noe bredere enighet om en slik dobbeltmålsetting i det medisinske miljøet.

*Kitty Strand
lege,*

*Mødrehygienekontoret,
Oslo Helseråd*

Eva blir mor – Adam blir borte

For kvinner med stoff- eller alkoholproblemer betyr ofte graviditet håp om et nytt, rusfritt og normalt liv. Gleden over barnet som skal komme er felles for vordende mor og far. Hva gjør at de fleste kvinnene noen år seinere er blitt enslige mødre? Sosionom Aase Martens drøfter i denne artikkelen både prosessene i en slik utvikling, og hjelpeapparatets rolle i forhold til denne gruppen kvinner og deres familier.

«Da legen fortalte at jeg var gravid løp jeg til kjæresten min og fortalte det.» Dette er et svar som mange kjenner igjen fra egen graviditet. Det er også et svar som er representativt for en bestemt gruppe kvinner som jeg intervjuet i 1986. Utvalget var på 31 kvinner med stoff- eller alkoholproblemer. Alle kvinnene var vurdert av Ullevål-teamet¹ før de fikk med barnet hjem eller til mødre hjem etter fødsel. Barna var mellom 1 1/2 og 3 1/2 år da mødre ble intervjuet.

«Jeg hadde ikke trodd at jeg kunne få barn eller at jeg fortjente det. Men vi ønsket oss barnet begge to, både vennen min og jeg. Spesielt ønsket jeg å få et ansvar og orden på meg selv. Å bli gravid og føde et velskapt barn er det største som har skjedd meg,» forteller kvinnene i undersøkelsen, uten unntak.

Samfunnets bekymring

Historisk er det blitt færre unge enslige mødre. For 30 år siden bortadopterte 1/3 av de unge enslige mødre sine barn. Enslige kvinner som får barn i dag, velger oftest barneomsorg ut fra helt andre forutsetninger enn tidligere.

Bekymringen har flyttet seg til kvinnene med stoff- og alkoholproblemer som blir gravide. Synet på stoff- eller alkoholmisbruk i samfunnet preges av at kvinnene i utgangspunktet er uskicket til å få barn. Materialet mitt viser at kvinnes gjennomsnittsalder er 23,7 år. De er i hovedsak ikke purunge. De er ugifte, men blir gravid med en mann de er glad i.

Bakgrunnen og den enkeltes livssituasjon er bekymringsfull. Nemlig: stoff- eller

alkoholmisbruk over tid, ofte rusmiddel-
misbruk hos egne foreldre, mangelfull ut-
dannelse eller arbeidserfaring, vanskelig
økonomi og dårlige boforhold ved gravidit-
etens begynnelse.

I samfunnets bekymring for dette aspek-
tet ved kvinnens livssituasjon bør utford-
ringene ligge.

Fruktbarhet som en del av kvinneidentiteten

Rusmisbruk over tid gir dårlig selvfølelse
og opplevelse av å være avviker. Å være
kvinne og rusmisbruker er en utsatt posi-
sjon som stempler deg av omgivelsene,
kanskje i større grad enn mannlige misbru-
kere er utsatt for.

Kvinnene er underklasse i rusmisbruker-
miljøene, og kvinneverollen i disse miljøene
er ofte et karikert uttrykk for kvinneverollen
ellers i samfunnet. I utgangspunktet har
kvinnene dårlig selvfølelse, de er i ferd
med å utvikle en avvikeridentitet og de
opplever forsterkning av skyld og skam
ved den posisjon de oppnår i rusmiljøene.
Utvikling av en positiv kvinneidentitet har
fått dårligere vekstvilkår etter hvert som
rusmisbruket opprettholdes.

På bakgrunn av denne posisjonen blir
graviditet et uttrykk for normalitet. Hun
blir mer lik andre kvinner. Hun får bekref-
telse på at hun er en vanlig kvinne. Det som
var felles for de kvinnene som uttrykte gle-
den over graviditeten så sterkt, var at de
levde i et fast forhold til en kjæreste, og at
kjæresten med noen unntak delte gleden
over at de som par ventet barn.

Gleden over graviditeten må også forstås
på bakgrunn av kvinnes angst for å være
steril. Følelsen av å ikke fungere normalt
var erfaringen mange hadde pga. hyppige
underlivsbetennelser og opphør av men-
struasjon i perioder. De opplevde seg selv

ikke bare med spesielle rusmiddelproble-
mer men også som avvikere med hensyn til
å bli gravid.

Graviditeten representerte nytt liv, og
nytt håp, en normal tilstand og et skritt bort
fra avvikerrollen.

Aborthistorien er usynlig

Omkring 1/3 av kvinnene hadde gjennom-
gått abort en eller flere ganger før aktuell
graviditet.

«Alle rundt meg ville at jeg skulle ta
abort og pustet lettet ut da den var over-
stått,» er en kommentar flere av kvinnene
har. Og videre: «Ingen fortalte meg at det
skulle ta så lang tid å komme over det.»

Kvinnene forteller at de i lang tid etterpå
var deprimert, gråt mye, følte seg tomme
og angret på avgjørelsen.

Reaksjonene etter en abort er grader av
sorg. Sorgen kan være vanskelig å dele
med andre når de personer som står nær-
mest har vært de ivrigste målbærere av
aborttanken. Sorgen gjelder ikke bare bar-
net som aldri ble født, men også drømmen
om et annet liv som måtte gis slipp på.

Flere av kvinnene fortalte at de aldri
hadde snakket med noen om opplevelsen
sin, og at opplevelsen av aborten og om-
stendighetene rundt fremdeles var der som
en verkebyll.

Slik noen av kvinnene uttrykte seg, kan
det se ut som om påkjenningen ved en
selvvalgt abort eller tilnærmedesvis
tvangsabort har satt så dype spor i historien
deres at de ikke orket å gjennomleve den
situasjonen på nytt. Når de kommer til lege
eller helsestasjon og får bekreftet ny gravi-
ditet eller oppsøker sosialkontoret for å få
hjelp i sin nye situasjon, forblir trolig histo-
rien deres på dette området usynlig.

Hjelpeapparatet i sitt møte med den gra-
vide er erfaringsvis mest opptatt av aktuell
graviditet, særlig når det gjelder kvinner
med problembelastet bakgrunn. På grunn

av stramme tidsmarginer med hensyn til å eventuelt motivere til ny abort, blir man oftest preget av en her-og-nå situasjon og unnlater å skape en ramme rundt samtalen, hvor tidligere abort-traumer kan få lov til å bli berørt.

«Jo mer graviditeten skred fram, jo mer støtte fikk jeg av mor.»

Kontakten med egen oppvekstfamilie økte utover i svangerskapet. Flere kvinner forteller at de fikk et nærmere forhold til familien og spesielt mor. De kvinnene som hadde familie utenbys nevnte at de savnet mer kontakt med mødrene. Bare få kvinner nevnte at forholdene i oppvekstfamilien var så problematiske at de ikke kunne søke hjelp eller støtte der. Dersom familiekontakten var fjern eller for problematisk, knyttet kvinnene seg istedenfor til svigermor eller eldre søstre i løpet av svangerskapet.

Familien og spesielt mor bekrefter døtrene i større grad når de blir gravide. Ikke bare hos kvinnene selv, men også hos familien, representerer graviditeten forandring og håp om et rusfritt liv. «Familien min skjønte at jeg mente alvor med å få barn, og de så at jeg slutta å ruse meg. Det gjorde at de respekterte meg mere,» er et utsagn som representerer flere av kvinnene i materialet.

De yngste jentene hadde problemer med å få aksept på graviditeten fra familien. Situasjonen var ofte preget av kamp og forsøk på å overtale til å ta abort. Men når gemyttene hadde lagt seg, ble ofte disse jentenes mødre deres sterkeste støttespillere.

Adam blir borte

26 Fra 2 til 3 år etter barnets fødsel er det bare få kvinner som fortsatt lever sammen med

barnefar eller en annen mann. Allerede ved barnets fødsel er 10 av kvinnene blitt enslige. På intervju tidspunktet er 21 av 31 kvinner enslige. Og man kan undres over hvor mannen har blitt av.

Når rusmisbrukerkvinnen blir gravid oppnår hun mer oppmerksomhet enn barnefaren gjør. Hun får verdi i kraft av sitt kjønn som er i stand til å gi liv. Drømmen om et vanlig liv med mann og barn er innen rekkevidde. Hun har et forsprang på sin mannlige partner.

Gjennom sosialisering prosessen blir forskjellige grunnlag dannet. Kvinnens selvoppfatning preges av at de skal være noe for andre. De er i større grad enn mennene relasjonsorientert og har lært å skyve egne behov til side for å skape velferd for andre. De er oppdratt til å ta ansvar, være meglere og løse konflikter. Det er positive trekk ved deres kjønnsrolle, egenskaper som kommer til nytte når de blir gravide og får barn.

Kvinnene bekreftes gjennom graviditet og morsrolle, og det ser derfor ut som om de har lettere for å komme ut av sitt misbruk enn sin mannlige partner. Hun har mindre å tape ved å forlate sitt gamle rusbrukermiljø enn han har. Han har i større grad fått bekreftelse på sine maskuline egenskaper i forhold til å skaffe penger og stoff. Som partner til den gravide jenta eller som far til barnet de har fått, oppnår han mindre oppmerksomhet og interesse enn henne, samtidig som han må gi slipp på sitt gamle miljø. Han kan i større grad enn henne oppleve at et edru liv er et ensomt liv. Hennes beskrivelse av partner var oftest at han var for umoden og for lite ansvarsbevisst i forhold til den nye livssituasjonen. Han passet ikke til å være far, sier hun. Han har også fått mindre å gå på gjennom sin mannsrolle til å kunne vokse gjennom farskapet. Brudet med barnefar var oftest knyttet til hans rusmisbruk som gjenopptas.

Kvinnen har bekymret seg over tid over

partners manglende ansvarsfølelse. Hun har båret på bekymringene alene. Ikke tort å snakke med hjelper om problemene av redsel for at det ville gå ut over hennes mulighet til fortsatt å ha omsorgen for barnet. Felles for disse kvinnene er at de ikke har brukt rusmidler selv og at de velger framtida med barnet framfor barnefar. Bølligproblemet løser de som regel ved å flytte hjem til oppvekstfamilie (mor), eller de skaffer seg en egen leilighet via kontakten i hjelpeapparatet.

Bare unntaksvis fortsetter forholdet mellom foreldrene dersom barnefar har gjenopptatt rusmisbruket.

2/3 av barnefedrene var rusmiddelmisbrukere. Men mens 1/2 av kvinnene gikk til urinprøvekontroll i svangerskapet var det bare to av mennene som gjorde det. Adam forsvinner ut av Evas liv på et tidlig tidspunkt, oftest i løpet av barnets første leveår. I forhold til hjelpeapparatet er han borte allerede tidlig i svangerskapet.

Da Eva ble gravid var også Adam stolt og glad, forteller kvinnene. Her ligger det fortsatt en stor utfordring for hjelpeapparatet.

«Jeg ante ikke at det var så mye arbeid med barn og hjem.»

Espen (26) forteller:

«Det kom nærmest som et sjokk på meg. Vi hadde jo vært to om alt siden barnet ble født. Kona mi fant seg en annen, hun måtte flytte ut og jeg skulle ha omsorgen for Tomas som var 2 år. Jeg var innstilt på å greie oppgaven bra. Jeg hadde jobben min og Tomas fikk daghjems plass. Hun hadde vært hjemmeværende. Jeg var forberedt på de følelsesmessige problemene og bitterheten etter at hun flyttet. Men jeg var ikke forberedt på alle de praktiske gjøremål. Hver dag skal han ha helt rent tøy, tre eller fire måltider, helst sunn og variert mat. Han skal til tannlegen og til helsekontroll.

Etter at han begynte i barnehagen har han også stadig vært syk. Jeg må være både mor og far. Fritid aner jeg ikke lenger hva er. På jobben har jeg følelsen av at de ikke regner med meg lenger. Jeg kan sjelden være med på noe ut over arbeidstid eller på kveldene.

Det verste er at jeg er så trett bestandig. Det går ut over gutten. Han fortjener å ha en far som har mer overskudd og humør. Kunne jeg bare ha fått vært for meg selv innimellom, fått hvile ut og bygd meg opp, så ville gutten også hatt det bedre.»

Dette hjertesukket kommer fra en enslig far. Han har ikke vært rusmiddelmisbruker. Han har en jobb, kolleger og tjener relativt bra. Barnet har fått daghjems plass og han begynner ikke kl. 07.00 på jobben. Men opplevelsen som enslig far ble sjokkartet.

De fleste kvinnene i mitt materiale ble enslige forsørgere i løpet av barnets første leveår. I tillegg til de følelsesmessige problemene som bruddet med barnefar innebærer, skal hun som alle andre enslige foreldre dekke alle materielle og følelsesmessige behov. Hun har som regel ikke en god økonomi som den enslige faren. Hun lever på morstrygd eller sosialhjelp, som regel har hun ikke avlastning fra partner fordi hun ikke kan stole på ham på grunn av rusmisbruk. Hun må greie seg som best hun kan ved hjelp av egne foreldre eller venner med hensyn til å få et pusterom fra barneomsorg. I forhold til venner ligger hun ofte dårligere an, fordi hun har brutt med rusmiljøet hvor hun hadde vennene sine. Hun føler ofte at naboer ser ned på henne, og vegrer seg for å ta kontakt med dem og be om en tjeneste. Som Espen opplever hun også tretthet og mangel på overskudd til barnet.

Hun skal greie å leve med dårlig økonomi, lite nettverk i forhold til venner, uten mulighet til å ha kontakt med arbeidskolleger eller få et pusterom i løpet av dagen via

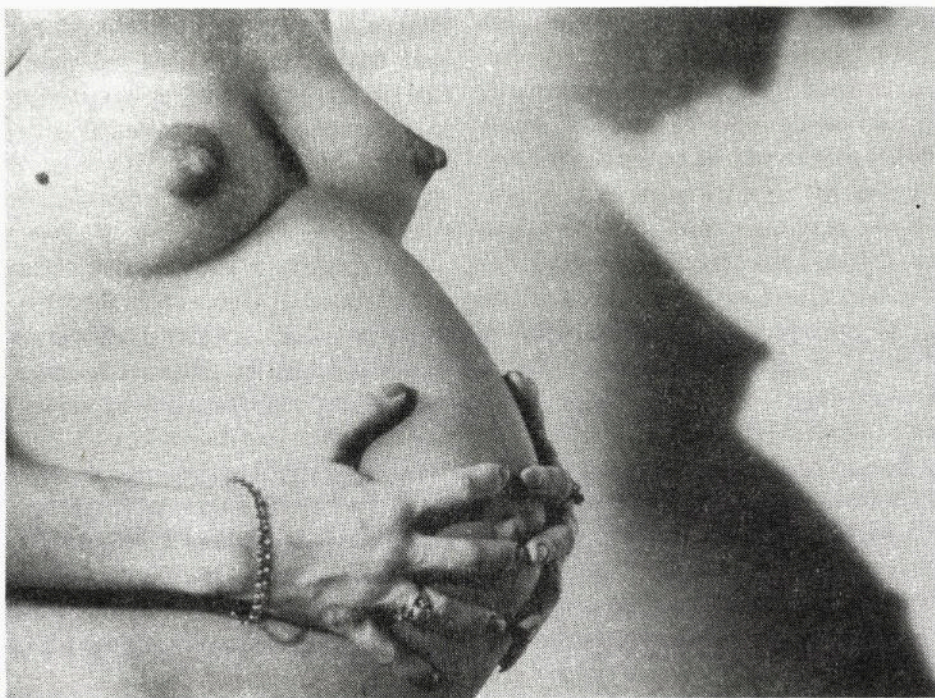

Foto: Margit Thon

dag hjem for barnet. Hun skal også leve med sorgen over forholdet til barnefar som ble brutt. Dette må hun greie uten å ty til rusmidler, noe hun har brukt tidligere for å få problemer på avstand.

Hun har ofte foreldre som vil stille opp for henne når hun trenger barnevakt eller avlastning. Men selv om hun opplever dette som støtte, så har ofte hennes egen oppvekst i foreldrehjemmet vært problematiske. I oppveksthistorien hennes ligger ubearbeidede konflikter. Gamle sår som ikke er leget. Stadig bekymring over at hun skal gli ut i misbruket igjen. Når hun søker egen familie for avlastning, har konfliktene lett for å blusse opp.

Grensen mellom avlastning og overtakelse av ansvaret for barnebarnet kan bli uklar. Flere kvinner i mitt materiale opplevde at de fort kunne få den gamle rollen i oppvekstfamilien når de måtte be foreldre om hjelp i en krisesituasjon. Hadde de problemer fikk de ofte bekreftelse i nega-

tiv retning. Dette greier du ikke, underforstått hva var det vi sa?

Rusmisbrukerkvinnen og hennes partner har som regel ikke en yrkesidentitet slik som Espen. Det er en av oppgavene som skal løses på sikt, nemlig rehabilitering til et yrke gjennom opplæring og skolegang. Hun og hennes partner har også større hull i sin personlighetsmessige utvikling, nettopp fordi så mange år av ungdomstiden er gått med til å skaffe seg rus og overleve i rusmiljøer. De mangler trening i å leve et «normalt» liv og få dekt personlige behov uten rus.

Kriser gir kriseløsninger

9 av kvinnene hadde mistet omsorgen for barnet sitt da jeg intervjuet dem. Tap av omsorgen hadde som regel skjedd i løpet av barnets første leveår. Det som preget situasjonen til de som hadde mistet omsorgen

var at de hadde begynt å ruse seg og hadde få kontakter både i og utenfor hjelpeapparatet, eller at de ikke greide å velge bort partner som var rusmiddelmissbruker. Bare for to kvinner som gjenopptok misbruket førte det ikke til omsorgsovertagelse. Disse kvinnene hadde et nettverk som de kunne bruke når krisen oppstod. Det som preget nettverket til disse kvinnene var at de hadde et «personlig forhold» til hjelpere og at de hadde flere hjelpere å gå til når de kom i en krisesituasjon. Og krisene kom slik de gjør i de fleste familier. Oftest handlet krisene om mangel på avlastning og dårlig økonomi. Undersøkelser som er foretatt blant enslige forsørgere dokumenterer det samme. I mitt materiale var det for 1/3 av kvinnene ikke tilrettelagt spesielle tilbud etter fødsel! For 1/3 som fikk oppfølging etter fødsel var tiltakene bare kontrollpreget og ikke i kombinasjon med avlastning, nemlig bruk av hjemkonsulent. Den siste tredjedelen flyttet på mødre hjem etter fødsel, et tiltak som både er kontroll og avlastning.

Eva er ikke bare mor

Selv om kvinnen lettere kan forlate rusmisbruket gjennom å bli mor, så er morsrollen sårbar — nettopp fordi hun blir alene om ansvaret for barnet i alle døgnetts 24 timer, dersom hun ikke har etablert trygg og regelmessig avlastning. Som enslig mor risikerer hun rovdrift på seg selv og uttapping av egne krefter. Kvinners evne til å gi omsorg for andre inkluderer ofte ikke evnen til omsorg for seg selv. Særlig blant kvinner med et dårlig selv bilde kan det bli problematisk å erkjenne at «jeg er verdt noe godt for min egen del». Flere av kvinnene i materialet formidlet rådvillhet med hensyn til ønsker og behov for egen del.

Som tidligere misbruker og nå enslig mor, risikerer kvinnen å bli låst fast i mors-

rollen, både praktisk og utviklingsmessig. Oftes har hun brutt med venner og jevnaldrende for å greie å bryte med rusmisbruket. Og hun kan oppleve at et liv uten rus kan bli et ensomt liv. Kontakt med barnet og egen oppvekstfamilie kompenserer ikke nok for kontakt med et miljø med jevnaldrende. Gjennom år med misbruk har hun lært seg spesielle overlevelsesstrategier, ofte på menn eller partners betingelser. Faren ligger i at hun vil komme til å leve på barnets premisser. Dette kan være positivt for kvinner som har fått utviklet flere sider ved seg selv og som har en trygg identitet, men for rusmisbrukerkvinnen som har en mer begrenset erfaring med å leve et såkalt «normalt liv» kan det medføre fastlåsing i en rolle som hemmer utviklingen av andre sider. Hun kan risikere selvutslettelse, og alt hun har vunnet gjennom svangerskap og fødsel, med rusfrihet og etablering av et nytt liv og ny vekst, kan hun tape ved overidentifisering med barnet.

Skal hun bli i stand til å ta ansvar for et barn i mange år framover, må hun også få hjelp til å identifisere andre behov og andre sider ved seg selv. Hun må ikke bare få bekreftet seg som mor, men som en person som er i utvikling.

Nettverket bør styrkes

I forhold til nybakte foreldre generelt og i forhold til enslige forsørgere spesielt, ser man på avlastning og nettverk som en nødvendig forutsetning for at foreldrene skal kunne fungere best mulig i forhold til hverandre og i forhold til de nye oppgavene et barn fører med seg. Graviditet og fødsel gir en enestående mulighet for vekst og utvikling. Både hos kvinnen selv og i hennes familie utløses ressurser.

Hjelpeapparatet må komme kvinnene og barnefedrene i møte, med å støtte dem i det de selv prøver å få til. Det familiene trenger

er ikke så spesielt. De trenger det alle kvinner trenger når de får barn. De trenger det bare så mye mer! Det er nemlig livsviktig at hjelpeapparatet ikke sitter på gjerdet for å «se hvordan det går». De alminnelige tiltak som disse familiene trenger så sterkt, er bl.a. daghjemsplass, regelmessige avlastningsordninger, f.eks. en avlastningsfamilie, en økonomi til å leve av, og sist men ikke minst personer i hjelpeapparatet som prøver å forstå hva det handler om når en kvinne har valgt å få barn fremfor å fortsette med alkohol- eller stoffmisbruk!

Selv ikke kvinner greier å løfte seg selv etter håret!

Aase Martens
sosionom
Ullevål sykehus

Note:

1) Ullevålteamet: Konsultasjonsteam til førstelinjetjenesten innen helse- og sosialsektoren. Skal vurdere og foreslå hjelpetiltak for problembelastede mødre. Består av faste representanter fra fødeavdeling, barneavdeling, psykiatrisk avdeling og barnevernkontoret.

Litteratur

Anstorp, Axelsen, Ingebretsen: *Kvinne(p)syke*, Universitetsforlaget 1984.

Backe-Hansen, Elisabeth: *Fosterbarn*, Universitets-

forlaget 1986.

Bunkholdt, V., Sandbak, M.: *Praktisk barnevernsarbeid*, Universitetsforlaget 1985.

Duckert, Mona: *Vurdering av erfaringene i familieavdelingen ved Statens klinikk for narkomane*, Seminarrapport fra Hov 1986.

Duckert, Mona: «Kjønnsnøytral behandling rammer kvinner. Behandling av kvinnelige stoffmisbrukere», *Nytt om kvinneforskning* nr. 4, 1985.

Ericsson, Lundby, Rudberg: «Per + Kari = trøbbel», Universitetsforlaget 1985.

Hjermann, V.: «Barn av stoffmisbrukende mødre», *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* nr. 30, 1981.

Høigård, C., Finstad, L.: *Bakgater*, Pax 1986.

Leira, Haldis: «Ufrivillig barnløshet — en usynlig psykososial krise», *Nytt om kvinneforskning* nr. 4, 1985.

Milton, Pia: *Kvinnemisbruk*, Universitetsforlaget 1981.

Oakly, Ann, McPherson, Roberts: *Miscarriage*, Fontana 1985.

Olofsson, May: «Gravide stoffmisbrukere og deres barn. En prospektiv undersøkelse af børnenes utvikling», Prosjektbeskrivelse 1984.

Olofsson, May m.fl.: «Efterundersøkelse af 89 børn født af stoffmisbrukende mødre», *Ugeskrift for læger* 1983.

Røsland, D., Strand Jacobsen, B.: *Kriseprosjektets delrapport 3. Kriseprosjektets hovedrapport 1986*. Oslo Barnevernkontor 1986.

Sande, Lindemann, Vold og Duckert: «Den gravide rusmiddelmisbruker», *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* nr. 32, 1985.

Torsdotter, Anita: *Att vara tjei och knarkare. Kvinne, misbruker, mor*. Nordisk seminarrapport, Oslo 1983.

Vigeland, K.: *Enestående foreldre*. Universitetsforlaget 1982.

Kvinner er til å satse på

Kvinner er en ressurs i arbeidslivet, ikke en klamp om foten. — Det har vært fokusert for mye på kjønnsroller og familieforhold når en tidligere har forsøkt å forklare kvinners arbeidsfravær og manglende deltakelse i lederposisjoner. Våre resultater viser at vi må konsentrere oss mer om arbeidsvilkår og miljøet på selve arbeidsplassen, sier Anne-Jorunn Berg til journalist Åse Dragland i dette intervjuet.

Anne-Jorunn Berg jobber sammen med 7 andre kvinnelige forskere ved Institutt for industriell miljøforskning (IFIM), SINTEF, og til sammen utgjør de i dag det største kvinneforskningsmiljøet i Norden på området kvinner og teknologi.

I 1977 startet noen av dem opp med en rapportserie kalt «Arbeid og fravær», hvor de blant annet fokuserte på langtidsfravær, på mestring av arbeidsledighet og på småbarnforeldres bruk av fødselspermisjoner.

Forskningsresultatene deres har vist at kvinnene som arbeidsgruppe har sterk yrkesmotivasjon, og at de legger svært mye arbeid i å organisere hus, hjem og barn for å kunne greie å holde på et arbeid.

Kvinner med gode arbeidsvilkår velger å bruke permisjon ved første barns fødsel, mens kvinner med dårlige arbeidsforhold slutter i jobben når de får barn.

Fødselspermisjoner

—Vi gjorde en undersøkelse i 1982 (hvor

Hjørdis Kaul var prosjektleder) om tilrettelegging og støtte i ulike arbeidsmiljøer m.h.t. fødselspermisjoner, forteller Anne-Jorunn Berg. —Vi sammenlignet en typisk kvinnebedrift med en bedrift dominert av menn, og kom fram til resultater som var stikk motsatt av våre antakelser. I kvinnebedriften, der vi trodde det var en viss romslighet og tilpasning til muligheten for svangerskapspermisjoner, fant vi beinharder normer og at det var vanskelig for kvinner som ble gravide å komme tilbake til jobben igjen. Mannsbedriften derimot kunne tilby rettstillinger ved graviditet og ga muligheter for fleksitid i samband med fødselen. Årsakene til dette? Arbeidsbetingelsene på de to plassene. Kvinnearbeidsplassen bygde på akkordarbeid, høyt tempo og harde arbeidsbetingelser, mens det på den mannlige arbeidsplassen var satset på jobbrotasjon og bygd opp en sterk fagforening som påså arbeidstakernes rettigheter.

—Dette faktum er litt av en kjepphest for

oss på IFIM, sier Anne-Jorunn Berg. —Forhold som tidligere har vært forklart ut fra kjønnsroller og holdninger, og som dermed har vært abstrakt og u håndterlig materiale, kan vi nå i langt større grad tilskrive materielle forhold hvor muligheten for kortsiktige forandringer er større.

Utviklingsmuligheter i jobben?

—Dere hevder at kvinner er en uutnyttet ressurs næringslivet kunne ha benyttet bedre? Hva bygger dere dette på?

—Vi viser til studier som konkluderer med at kvinner gis for dårlige utviklingsmuligheter på arbeidsplassene. I de aller fleste bedrifter befinner kvinner seg på bunnen. Til og med innenfor ledende stillinger havner kvinner i såkalte «blindgater» der de når toppen på karrierestigen ganske tidlig. At kvinner mangler arbeidslyst, er dårlig motiverte og ikke tør ta ansvar, er de tradisjonelle forklaringene på fenomenet. Vi snur på flisa og spør: Hvilke muligheter er det innenfor organisasjonen for kvinner? Satses det på kvinner? Elin Kvande og Berit Rasmussen har utført en undersøkelse som viser at det først og fremst er måten bedriftene er organisert på som avgjør kvinners karrieremuligheter.

Vi skiller mellom statiske og dynamiske organisasjoner. De statiske organisasjonene er arbeidsplasser med et strengt hierarki, sterk arbeidsdeling og ansvarsfordeling, og der beslutningene foretas på toppen. Dette er en struktur som i liten grad fremmer kvinners muligheter. Statiske organisasjoner er dominerende i norsk arbeidsliv.

De dynamiske organisasjonene gir derimot gode muligheter for kvinner. De er tilpasset stadige forandringer og er åpne for nye ting. De velger lettere utradisjonelle løsninger og er også villige til å satse på

kvinner og deres ressurser. Teamarbeid, der kvinnen lettere inngår som fagperson, er vanlig. «Karriere» vil i en slik organisasjon bety en stadig utviklingsprosess, og ikke en klatring i hierarkiet. Skal kvinner få bedre muligheter til å delta i arbeidslivet og bidra med sitt, må norsk arbeidsliv utvikle seg mer i retning av dynamiske organisasjoner, hevder Anne-Jorunn Berg.

«Namedropping»

—Er det andre forhold som skiller kvinners og menns arbeidsmuligheter?

—Kvinner synes å ha en innebygd tro på formaliteter av typen: Bare jeg får tatt meg et kurs til så . . . Men det vi ser som fører fram og som menn i langt større grad benytter, er det uformelle nettverket som fungerer på en arbeidsplass. Det kan dreie seg om alt fra små hint som: «Den stillingen blir ledig om . . . » eller «Pass på at du nevner meg for ham . . . » til å dra fordel av sosial kontakt: Spille fotball sammen med sjefen, gå ut og ta en pils, bli «kjent». «Namedropping» kaller amerikanerne det. Et tydelig trekk også i norsk næringsliv.

Kvinner er dyktige administratorer

—Men vil ikke barn og barnefødsler alltid stille kvinnen i andre rekke når det gjelder utviklingsmuligheter i en jobb?

—Det vil nødvendigvis føre til at kvinnen er borte fra sin jobb i perioder, men er ikke menn også det? Hva med militær- og repetisjonsøvelser, hvorfor er det aldri snakk om dette?

—En annen ting vår forskning viser er at nettopp kvinner i lederstillinger har barn! Mye av det verdifulle en lærer ved å ha barn, kan uten tvil også overføres til arbeidslivet. Kvinner med barn er f.eks.

svært dyktige administratorer. Bare tenk på det puslespillet som skal gå opp hver uke for å få barnepass og arbeidstider til å gå sammen! Det å kunne tenke mange tanker samtidig, trekke i flere tråder, er selvfølgelig også en stor fordel i en lederstilling.

Menn må ut på banen

—*Hvordan ser du på kvinners muligheter i arbeidslivet framover?*

—Vel, kvinner er ikke like, og akkurat som menn kan ikke alle innta lederposisjoner. Men mye har forandret seg m.h.t. kvinnerollen de siste 20-30 år. Vi er ute på arbeidsmarkedet og gjør en jobb som tilsier at vi aldri kan presses til full retrett mot kjøkkenbenken og 50-årene igjen. Vi har erobret mange av menns skanser og forandret oss også som individer. Mennene har derimot ikke fulgt opp i samme grad. De står fortsatt med begge beina i jobben. Du kan si det har oppstått en utakt mellom menn og kvinner i dag. Den nye kvinnetypen gir menn nye utfoldelsesmuligheter, mennene har sjansen til å få det kvalitativt bedre, men de må ut på banen selv — ut av den snevre mannsrollen.

—Mye av det vi kaller likestilling i dag er f.eks. bare innpakning i nye ord, mener Anne-Jorunn Berg. Man sier ikke lenger at «Gode mødre er hjemme med barnet sitt», men at «Det er mest praktisk at mor er hjemme . . . » eller «Vi har bestemt oss for at mor . . . ». Og en nylig undersøkelse av Hanne Haavind viser at likestillingsforventninger legger nye byrder på kvinnen. Hun skal for eksempel legge ting til rette og påta seg ansvar for at far skal leke med barna!

—Men i det store og hele går det framover, mener Anne-Jorunn Berg, som tror dagens ungdom ser det som en selvfølge at kvinner er i ledende stillinger i dag.

—Kvinneforskningen vi bedriver er i hvert fall et meget interessant område, og jeg velger å tro at det vi jobber med er av betydning for flere enn oss. Kvinneforskning har jo for mange vært synonymt med elendighetsforskning, men det vil vi ikke stå inne med. For oss er hovedsaken å få fram mulighetsstrukturer og trekke i tråder som kan skape forbedringer. På den måten håper vi at stadig flere i arbeidslivet kan se de ressurser vi kvinner representerer og satse tilsvarende på oss, sier Anne-Jorunn Berg.

*Åse Dragland
journalist
Trondheim*

* Intervjuet vil også bli trykket i *Kvinner og klær* i løpet av høsten.

Kvinneforskningen møter nye utfordringer – også i Danmark

Danske kvinneforskere har i mange år utvist stor og mangfoldig aktivitet. Finansieringsgrunnlaget og etablering i form av faste stillinger har vært magert. I 1985 vedtok Folketinget en aksjonsplan for kvinneforskning. Som en del av denne er det opprettet to halve stillinger for landsomfattende koordinering. *Nytt om kvinneforskning* har snakket med de to koordinatorene, Anne Margrete Berg og Anette Borchorst.

Den danske aksjonsplanen for kvinneforskning har delvis vært presentert tidligere i *Nytt om kvinneforskning*. Notiser som «Åtte stillinger i kvinneforskning opprettet i Danmark» og «Kvinneforskning – nytt landsomfattende nyhetsbrev for kvinneforskning i Danmark» antyder innholdet i aksjonsplanen. Kort oppsummert inneholder planen følgende:

- 8 heltidslektorater til kvinneforskning og undervisning i kvinnespørsmål
- 9 millioner kroner (over en tre-års periode) til styrking av kvinneforskningen og formidling av dens resultater
- en langsiktig plan for permanent informasjons-, dokumentasjons-, registrerings- og arkivoppbyggingsvirksomhet innen kvinneforskning

- evaluering av aktiviteten i treårsperioden.

De to halve koordinatorstillingene kommer inn under bevilgningen på 9 millioner kroner. Resten går til forskningsprosjekter og til nyhetsbrev, seminarer m.m. I de to søknadsrundene som har vært til nå har det kommet inn søknader til et beløp av henholdsvis 36 millioner kroner og 32 millioner kroner.

Detaljer om aksjonsplanen og om hvordan denne er satt ut i livet, får dere ved å bestille det danske nyhetsbrevet *Kvindeforskning* (abonnementet er gratis).

Flere spørsmål melder seg ved gjennomgang av aksjonsplanen. Dansk kvinneforskning ser ut til å blomstre – hvorfor kommer denne planen nå?

Kvinneforskningens initiativ

Det er viktig å være klar over at initiativet til en slik aksjonsplan og koordinering kommer fra kvinneforskerne selv, understreker Anette og Anne Margrete. Gjenom «Forum for kvindeforskere i Danmark» ble bl.a. forslag til den geografiske og faglige plasseringen av lektoratene diskutert.

Det var et felles behov i miljøene for et landsomfattende arbeid. Mange av kvinneforskningssentrene og -miljøene har god og bred kontakt med andre fagmiljøer og lokalsamfunn, men ikke i like stor grad seg imellom.

Danske situasjoner

Kvinneforskningsaktiviteten i Danmark ble drevet fram av studenter på 1970-tallet. Utgangspunktet for arbeidet var den fagkritiske bevegelse. «Vi hadde ingen formødre – slik som dere har hatt i Norge». Dette førte til at den danske kvinneforskningen var mer utenfor det etablerte forskningssystemet. Med enkelte ting (som koordinering) kommer de seint i gang. Fordelen ved en slik situasjon, med fagkritiske studenter som drivkrefter, var «muligheten til å være kritisk overfor det hele». Dette var en styrke så lenge kvinnebevegelsen og den politiske aktiviteten var sterk og levende. En bred bevegelse og flat organisering har imidlertid ikke samme muligheter i dag. Kvinneforskningen kan ikke lenger baseres på aktivisme og gratisarbeid.

Kvinneforskere koordinerer kvinneforskningen

Begge koordinatorene er erfarne kvinne-

forskere. De har forskningsprosjekter på halv tid for samme periode som koordineringsjobben. Anette er i gang med et prosjekt om hvordan kvinner oppfatter «moderskapet», og om de samfunnsmessige rammene for «moderskapet» (det lyder penere i dansk versjon). Historikeren Anne Margrete arbeider med temaet «Magt og køn i 1700-tallets Danmark».

Begge mener at det ville være uakseptabelt for de danske miljøene at ikke koordinatorene skulle være kvinneforskere. Delingen på forskning og koordinering fungerer fint, synes Anette.

Anne Margrete er litt uenig. Med en tidsbegrenset koordinatorstilling, og med den forskningserfaringen de begge har, hadde det ikke vært urimelig med hele koordinatorstillinger.

Igangsettere

Begge oppfatter sin funksjon som typisk igangsettende, også når det gjelder forbindelsene mellom de forskjellige miljøene. Det er kommet i gang arbeidsgrupper på en årbok for dansk kvinneforskning, og for en kvinneforskningsdatabase. De ønsker å være nødvendige fødselshjelpere, og en slik funksjon trengs for mer enn en tre-års periode dersom aktiviteten og innsatsen i de lokale miljøene skal kunne komme andre fagmiljøer til gode. Aktiviteten skal ikke formidles gjennom dem, «vi lager ikke arkiver», de verken er eller vil fungere som «toppen av et hierarki».

Nyhetsbrevet

Kvindeforskning har kommet med tre nummer hittil. Denne publikasjonen utgjør en viktig del av koordineringsarbeidet. En av de faste spaltene er presentasjoner av de forskjellige sentrene og miljøene. Bladet er ikke et vitenskapelig tidsskrift, men det skal gjerne inneholde faglig-

ge debatter. Stoffet skal være kvinneforskningsrelevant. Generelle likestillings-spørsmål er f.eks. ikke aktuelt stoff.

Koordinering som rekruttering

Koordineringsarbeidet innebærer også stor vekt på *rekruttering til kvinneforskning*. Dette gjelder den nye generasjonen, og også utvikling av kvinneforskning på flere fagfelter.

Noen utviklingslinjer

I løpet av samtalen kommer vi inn på forholdet mellom samfunnsfag og humaniora. Gjennom refleksjoner rundt dette spørsmålet får vi noen korte utviklingshistorier med utgangspunkt i koordinatorens egne fagområder.

Fra nær til fjern fortid

Kvinnehistorikerne har vel aldri følt seg dominert av samfunnsvitere, sier Anne Margrete. På 1970-tallet var det heller slik at det var en marxistisk referanseramme som dominerte generelt.

For kvinnehistorikerne betydde dette en ensidig konsentrasjon om arbeiderklassekvinner og industrialiseringens epoke. Andre kvinner var ikke interessante; f.eks. ble radikaliteten i kvinnebevegelsen rundt århundreskiftet totalt oversett.

Etter hvert begynte kvinnehistorikerne å orientere seg mot andre samfunnsgrupper og andre epoker. Det ble aktuelt å se rasjonaliteter i førkapitalistiske samfunn og bevegelser. Med en slik forflytning fra den nære til den mer fjerne fortid aktualiseres andre grunnlagsspørsmål. Fortolkingsproblematikk kom langt mer i forgrunnen, og med dette følger grunnleggende vitenskapsteoretiske spørsmål.

Fra studiet av «de andre» til nye kvinnelighetsbegreper

Anettes faghistorie starter med samfunnsviterne som arbeidet med «de andre», – kvinner i fabrikker, kvinner i omsorgsykker etc. I 1976 kom Ulrike Prokops bok *Kvindelig livssammenheng. Om strategienes indskrænkethed og de umådelige ønsker* (dansk utgave 1978, GMT).

Denne boken fikk en voldsom innflytelse i Danmark. («Vi drømte om Ulrike Prokop om natten» har Harriet Bjerrum-Nielsen, dansk kvinneforsker i Norge, uttalt.) «Kvinnelighet» fikk et langt mer nyansert og positivt innhold enn tidligere. Kvinneforskernes egne erfaringer blir viktigere også i vitenskapelig sammenheng. Forskningsobjektet er ikke lenger bare «de andre».

Felles grunnlagsproblemer?

Ved oppkomsten av kvinneforskningen, hvor bl.a. feltet ble avgrenset, var det store uenigheter og diskusjoner om «hva er kvinneforskning», også på tvers av faggrensene.

Diskusjonene opphørte. Etter hvert ble det den mer konkrete forskningen som dominerte miljøene. Forskningsresultatene ble gjenstand for debatt. Men grunnleggende uenigheter eksisterte selvfølgelig fortsatt.

Anne Margrete har observert at diskusjonen om hva kvinneforskning er, hva den betyr, hva den kan og skal være, er i ferd med å komme opp igjen i de danske miljøene.

Anette mener at det i Danmark i dag ikke er mulig å føre debatten om et felles utgangspunkt for kvinneforskningen, fordi den vil være så omfattende og ha så stor faglig spredning. Det er imidlertid en stigende interesse for feministisk vitenskapskritikk – å stille spørsmålet om hva

vitenskapen er ut fra feministiske ståsteder.

Det er imidlertid en stigende interesse for feministisk vitenskapskritikk – å stille spørsmålet om hva vitenskapen er ut fra feministiske ståsteder.

Denne interessen vil Anne Margrete og Anette forsøke å konkretisere bl.a. gjennom seminarer med avgrensede, tverrfaglige temaer.

Nye utfordringer

Anette og Anne Margrete tilhører første generasjon kvinneforskere, solid forankret i den fagkritiske bevegelsen. De avslutter den lange og for oss spennende samtalen med å framheve ytterligere nye utfordringer.

Kvinneforskningen – ikke lenger motkultur

Fram til nå har kvinneforskere ofte sett seg selv som en motkultur i fagmiljøene.

Kanskje gjør de det fortsatt. Likevel må det etableres nye utgangspunkt for selvforståelse.

Situasjonen med hensyn til kvinners stilting i samfunnet og oppfatningen av denne, har endret seg ganske sterkt siden den nye kvinnebevegelsens og kvinneforskningens oppkomst.

Det å klare å fungere – ikke som representant for en motkultur (og dermed ofte utdefinert), men heller ikke som en helt

integrert – er en vanskelig situasjon som må tas på alvor.

De nye generasjonene

Til tross for trange år finnes det kvinneforskningsmiljøer ved samtlige danske universiteter, universitetssentre og ved flere av høyskolene. Det gis tilbud i kvinnestudier mange av disse stedene.

De unge er ofte kritiske til de «etablerte kvinneforskerne» med en fortid i en kvinnebevegelse som ikke lenger eksisterer. Det er spennende og utfordrende å forholde seg til de nye generasjonenes kritikk og praksis.

*Elisabeth Gulbrandsen og
Gro Hanne Aas*

Nyhetsbrevet kan bestilles ved henvendelse til koordinatorene:

Anette Borchorst
Institut for Statskundskab
Århus Universitet
Universitetsparken
8000 Århus C
Danmark
Tlf. (06) 13 01 11

Anne Margrete Berg
Center for kvindeforskning
Københavns Universitet Amager
Njalsgade 106
2300 København S
Danmark
Tlf. (01) 54 22 11

Teknologi, prostitusjonshistorie, estetikk

Årbøker for kvinnestudier fra Aalborg Universitetscenter

Kvinneforskningen i Danmark er svært mangfoldig, og preget av de lokale tradisjonene. Vi håper at Susanne Knudsens presentasjon av årbøkene for kvinnestudier fra Aalborg Universitetscenter kan fungere som et innblikk i et av miljøene.

Ved Aalborg Universitetscenter (AUC) i Nordjylland findes et aktivt kvindeforskningsmiljø. «Kvindeforum» er det koordinerende organ for kvindeforskere fra forskjellige fag og fakulteter. Herfra udsendes med jævne mellemrum publikationer i en serie om kvindeforskning, der nærmer sig 25 udgivelser. I denne serie indgår fra 1982 Årbog for kvindestudier. De foreløbig fem årbøger giver et bredt indblik i, hvordan kvindeforskningsaktiviteter er igangsat, og hvilke forskningsprojekter der har været og er undervejs. Det er årbøgerne, som jeg i det følgende vil præsentere.

Mangfoldigheden

Til forskel fra de fleste kvindeforskningsinitiativer i Danmark har samfundsvidenskabelige kvinder været først ude i Ålborg. Det afspejler sig i årbogens første nummer fra 1982. I dette nummer dominerer artik-

ler om patriarkatsdebatter i samfundsvidenskaberne og kvindeperspektiver på historieforskningen (historie er på AUC under Det samfundsvidenskabelige Fakultet). Fire artikler om kvindelighed giver imidlertid indslag fra både historie, litteratur og psykologi. De viser, at årbøgerne er ment som præsentation af igangværende forskning.

I årbogen for 1983 er vægten lagt på at få præsenteret arbejder indenfor humaniora. Litterære analyser med inspiration fra psykoanalysen giver her et indtryk af, hvordan tematiske og æstetiske problemstillinger søges kombinert med teorier om kreativitet og kvindelighed. Disse artikler omrignes imidlertid af samfundsvidenskabelige overvejelser over formidlingsformer, kvinders studie- og erhvervsvalg, prostitutionshistorie, kvindestudieår på samfundsvidenskab og kvindekvoteringsforslag. Det vil sige hele årbogen indledes nu med en historisk oversigt over kvinden og skuespilkunsten.

De første numre er sammensatte og giver ikke en oversigt, men en indsigt i de mange sider, som kvindeforskere kan tage fat på. Fra og med tredje årbog har redaktionen valgt at koncentrere sig om temaer. Årbogen for 1984 indeholder artikler om «Kvinder og teknologi» og er skrevet af kvinder fra det teknisk naturvidenskabelige hovedområde. Der rejses spørgsmål som: skal kvinder distancere sig fra den teknologiske udvikling, fordi den fratager os moderskabet og husarbejdet, og fordi den gør f.eks. kvinder på kontor til rutinearbejdere? Eller skal kvinder udfordre teknologien og udvikle kvindeperspektiver på teknologien? På sådanne spørgsmål gives svar, men der rejses endnu flere spørgsmål, således at læserne med skrivelserne kan argumentere både for og imod kvinders indtræden i den teknologiske tidsalder.

Kvinder i kulturen — blandt andet madkulturen

Kvindeindtryk og -udtryk er temaet for årbogen for 1985. Kvindeforskere fra humaniora har fået de fleste sider i denne udgivelse, og denne gang er der flere længere og dybdeborende artikler. Titlen på udgivelsen refererer til de indtryk, vi får som læsere og til de udtryk, kvindeforfattere og i samfundets øjne syge kvinder anvender. Artiklerne viser, at kritikken af blandt andet ugebladenes ideologi, overskrides. I stedet er der snarere tale om analyse af fascination: hvad betages kvinder af? Hvorfor? Hvordan kan ugebladenes virkelighedsflugt siges at være en fortolkning af hverdagens splittelser?

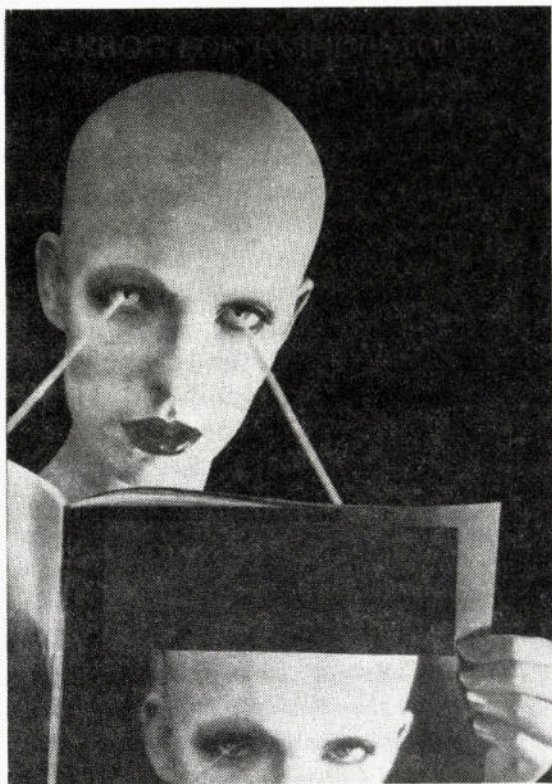
Specielt Karen Klitgård Poulsens artikel om madstof i to ugeblade giver en grundig og overbevisende analyse af mad som et kulturfænomen, der er forankret i køns-socialisering. Samtidig viser hun med

punktnedslag i ugebladsnumre fra 1976, 1980 og 1984 madkulturens udvikling. Det bliver til en historie om kvindelighedens gennemslag med det grønne og det lette franske køkken. Mandigheden er dog stadig til stede, omend den tunge og mandsbetonede kødspiser er på retur. «Han» træder i stedet ind med den æstetiske distance til maden, sådan som de stadig mere glitrende madannoncer og farverige spiser blandt andet viser. Det bliver til en hel madhistorie om tvekönnethed. Ikke en lykkelig og frigørende historie, for bagsiden kan være anorexia nervosa og bulimia.

Næste artikel i årbogen diskuterer da, at dette kvindelige sygdomsbillede ikke blot er udtryk for sygdom, men også for en reaktion på kvindelighedens betingelser. Også en analyse af den norske forfatter Cecilie Løveids roman *Sug* kan ses i forlængelse af en debat om den hårfine grænse mellem opgør og tilpasning — ligeså artiklen om *Illustreret Familie Journal* og

Forsideillustrasjon fra årboka for 1983.

Forsideillustrasjon fra årboka for 1984.

Hjemmet i begynnelsen af dette århundrede og artiklen om amerikanske dameblade i 1950'erne. Udenfor temaet for dette nummer og alligevel medtaget og søgt integreret er artikler om fremtidens levevilkår og om kvinder i mandsuddannelser og -fag.

Kvinder i mandsuddannelser og -fag

Den sidste artikel i 1985-årbogen peger mod årbogen for 1986. Temaet er her «kvinders arbejde på opfordring — på udfordring». Fra slutningen af 1970'erne er kvinder i stigende grad af kvindeorganisationer og med politiske initiativer blevet opfordret til at søge utraditionelt kvindearbejde. Sidst har arbejdsgiverne indenfor jern- og metalindustrien taget til orde for at få kvinder i arbejde og dermed afbøde manglen på arbejdskraft. Kvindeforskere har blandt andet reageret på denne udfordring med at påvise, hvordan kvinder i

mandsfag er kommet til at arbejde på mandspræmisser, og hvordan de kommer i klemme, når de samtidig ønsker at være mødre og familiemennesker. Sådanne forhold fremdrages også i denne bog, og flere forfattere understreger den seksisme, som kvinder udsættes for af de mandlige kollegaer — strækkende sig fra underfundige sprogløst til at kvinder for at få adgang til mandfolkenes verden må være ekstra dygtige undtagelsesmennesker. Kvinder frarådes ingenlunde at gå ind i andre uddannelser og fag. Tværtimod ønsker flere af forfatterne at slå til lyd for, at kvinder kan udfordre denne åbning ved at tilføre de traditionelle mandsfag kvinde-værdier som omsorg og omhyggelighed.

Artiklen «Et vers om de kvindelige værdier, typer og strategier» giver flere perspektiver til kvinder på ingeniørstudiet. Forfatteren diskuterer her, hvorfor valget af dette studium for kvinder kan være ikke-

specielt i det specielle. Kvinder i ingeniør-uddannelsen er specielle, fordi de har brudt med samfundsmæssige normer for, hvad kvinder kan og vil. De er ikke-specielle ud fra den betragtning, at det specielle er en samfundsskabt fordom, der ikke udnytter kvinders ressourcer. Med inspiration i C.G. Jungs teorier om psykologisk tvekønnethed hævder forfatteren, at nedarvede grundtræk gennem menneskets historie har sat sig som ubevidste egenskaber, der giver udviklingsmuligheder. Kvinden skal udnytte sine mandlige sider (animus) og manden sine kvindelige sider (anima). I og for sig en spændende tankegang, hvis man altså mener, at denne teori er så dynamisk, som forfatteren hævder!

Om politiske initiativer for ligestilling skrives i artiklen «Statsfeminisme eller afledningsmanøvre — om dansk ligestillingspolitik gennem 20 år». Her belyses udviklingen fra de politiske opfordringer til at få kvinder ud på arbejdsmarkedet i 1960'erne og 70'erne. En udearbejdspolitik som i praksis førte til en klar opdeling af kvinde- og mandsjobs, og til at valgmulighederne for kvinder blev få. I 1980'erne er der da taget politiske initiativer til at udvide kvinders uddannelses- og arbejdsvalg. En politik som indtil videre synes at have ført til, at kvinder nok kommer ind på traditionelle mandsarbejdspladser, men da for at placeres nederst i hierarkiet.

Lidt mere optimistisk belyses situationen for kvinder i mandsfag i artiklen «En god pige her fra byen». Marianne Rostgård viser her med eksempler fra tre virksomheder, at teknologien kan ændre kvindearbejdet og kvindearbejdets status. Teknologien kan bevirke, at der åbnes for en kvalificering af kvinder, og den kan betyde, at kvindelig omhyggelighed og fingerfærdighed opvurderes. Forfatteren er dog ikke blind for, at teknologien også kan fastholde kvinden som den lavest vurderede arbejdskraft og i værste fald gøre kvinder

overflødige på arbejdsmarkedet. Men hovedsigtet i artiklen er med eksempler at vise, at tesen om kvinders teknologiske proletarisering og arbejdsløshed ikke er så entydig.

Det er samfundsvidenskabelige perspektiver, som dominerer årbogen for 1986. I tillæg til de ovennævnte artikler findes et bidrag, hvor ingeniør- og jordmoderuddannelser sammenlignes. En artikel af en arkitekt handler om byplanlægning. I sidstnævnte artikel kritiseres det såkaldte sociale boligbyggeris isolation af enlige mødre.

Sidste artikel i denne årbog diskuterer kvalitative og kvantitative metoder i kvindeforskningen. Specielt fremsættes kvindeforskeres forkærlighed for og ændringer af interviewformer. Forfatteren gennemgår forskellige undersøgelser, hvor interviews har været anvendt og forsøger herudfra at sammenholde samfundsfagernes kvantitative og humanisternes kvalitative metoder. Denne artikel kan vise tilbage til flere artikler i de foregående årbøger, som bygger på interviews, og som diskuterer denne form for kvindeforskning. Således har redaktørerne af de sidste årgange nok valgt temaer og forskellige fag/fakulteter, men har også bibeholdt de første numres ønske om at formidle, hvad der sker generelt blandt kvindeforskere på Aalborg Universitetscenter.

«Kvinder i Byen»

Titlen er hentet fra en udstilling om «Industrialisering og kvindelig liv i Aalborg 1880–1940». Den blev for tre år siden arrangeret af en gruppe kvinder fra forskellige fag og fakulteter på universitetscentret. Materialet blev hentet fra Lokalhistorisk Arkiv i Ålborg og bestod af fotografier, tøj, statistikker, arbejdsredskaber i hjemmet og

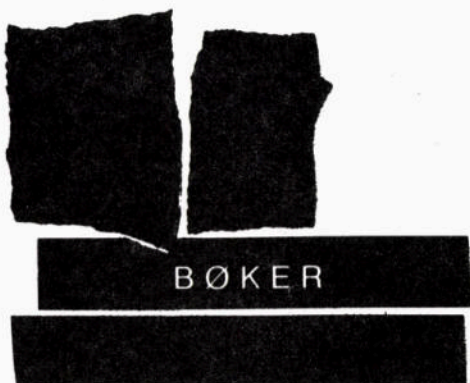
i udearbejdet m.m. Denne udstilling afspejlede som også årbøgerne lysten til at overskride fag- og fakultetsgrænser og evnen til at videregive universitetserfaringer udenfor universitetet.

Mange artikler er ikke nævnt i denne gennemgang. Blandt andet beskæftiger flere artikelforfattere sig med praktiske erfaringer med formidling, f.eks. ved undervisning på daghøjskole for arbejdsløse kvinder og ved erfaringer med projekter som involverer lokalsamfundets kvinder. Skal du i byen, så tag en tur indenom Aal-

borg eller læs de udgivelser, som er kommet fra dette center. Ikke alle artikler i årbøgerne er lige gode; men de giver til sammen mulighed for at overskride en vis nutidig tendens til fagspecialisering.

Årbøgerne og bøger i serien om kvindeforskning kan bestilles ved henvendelse til: Aalborg Universitetsforlag, Postbox 159, 9100 Ålborg, Danmark.

*Susanne Knudsen
Universitetslektor
Nordisk Institutt
Universitetet i Bergen*

En europeer i norsk tekstilkunst

Ved Mie Berg

«En morgen efter en søvnløs natt, da jeg om aftenen hadde fått vite at også Hillevåg måtte selges — gikk jeg inn i vinterhaven. En deilig, snehvit kamelia var nettop utsprunget. Jeg brakk en av, gikk inn og tok bibelen ned fra bokhyllen, plukket bladene uten barmhjertighet av den deilige blomst og la dem inn i boken. Så trykket jeg bibelen fast sammen og stakk den inn på plass. Det var en begravelse. Nu hadde jeg begravet min blomsterpasjon, ja kanskje hele mitt forrige liv.»

Dette skrev Frida Hansen da hennes mann gikk konkurs i 1883. De hadde tilhørt Stavangers velstående overklasse, og nå var det ingenting igjen. I 1883 var Frida Hansen 28 år; hun ble gift som 17-åring og fikk tre barn. Konkursen betød et vendepunkt på mange vis. Antakelig ville hun aldri blitt den betydelige tekstilkunstneren hun ble om hun ikke var blitt befridd fra en del av

de forventninger hun hadde møtt som midtpunktet i et velstående, selskapelig hjem, og om ikke konkursen hadde utfordret hennes evner og styrke. Men hun ble kunstner på kvinners vis: nøkternt og nølende. Først åpnet hun broderiforretning, så gikk hun på jakt etter gamle norske vevmønstre og teknikker, så startet hun plantefarger og veveri. Likevel tok det ikke så mange årene før hun stilte ut første gang; på Husflidsutstillingen i Kristiania i 1890. Hun var da 35 år, antakelig en betydelig høyere debutalder enn den de fleste mannlige billedkunstnere hadde.

Men på andre måter kom Frida Hansens kunstnerkarriere til å skille seg fra mange andre kvinnelige kunstnere. Hun ble en innovatør; hun introduserte nye teknikker,

Frida Hansen, 1899. Illustrasjonen er hentet fra boken.

hun fornyet billedveven som kunstform, hun vendte blikket utover mot Europa istedenfor å holde seg til det hjemlige og «trygge». Hun karakteriseres som symbolist og eksponent for art nouveau, og som sådan i delvis motsetning til sin mannlige kollega og største konkurrent i sin samtid, Gerhard Munthe. Han vevet riktignok ikke selv, men hans akvareller og kartonger var grunnlaget for en rekke tepper (vevet av hans kone og andre kvinner, også Frida Hansen) som ble svært berømmet. Det var i de dager da det gjaldt å være nasjonal; å bygge det billedlige uttrykk på farger, ornamentikk o.l. som var inspirert av norsk bondekultur. Sammenlikningen mellom Frida Hansen og Gerhard Munthe ble naturligvis også til en sammenlikning mellom det mannlige og kvinnelige i kunsten, som f.eks. denne samtidige kritikken viser:

«Er Munthes kunst mandig, fordi den aldrig frygter for at understrege Modsætninger, og fordi den i Form som i Farve kun nøjer sig med det mest ut-

prægede, saa er det ikke vanskelig at se, at Fru Frida Hansens tæpper er gjort af en Kvinde. Farverne er langt blødere og mer indsmigrende, Formerne mygere, den hele kunst stilfærdigere.»

Det er i og for seg ikke så merkelig å se kunstverk også i forhold til opphavspersonens kjønn, ettersom et menneskes kjønn preger svært mange av dets livsforhold. Noe annet blir det når det mannlige blir den underliggende normen, når «det mandige» eller «barske og hårdføre» blir synonymer for det beste. Slik var det ikke minst den gangen kunsten skulle være nasjonal.

Anniken Thue har levert en lettskrevet og velillustrert bok som ikke bare kaster lys over en glemt kunstner som Frida Hansen, men som også gir stoff til mange viktige refleksjoner som angår kvinners forhold til kunsten og kunstinstitusjonene (eller omvendt). En av dem må være: Hvordan kan det ha seg at en kunstner som Frida Hansen, med sin store og særpregede produksjon, med den anerkjennelsen hun fikk i sin samtid (i 1906 ble hun f.eks. innvalgt som Associée ved Société Nationale des Beaux-Arts i Paris, en ære som ikke er blitt mange norske kunstnere til del), praktisk talt er ukjent for oss i dag og omtales i nyere, norske leksika og kunsthistoriske oversikter som en dyktig veverse med sin viktigste innsats i vevingen av de såkalte Riksteppene etter maleren Gerhard Munthes kartonger? Hvilke mekanismer ligger bak en slik usynliggjøring? Kan det f.eks. ha noe å gjøre med at tekstilkunst ofte har vært plassert i grenselandet mellom håndverk og kunst og hatt lav prestisje knyttet til seg? Har dette noen sammenheng med at tekstilkunst er en kunstgren der kvinner er i flertall?

Slike spørsmål peker i retning av at kvinnelige kunstnere har måttet kjempe på to fronter i forhold til de dominerende kunstsyn og kunstinstitusjoner; for en plass i

samtiden så vel som for en plass i kunsthistorien. Det andre er langt fra gitt av det første. Om jeg skulle ønsket noe mer av Anniken Thues bok, var det at den gikk noe dypere inn i slike spørsmål.

Anniken Thue:

Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst

Universitetsforlaget 1986

Frida Hansen: «Melkeveien», 1898.
Illustrasjonen er hentet fra boken.

Emancipation som lidenskab

Ved Jorunn Hareide

Det siste tiåret eller så har sett en fornyet interesse for Camilla Collett og særlig for hennes roman *Amtmandens Døttre* (1854–55), en interesse som bl.a. har sammenheng med den kvinnelitteraturhistoriske forskningen som nå foregår i Norden. En norsk kvinnelitteraturhistorie er allerede utkommet (Elisabeth Aasen: *Kvinnens spor i skrift*), og en noe større norsk og en nordisk er på trappene. I begge sammenhenger er Camilla Collett en sentral skikkelse som essayist, kulturskribent og ikke minst som fornyer av romantradisjonen.

Elisabeth Møller Jensens bok *Emancipation som lidenskab. Camilla Colletts liv og verk. En læsning af «Amtmandens Døttre»* er et stimulerende innslag i den pågående diskusjonen. Samtidig med hennes bok har dessuten det danske forlaget Rosinante i samarbeid med Norsk Gyldendal gjenoptrykt førsteutgaven av *Amtmandens Døttre*. Denne har vært vanskelig tilgjengelig, ettersom opptrykk av romanen tidligere har vært foretatt etter Camilla Colletts reviderte utgave av 1879 (f.eks. Ellisiv Steens meget benyttede utgave fra 1969). Vi — dagens lesere — kan nå på en enkel måte se hva datidens lesere fikk i hende og reagerte på.

Det er desto viktigere ettersom de endringer Camilla Collett foretok i 1879-utgaven stort sett gikk i retning av å skjerpe den kvinnepolitiske tendensen. En av Camilla Colletts aller første biografer, Clara

Bergsøe, beklaget sterkt all kvinnesaks-agitasjonen som var kommet inn i denne utgaven på bekostning av poesi og skjønnhet.

Elisabeth Møller Jensens bok beskjeftiger seg for øvrig ikke videre med spørsmålet om Camilla Collett som fornyer av romanen. Som tittelen viser, er hun først og fremst opptatt av de holdninger boka uttrykker, og hun ser dem i sammenheng med Camilla Colletts liv og erfaringer, særlig hennes kjærlighetserfaringer. En gammel vise, kan man tenke, men faktum er at EMJ bringer nye synspunkter inn i denne noe forterskede historien.

Boka faller i tre deler: en gjennomgang av sentrale begivenheter i Camilla Colletts liv, en analyse av frigjøringsstemaet og kjærlighetstemaet i hennes roman og til slutt en epilog, der EMJ i forlengelse av den norske debatten om grottesymbolet lanserer egne synspunkter på dette sentrale symbolet.

Grunnen til epilogen er at EMJ der kan ta utgangspunkt i en artikkel om *Amtmandens Døttre* (av Torill Steinfeld) og en del Julia Kristeva-stoff som først ble trykt etter at hennes egen analyse var ferdig i grove trekk. Epilogen er interessant av mange grunner, også for den kritiske drøftingen den gir av «grotte-debatten». Det er likevel synd at EMJs egne synspunkter ikke kunne ha blitt innarbeidet i selve hovedanalysen. Det ville ha gjort argumentasjonen klarere

og gitt viktige poenger større tyngde.

Som det nå er, stusser man f.eks. over den plass «Margrethes Blade» får i analysen. Poenget omkring Margrethes dødsfantasier og den utopiske lengselen etter enheten med moren faller først noenlunde på plass når man kjenner epilogens syn på grotten som symbol for den pre-ødipale morskroppen, som igjen står for både lyststed og grav. Men fremdeles savnes en utdyping og en skikkelig sammenkobling av disse analysebrokkene, hvis utgangspunkt antagelig kunne ha vært utgangspunkt for en spennende analyse av *hele* romanen.

Den biografiske delen støtter seg på Ellisiv Steens grunnleggende arbeid om Camilla Collett og på opptegnelser og brev fra ungdomsårene. Det skulle vel også godt gjøres å finne nytt *materiale* her — det nye ligger i en interessant *tolkning* ikke bare av forholdet mellom Camilla Wergeland og J.S. Welhaven, men også delvis mellom Camilla og Peter Jonas Collett.

Den første overraskelsen er at Camilla Collett, som hele sitt liv fastholdt bildet av seg selv som offer for en ulykkelig ungdomskjærlighet, ifølge EMJ «ikke ville have ham!» (s. 19). Det vil si: hun både vil og vil ikke. Hun fascineres av Welhaven, er glødende forelsket i ham, men umuliggjør tilnærmelser fra ham fordi hun ubevisst vet at et ekteskap med ham ville fordre henne helt og ikke levne rom for henne selv, for skrivingen.

Collett, derimot, truer ikke hennes jeg. Deres forhold er ikke grunnlagt på noen forelskelse fra hennes side (skriver hun til ham like før de gifter seg), men bygger først og fremst på en åndelig intimitet og et arbeidsfellesskap der Camilla Collett får utvikle sine rike evner. (Ellisiv Steen hevder riktignok at det var bra for hennes forfatterskap at Collett døde såpass tidlig; hans mer innskrenkede kunstsyn ville ha hemmet henne.)

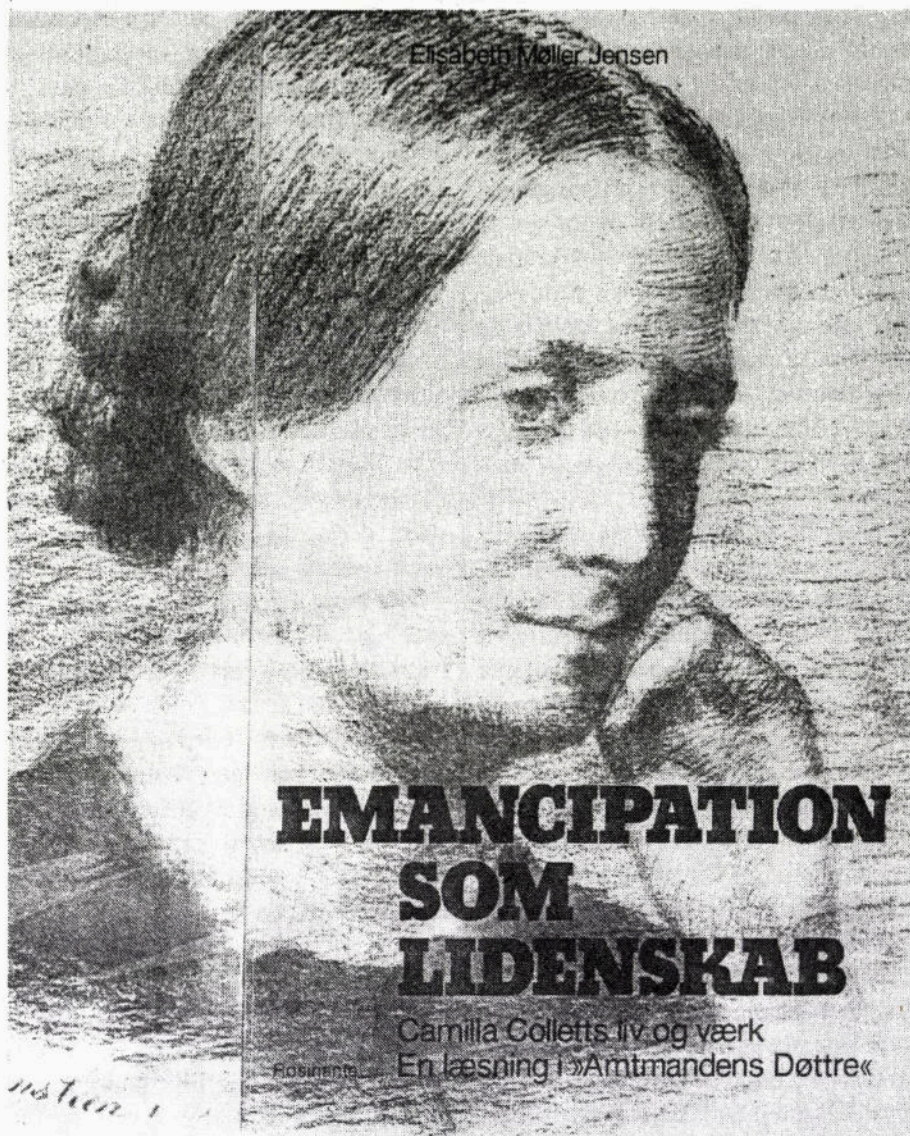
Likevel dyrker hun sin lidenskap for Welhaven. Poenget er, ifølge EMJ, at hun er splittet mellom to slags begjær: lidenskapen, forelskelsen som vil sluke henne og gjøre henne stum — og den lidenskapelige trangen til frihet og til å skrive.

Mot denne bakgrunnen kan EMJ begynne sin analyse av *Amtmandens Døttre*. Det spørsmålet som nå fokuseres, er hvorfor Sophie og Cold ikke kan få hverandre, og hvorfor hun gifter seg med den middelaldrende presten Rein. Dermed ligger det an til en parallellføring — som riktignok ikke direkte poengteres — med Camilla Colletts egne kjærlighets- og ekteskapsvalg, der Cold grovt sett skulle svare til Welhaven og Collett til Rein.

Gjennom en analyse av tekstens eksplisitte og implisitte nivåer kommer EMJ fram til en sterk fortellerambivalens vis-à-vis Cold. Det sås tvil om hans ekthet: er han egentlig en verdig helt? — og i to skarpsindige analyser av en roseplukkingsscene og en jaktscene avsløres det at Cold ikke lever opp til fortellerens forventninger om en romantisk forfører. Han er initiativløs (lik som Welhaven).

På den annen side avdekkes Sophies ubevisste angst for det innskrenkende i det lidenskapelige kjærlighetsforholdet i samme øyeblikk som hun og Cold erklærer seg for hverandre. Den lille gnomen med en lang kjepp som plutselig står og glor på dem, symboliserer hemmet vekst og utvikling, og dessuten en viss seksualangst hos Sophie, fremhever EMJ.

Videre mener hun at Rein pekes ut som den rette ektemann for Sophie allerede fra begynnelsen av bind II. Hans åndelighet, omtenkksomhet og mangel på forførelseskunster fremheves. Det problemet som kunne ligge i at Cold på mange måter minner om Rein (bortsett fra alderen og omtenkksomheten) løser EMJ ved å se Cold og den fyrrige og påtrengende Brandt som utspaltninger av en og samme person, idet

ånd og erotikk er uforenlige størrelser for fortelleren. Når Sophie gifter seg med Rein, er det altså en ubevisst flukt fra den altoppslukende erotiske kjærligheten over i en oppofrende agape som samtidig gir rom for personlig vekst og utfoldelse (Reins bibliotek, skolearbeidet, omsorgsarbeid for ham og hans datter). I denne sammenhengen kunne det også være et poeng at Rein ikke kan tilføye Sophie narsissistiske krenkelser på samme måte som Cold kan.

Fravelgelsen av det erotiske ligger vel også under det EMJ oppfatter som Sophies valg av moderskapet, i analysen av Sophies forhold til Reins datter Ada og koblingen til den hellige jomfru Maria. Her poengteres det at «jomfrumyten tilbyder (...) suverænit, almagt, udødelighed og symbiotisk ekstase samtidig med at den overflødiggjør manden» (s. 85). Her nærmer vi oss igjen forestillingen om den allmektige, pre-dipale mor, uten at EMJ her eksplisitt tar

opp denne problemstillingen som synes å sveve over store deler av boka. Poenget for EMJ er at jomfrumyten utelukker kroppen og seksualiteten. Samtidig understreker hun — noe tvilsomt, synes jeg — at Adanavnet (Ada var den romantiske forfører Lord Byrons datter) garanterer for at lidenskapen fremdeles er tatt vare på hos Sophie.

Som det vil ha fremgått, er psykoanalysen en grunnleggende forutsetning for EMJs arbeid — og her kan hun knytte an til mes-teparten av forskningen omkring *Amtmandens Døttre* fra de senere årene. Den andre hjørnesteinen i hennes fremstilling er forholdet mellom *romantikk* og *realisme*.

Hun tar innledningsvis avstand fra Brandes-tradisjonens nedvurdering av romantikken, og bygger (i tilslutning til Ulrike Prokop) på en oppfatning av romantikken som kritisk og radikal, i en dialektikk mellom illusjon og virkelighet. Subjektet — eller subjektets følelser og overbevisninger — blir målestokken for alle ting. Slike romantiske trekk mener EMJ bæres fram i romanens insistering på den kvinnelige følelses rett, eller som det heter til slutt i analysen: «Det romantiske ser jeg i fastholdelsen af den subjektive følelses autencitet i lidelse og eufori, dens sammenhængssøgende kraft.»

Denne følelsen mener EMJ er så sterk at den kommer i konflikt med den implisitte fortellerens prosjekt, som er en realistisk virkelighetsavprøvning. Slik oppstår motsigelser og tvetydigheter. Det eneste som setter seg gjennom som romanens entydige

budskap, er denne romantiske «emancipationsfordringens kraft, den åndelige emancipations styrke». Når romanen har vært fremhevet først og fremst for sin realisme, er det fordi man har fokusert på dens karakter av kvinnepolitisk programskrift. Men dens styrke ligger først og fremst et annet sted, mener hun.

EMJ skriver energisk, inspirert og medrivende. Men hun er ikke alltid like pålitelig i sin omgang med fakta. Hun lar f.eks. Ida Kierulf bli gift med Welhaven og omtaler Josephine Welhaven som hans andre kone. Og Charlotte Stieglitz presenteres snart som den romantiske hovedpersonen i en roman av Theodor Mundt, snart som en kvinnelig romantiker på linje med forfatteren Rahel Varnhagen. Man snubler også over den merkelige påstand at «bøssekulturen» (= homofil kultur) skulle gi kvinner status først og fremst som kjønnsobjekt eller bytteobjekt menn imellom (s. 67).

Emancipation som lidenskab er et stimulerende og tankevekkende bidrag til diskusjonen om *Amtmandens Døttre*. Riktignok kunne jeg ha ønsket at enkelte av dens tråder var flettet bedre sammen. Men samtidig er det blitt en svært åpen bok, som tvinger leseren til å se sammenhenger selv. Slik er den blitt en opplagt invitasjon til å gå videre.

Elisabeth Møller Jensen:

Emancipation som lidenskab. Camilla Colletts liv og værk. En læsning af «Amtmandens Døttre»

Rosinante, 1987

Kunstens mødre og deres hemmelighetsfulle veier

Ved Sissel Lie

«Forbilleder lyser, så vi bedre kan se», sier den danske maleren Lena Adler Petersen i boka *Kvindens former/Årbog for kvindeforskning 1986*. Hun diskuterer muligheten for en kvinnelig estetikk og avviser begrepet «kvinneskunst» som en måte å marginalisere kvinnelige kunstnere på og begrense deres skapende potensiale. Samtidig åpner hun altså opp for «hele arbeidet med at støve de kvindelige kunstners arbeid opp...». Hun avviser heller ikke et slags felles utgangspunkt for kvinnelige kunstnere og peker på det kvinnelige som ligger i å gi etter for sine impulser. Hennes bilde av den skapende kunstneren er imidlertid hverken kvinnelig eller mannlig, men androgyn: «Det er ikke delt i en Adam og Eva, men ligner mer på en polynesisk skapelsesgud, et væsen med bryster og penis.»

Antologien *Kvindens former* har et dobbelt siktepunkt, den skal beskrive mulige forbilder og diskutere kvinnelige kunstneriske uttrykk innenfor moderne musikk, film, foto, billedkunst og litteratur. Man ville ved konfrontasjon mellom forskjellige kunstformer, og mellom kunstnere og forskere, komme frem til kjønns spesifikk grunnstruktur ved kvinners kunst, men de fleste artikkelforfatterne avviser, som Lena Adler Petersen, at det finnes en egen felles kvinneestetikk, en slags fellesnevner for kvinners kunst.

Og boka gir nettopp et bilde av hvor

mangfoldig kvinners kunst kan være. Likevel holder forfatterne åpent at det finnes en felles erfaringsbakgrunn for kvinner som kanskje likevel kan gi kvinners kunst fellestrekk. Jeg synes det ligger under en forundring over at kvinners annerledeshet ikke har fått tydeligere utslag i kunsten? Noen søker å forklare det med at menn har skapt kunstens normer og at kvinner har underordnet seg. Andre forklarer det med at grensene mellom kvinnelig og mannlig er langt mer flytende enn vi vanligvis sier, slik at en mann f.eks. ifølge Tania Ørum, kan skape den borgerlige roman som er et typisk «kvinnelig» uttrykk. Ingen har prøvd seg på en forklaring som gir kvinner større del av æren for kunstens normer, selv om det pekes på at det alltid har eksistert kvinnelige kunstnere. Dale Spender skriver i *Mothers of the Novel* fra 1986 at kvinner er den moderne romanens skapere i England. Jeg kan argumentere for det samme med utgangspunkt i franske romaner. Ingen har heller trukket inn at kunsten helt fram til romantikken var opptatt av å etterligne etablerte modeller, og lite opptatt av kunsten som uttrykk for det subjektive. Dette er også en del av det landskap vi ferdes i når vi skal studere kvinners kunst i fortiden.

Så lenge man kan beskrive et innhold i kunsten, er det lettere å si om kunsten at den beskriver en kvinnelig virkelighet. Man kan bruke begrep som nærpersepsjon

(Tania Ørum) og hverdagsvirkelighet for å vise hvordan kvinner kretser om kvinners liv. Tidligere kvinnelige forfattere beskrives av Lise Busk-Jensen som «oppslukt av intimsfæren», noe som knapt stemmer om vi studerer de kvinnelige 1700-tallsforfatterens biografi. Det er i det hele tatt lett å bli hengende i stereotype oppfatninger av kvinners virkelighet i motsetning til menns når man er interessert i hva som skiller kvinners og menns kunst. Hvordan uttrykker f.eks. en kvinnelig maler sin kvinnelighet og spesielle erfaring som kvinne når hun maler et brospenn eller triangler og sirkler i innviklet komposisjon?

At kvinnelige forfattere konsentrerer seg om intimsfæren kan henge sammen med genrekrav. Har ikke romanen stort sett handlet om følelser? Tania Ørum finner en tematisk struktur i kvinners romaner som ikke er knyttet til denne formen for «nærpersepsjon», men som skildrer det splittede kvinnebilde som ble til i løpet av 1700-tallet, konflikten mellom ønsket om utfoldelse og underkastelse, mellom skapende virksomhet og kjærlighet. Dette belegger hun med lesning av engelske romaner. I den franske litteraturen skrevet av kvinner kommer dette temaet inn på slutten av 1700-tallet, men særlig på 1800-tallet. Det er knyttet til fremveksten av en ny jeg-bevissthet der enkeltmennesket ikke lenger bare har forpliktelser overfor fellesskapet, men også overfor seg selv for å realisere seg som individ forskjellig fra alle andre individer. Samtidig ble fellesskapets forventninger til kvinnen som mor og hustru stadig mer begrensende. De krav som ble stilt til et selvoppofrende liv i familiens tjeneste kunne vanskelig forenes med selvutfoldelse. At dette ble et sentralt tema hos kvinnelige forfattere virker plausibelt, selv om det kanskje ble uttrykk for en almenmenneskelig konflikt mellom fellesskapets krav og forventninger til den enkelte og

individets behov for selvrealisering.

Kvindes former er resultat av et seminar som ble holdt i 1983. Den er illustrert med bilder av kvinners kunst og av aktivitet på seminaret, disse siste gir en antydning av hvor vellykket seminaret må ha vært. Det er en vanskelig prosess å gjøre et seminar til bok. Redaktørene Inge Bruland, Lise Busk-Jensen og Tania Ørum har valgt å dele boka i fire deler, en for hver kunstform. Hver del innledes med en kommentar der en av redaktørene samler de viktigste synspunktene og setter dem opp mot hverandre. Noen av kunstverkbeskrivelsene blir litt for spesialiserte, men ellers henger boka godt sammen nettopp på grunn av de innskutte kommentarene underveis.

«Kvindeforskningen forsøker å finne mønstre i kvinners biologiske, sociale og psykiske liv for om muligt siden at genkende disse mønstre i kvinners subjektive oppfattelse av virkeligheten og i deres kunstneriske uttrykk for denne oppfattelse,» sier Lise Busk-Jensen i en av kommentarene. Dette virker som om man først vil etablere en oppskrift, som man dernest appliserer på kunstverket. Denne oppskriften nyanseres imidlertid av alle enkeltinnleggene der det vrirler av spørsmål og gis få endelige svar. Og her er det plass for leseren til å være uenig, for det er også bidragsyterne seg imellom.

Er det nødvendig å lage en hel bok om at det ikke finnes noen felles kvinnelig estetik? Ja, svarer jeg, det er viktig å fundere på hva som skjer når kvinner skaper kunst, i det hele tatt å reflektere over hva som gjør oss — kvinner og menn — til skapende mennesker. Her er det masse stoff til ettertanke!

Inge Bruland, Lise Busk-Jensen
og Tania Ørum (red.):

Kvindes former

Årbog for kvindeforskning 1986

Tiderne Skifter Forlag, København 1986

Kvinnelig lederskap — noe å tro på?

Ved Birte Folgerø Johannessen

Marilyn Lodens hovedbudskap til yrkesaktive kvinner som er i ferd med å bevege seg mot ledende stillinger er omtrent følgende: Glem ikke hvem som er læremestre, og husk på at du er kvinne!

I boken *Feminine Leadership or How to Succeed in Business Without Being One of the Boys* henvender Marilyn Loden seg først og fremst til kvinner som er på vei oppover i systemene, eller til dem som allerede er ledere. Marilyn Loden tror ikke på at kvinners innflytelse i ulike systemer først, og nesten automatisk, vil bli merkbar når antallet kvinner i lederstillinger har nådd det kritiske punkt, dvs. ca. 30%, i ulike ledergrupper. Som hun selv sier: «Det er ikke bare antallet som er viktig, oppfatningene og holdningene til dette antallet er også viktige.» (s. 212)

Det er da også våre oppfatninger og holdninger hun forsøker å påvirke i denne boken. Først og fremst kvinners, men også menns. Det hun vil til livs er maskuliniteten i dens nokså åpenbare uttrykksform, men hun tar også kraftig til motmæle mot kjønnsnøytralitet (kjønn spiller ingen rolle) som ideal og strategi.

Hun tilhører ikke dem som kommer med idéer om hvordan kvinner må forandre seg for i det hele tatt å komme i betraktning som ledere, eller for å bli bedre ledere. Tvert imot gir hun kvinner råd om å *tro* på sin kvinnelige måte å være på, også som ledere. I motsetning til mange andre gir

hun heller ingen fremstilling av hva ledelse er, som bygger opp under forestillinger om at ledelse er en spesiell form for kjønnsuavhengig egenskap, kompetanse, eller funksjon. Ledelse er ifølge henne kjønnsrelatert på en grunnleggende måte, enten vi liker det eller ikke. For å beskrive *hvordan*, tar forfatteren oss med på en ny jakt etter kjønnsforskjeller i ledelsessammenheng.

Boken representerer ikke noe egentlig oppgjør med tradisjonell ledelsestenkning, slik jeg ser det, men gir oss innblikk i en alternativ ledelsesmodell, den kvinnelige. Selv om denne boken på flere vesentlige punkter er annerledes enn mange andre bøker som omhandler ulike ledelsestema, så er den nok sterkt preget av den «ledelsesromantikk» som har kjennetegnet ledelsestenkningen i svært så lang tid.

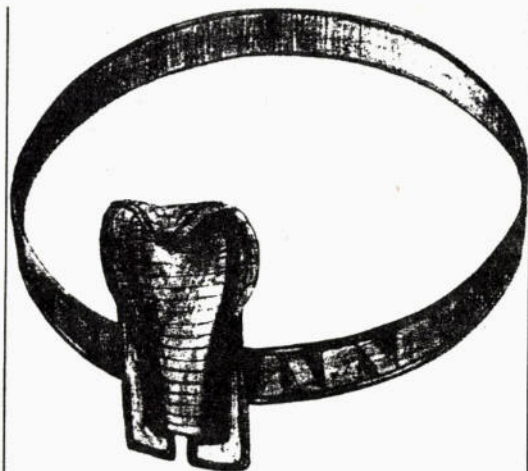
Marilyn Loden tror imidlertid på lederskap og ledere på en annen måte enn det som er vanlig. Først litt om rammen rundt dette nye ledelsesportrett. Det er som nevnt «maskuliniteten» hun vil til livs. Dette begrepet brukes for å betegne den bedriftskultur kvinner — og da særlig kvinnelige ledere — må forholde seg til, enten de er maskuliniteten bevisst eller ikke. Hun peker på, som flere andre har gjort, at maskulinitetens hovedelement er konkurranse, det er å kjempe for å vinne. Lederne er i denne verden vinnere som vet å verdsette hverandre etter rang. Marilyn Loden gjør imidlertid ikke noe stort poeng av at ledelse

og lederskap på samme måten er blitt gjort til maskulinismens «høyborg», der maktspilletts innhold og regler er omskrevet til noe sterkt og godt som det går an å tro på: Nemlig ledelse og lederne. Ved hjelp av et heltespråk, som flere ledelsesforskere er kjent med, har maskulinismen nettopp funnet sin meningsbærende form og sitt innhold i ledelsessammenheng på denne måten. Hva med feminismens ulike uttrykksformer, tenkte jeg med meg selv da jeg hadde lest boken, har Marilyn Loden kanskje først og fremst skrevet en bok om noe nytt, sterkt og godt «feminint», som det kan gå an for kvinner å tro på? Ja, jeg mener at hun har gjort det. Og — kanskje trenger vi kvinner nettopp det, nå for tiden?

Ifølge Marilyn Loden så gjør vi det. Vi trenger noe nytt kvinnelig — nemlig lederskap — som vi kan identifisere oss med som kvinner, på veien oppover i systemene.

Vi trenger imidlertid først og fremst å bli vekket fra vår tids «Tornerosesøvn», som består i at mange av oss går rundt og er en av gutta, uten at vi vet om det.

Marilyn Lodens bok er ikke bare ment som en vekker for dem av oss som allerede har falt i søvn. Hun henvender seg like mye — og kanskje først og fremst — til de kvinner som hun har hørt gi uttrykk for bekymring over å «miste sin identitet», «begrense sine muligheter» og «bli nøyaktige kopier av menn», på veien oppover i systemet. Hennes budskap til denne gruppen kvinner er kort og godt: Lederskap er også kvinnelig — og kvinnelig lederskap er noe annet enn mannlig. Begrepet «Feminine Leadership» konstrueres med utgangspunkt i noen generelle kjønnsforskjeller, samt det flere kvinnelige ledere og noen mannlige ledere oppfatter som en positivt kvinnelig måte å være leder på. Innledningsvis understreker forfatteren at hun antar at noen kvinnelige ledere nok vil reagere negativt på at hun bruker en hel bok på

å argumentere for at kvinnelig lederskap er vesensforskjellig fra mannlig, når de kanskje selv har brukt et helt liv på å forsøke å overbevise mannlige ledere om at kjønn ikke spiller noen rolle, for å oppnå troverdighet som ledere. Men, gjennom sin lange og brede erfaring med både kvinnelige og mannlige ledere, vet forfatteren på sin side at de tar feil de som virkelig tror på det de selv sier, når de hevder at kjønn ikke spiller noen rolle i ledelsessammenheng. Hun vet også at den amerikanske ledelsesforskningstradisjonen som så å si har «bevist» dette, har utelatt helt vesentlige ledelsesaspekter. Marilyn Loden vet både hva hun snakker om og hva hun vil med denne boken. Dessuten mener hun å se at tiden nå er moden for at kvinner kan bli — og være — ledere på sine egne premisser. Hvordan det går for seg er ikke nærmere beskrevet i boken. Og det er kanskje ikke så rart? For dette spørsmålet angår jo tross alt nokså grunnleggende aspekt ved de måter arbeid er organisert på etter kjønn. Det faktum at flere kvinner enn før får lov til å være med på den spesielle guttelek vi kaller ledelse, er jo ikke akkurat en indikasjon på at kvinner blir ledere på sine egne premisser. Heller ikke dersom kvinnene nå begynner å leke denne leken på en litt mer jentete måte, slik Marilyn Loden mener å se. Lederskap er jo ikke noe kvinner og menn er

«født med». En kan av og til få en følelse av at Marilyn Loden mener dette. Det gjør ikke saken bedre om hun, i motsetning til enkelte hårdnakkede mannssjåvinister, ser ut til å mene at kvinner er født med like mye ledelse «i seg» som menn. Forskjellen er liksom bare at kvinners «naturlige» måte å være ledere på ikke er like anerkjent som menns «naturlige» måte. Ja, det var nettopp dette da, dette lille «bare», som jo i aller høyeste grad handler om hvordan ledelse er kjønnsrelatert.

Forfatteren av denne boken er mest opp-tatt av å bidra til at kvinner blir mer selvbevisste som ledere, og at yrkesaktive kvinner generelt blir mer bevisste hverandre som betydningsfulle personer. For, sier hun, hvis kvinnene på veien oppover i systemene ikke engang *selv* ser eller verdsetter det som er kvinnelig (ved seg selv og ved andre kvinner), ja, hva skal vi da med flere kvinnelige ledere? Bare noen ganske få, som «strålende unntak», eller så mange som 30% eller mer, ja det kan jo da nesten vise seg å gå ut på det samme, ifølge forfatteren. Men hun er mer optimistisk enn mange andre. Hun maler så absolutt ikke fanden på veggen, selv om hun antyder at hun rett som det er har sett skyggen av ham i løpet av de årene hun har vandret blant kvinnelige og mannlige ledere. Marilyn Loden maler altså et annet portrett. Et portrett som får navnet «Feminine Leadership». Innledningsvis sier forfatteren at dette først og fremst er uttrykk for en ny tanke — en fremtidsvisjon. Men det er i så fall en tanke eller visjon som blir stadig virkeligere for hvert kapittel i boken. Slik er det vel med de fleste portrett. Til slutt er de der, som noe ganske annet enn en ny tanke. Jeg skal ikke her prøve å gi en skisse av dette nye ledelsesportrett. For de som er nysgjerrige på hvordan det ser ut anbefales boken. Det som er synd, er at forfatteren blir så oppslukt av å lete etter kjønnsforskjellen, at hun mister noe av evnen til å

få med seg kvinnelighetens mange motsetningsfulle aspekter i ledelsessammenheng. De ulike kvinnelige tilpasningsformer går også tapt i jakten på kjønnsforskjellen.

Boken har på norsk fått tittelen *Kvinnelig lederskap — en annen dimensjon?* Spørsmålstegn? Marilyn Loden spør ikke — hun svarer. Kvinnelig lederskap er en annen dimensjon! Hun gir oss noe sterkt, godt og kvinnelig som vi kan tro på. Originaltittelen gir inntrykk av at hun skal besvare et enda vanskeligere spørsmål: «How to succeed in business without being one of the boys».

De som godt kunne tenke seg å se en detaljert oppskrift på hvordan det lar seg gjøre, vil nok bli skuffet. Marilyn Lodens «oppskrift» på dette, er først og fremst hennes budskap: ha tillit til din egen kvinnelige måte å være på — og ha tillit til andre kvinner, ikke alltid først og fremst til menn. Kanskje er dette budskapet en god «oppskrift» når det kommer til stykket? I alle fall så lenge der ikke foreligger så mange andre.

Siste del av boken handler mindre om hva kvinnelig lederskap er, og mer om hva kvinner, menn og organisasjoner kan gjøre for at kvinner og det som er kvinnelig skal få en likeverdig status med menn og det som er mannlige. Denne delen av boken er noe av det mer meningsfulle jeg har vært borti når det gjelder evnen til å fremheve enkle, men sentrale, forhold som kvinner, menn og organisasjoner *kan* gjøre noe med hvis de vil. Kvinnene må da gjøre andre ting enn menn, hevder hun, noe som så absolutt ikke er en opplest og vedtatt sannhet i dag.

Marilyn Loden har greid å skrive om et vanskelig tema med suksess. Boken hennes var i sin tid oppført på en av bestsellerlistene i New York Times Review of Books. Noe som bl.a. er et tegn på at det tema hun beskjeftiger seg med opptar folk.

Slik er det i USA. Det skal bli spennende å se hvordan boken slår an i Norge. Den har allerede vært omtalt i Dagbladet under overskriften: «Er du en av Gutta?» Dette spørsmålet var her rettet til kvinnelige ledere. Det forundret meg, eller rettere det irriterte meg, at dette spørsmålet ikke var rettet til en av guttene.

For selv om Marilyn Lodens bok muligens kan bidra til å forsterke den tendensen som består i å vurdere kvinnelige ledere langs dimensjonen «Er hun blitt en av Gutta, eller er hun fortsatt kvinnelig» (gjørne med referanse til ytre karakteristika som klesdrakt og hårfasong), så mener jeg at boken først og fremst bidrar med andre ting. Den inneholder blant annet et kapittel om at noe av det guttene kan gjøre som deltakere i en endringsprosess, det er å stille seg selv og hverandre spørsmålet: Hva betyr det for oss å være en av Gutta? Men, det er vel fortsatt mye mer «naturlig» for enkelte menn å stille denne typen spørsmål til *kvinnelige* ledere. At det er merkelig? Ja, det er det.

Marilyn Lodens bok tar opp mange sentrale spørsmål tilknyttet problemfeltet «kvinner og ledelse». Jeg har en del innvendinger mot den måten hun behandler viktige spørsmål på, som jeg ikke vil gå mer inn på her. Jeg er likevel først og fremst begeistret for at noen som besjeftiger seg med ledelsesspørsmål gjør det Marilyn Loden gjør; hun bryr seg om kvinner

og hun tror på kvinner. Det er sjeldent i ledelsessammenheng. Det hun på sin måte gjør er å komme med nye idéer: Om hva som er kvinnelig — nemlig lederskap. Og om hva lederskap også er — nemlig feminint. Hun tar som nevnt kraftig til motmæle mot kjønnsnøytralitet som ideal og strategi, fordi dette bare er «skalkeskjul» for helt andre sosiale prosesser, der søstersolidariteten svekkes, mens broderskapet står like sterkt som før.

Det er m.a.o. ikke uten grunn at Marilyn Loden rokker ved det som har vært — og som nok fortsatt er — kvinners viktigste individuelle troverdighetsstrategi innen prestisjetunge mannlige områder: Nemlig å forsøke å overbevise andre om at kjønn ikke spiller noen rolle for det de gjør, og at det derfor er OK at de er kvinner fordi det ikke betyr noe likevel. Hvem som kommer til å gi Marilyn Loden rett i at kvinnelig lederskap, *det* er noe å tro på, er ikke så godt å vite.

Marilyn Loden:

Kvinnelig lederskap — en annen dimensjon?

Bedriftsøkonomenes Forlag A/s, Oslo 1987

Oversatt av Bente Christensen

Originalens tittel:

Feminine Leadership or How to Succeed in Business Without Being One of the Boys

Times Books, 1985

Arbeidsløs i velferdsstaten

Ved Hjørdis Kaul

Ikke noe forskningsfelt er så konjunktur-avhengig som forskning i arbeidsløshet. Da arbeidsløsheten og oppmerksomheten rundt den begynte å stige her til lands i begynnelsen av 80-årene, fantes ingen norsk forskning i dette temaet. Det ble utført noen få empiriske studier av individuelle reaksjoner på arbeidsløshet på midten av 80-tallet. Og nå — når arbeidsløshet defineres som et ikke-problem tross ca. 35 000 registrerte arbeidsløse — kommer den oversiktsboka vi lette etter for noen år siden.

Boka er for en stor del skrevet av samfunnsviteren Knut Halvorsen i samarbeid med medisinene Odd Bakken og Per Fugelli. Det er en presentasjon av viktig viten på feltet arbeidsledighet, med vekt på nyere forskning fra Norge, Sverige og Danmark. Boka er skrevet i solidaritet med arbeidsløse, et engasjement som gjennom-syrer drøftingene og gir boka stor verdi.

Forfatterne har flere hensikter med boka si: For det første drøftes teorier og tilnærminger til årsaker til arbeidsløshet for å avindividualisere dem. For det andre vil de gjøre felles følgene av arbeidsledighet. Til sist vil forfatterne vise til og drøfte løsninger for å hjelpe arbeidsløse i situasjonen. Boka er delt i tre deler som hver behandler disse hensiktene. Den overordnede målsetningen er derfor å avkrefte en del vrangforestillinger som fins om arbeidsløse, både blant dem selv og ikke minst i hjelpeapparatet.

I første del viser forfatterne oss hvem de arbeidsløse er. Arbeidsløshet rammer ikke

tilfeldig, den er klassedelt, og for den som rammes, gjerne ledd i en nedadgående spiral. De er vinningsøkonomiens produkt av tapere. Forfatterne gir en oversikt over og drøfter forskjellige teorier om arbeidsløshetens årsaker, på en både begripelig og engasjert måte. Særlig viktig synes jeg argumentasjonen mot arbeidsløshet som *valgt*, er. Denne delen er til å få forstand av, i motsetning til mange svært så luftige sosialøkonomiske modellpresentasjoner.

Andre delen i boka er viet følger for den enkelte av arbeidsløshet, både av helse- og velferdsmessig karakter. Denne delen er den som kanskje bringer minst nytt, selv om oversikten er grundig og veldrøftet. Enten forfatterne vil det eller ikke, blir slike framstillinger elendighetsbeskrivelser fordi det fins mye elendighet og ulykke blant arbeidsløse. Men fordi så mye av forskningen viser de selvforsterkende negative prosessene i arbeidsløshetsperioden, så får en del av framstillingen en selvoppfyllende, profetisk virkning. Forskning om hvem som *ikke* trekkes med i drag-suget, kunne vært vel så fruktbar.

Den tredje delen av boka synes jeg blir mest spennende. Her kommer forfatternes forståelsesramme rundt arbeidsledighet best til sin rett. De sier at for å forstå arbeidsløshetens årsaker, følger og løsninger må en forstå vårt samfunns strenge arbeids-etikk. Det hadde vært spennende om forfatterne hadde gjort enda mer ut av dette poenget. De ser lønnsarbeidet, og arbeidsetikken, som bærebjelker i vår velferdsstat. Derfor blir det katastrofalt for dem som

faller ut av lønnsarbeidet.

I det helt siste kapitlet viser forfatterne til mulige løsninger på framtidens arbeidsløshet:

«å påskynde nedgangen i det samfunnsmessig nødvendige arbeid, men på en sosialt forsvarlig måte . . . » (s. 217)

Forfatterne mener vi må innstille oss på høyere arbeidsløshet for framtida. For å unngå at stadig flere får taper-rollen, peker forfatterne på en mulighet ved at de *arbeidsfrie* gruppene av innbyggerne utvides.

« . . . man kan målbevisst gå inn for å utvikle en såkalt selvstyrt sektor, en slags tredje økonomi, en selvforvaltningsøkonomi løsrevet fra internasjonale markedskrefter og byråkrati: dette kan være produksjon, reparasjon og tjenesteyting i mindre målestokk rettet inn på å imøtekomme lokale behov, og hvor alle som foretrekker det, kan arbeide og overleve på borgerlønn, pluss de ekstraintektene som dette måtte gi » (s. 216).

Prøver forfatterne å få oss til å se arbeidsløshetsspøkelset som et astrallegeme? En opphøyd, ønsket tilstand?

Egentlig skisserer Halvorsen & Co. en helt ny oppbygging av samfunnet. De har pirket borti bærebjelken i velferdsstaten og finner den råtten, ja farlig for videre samfunnsutvikling. Forfatterne viser hvordan bærebjelkenes råteskader smuldrer opp hjelpeapparatet. Når stønaden til arbeidsløse trekkes inn etter 80 uker for å motivere folk til å skaffe seg jobb, så er det altså

folks dårlige arbeidsmoral som sees som årsak til arbeidsløsheten. Da er det ikke lenger et hjelpeapparat som fungerer, men et straffeapparat som smuldrer opp velferden til den enkelte arbeidsløse.

Som visjonære arkitekter skisserer forfatterne en ny struktur av velferdsstaten. Men for å skifte ut bærebjelken i et så fasttømret og komplisert byggverk, trengs både arkitekter med dristige visjoner og ingeniører med solid kunnskap om sosiale strukturer for at ombyggingen ikke skal ende i et babelsk tårn.

Jeg ble fenget av idéen. Og jeg kjenner mange konsulenter med godt kjennskap til liknende byggverk: Kvinner med erfaringer fra «den tredje økonomi», med gode ferdigheter i nettverksbygging og meningsfull virksomhet, fjernet fra byråkrati og internasjonale markeder. Ta kvinners erfaringer på alvor i konstrueringen av framtida for å unngå en skyggetilværelse i avmakt for flere grupper!

Denne debatten bør ikke få synke ned, om vi er nede i den bølgedal mange spår, men få rår over, når neste bølge med arbeidsløshet kommer. Det *kan* være hundreårsbølgen som er på vei.

Knut Halvorsen, Odd Bakken og Per Fugelli:

Arbeidsløs i velferdsstaten — helse og velferdspølger av å være uten lønnsarbeid
Universitetsforlaget 1986

De fleste gamle er kvinner

Ved Britt Slagsvold

Godt utbygget offentlig eldreomsorg er god kvinnesak. De fleste gamle er kvinner. De ønsker offentlig hjelp fremfor privat. Familiens omsorgsytere er også oftest kvinner, presset mellom forventninger om omsorg fra familiens gamle, barn og barnebarn, ektefelle og eget selvstendig liv. Dette er argumenter som presenteres og konklusjoner som trekkes og underbygges i boken som Inger Hilde Nordhus, Lise Widting Isaksen og Kari Wærness har skrevet. Boken kan leses som et interessant innlegg i debatten om eldreomsorgens prioriteringer, mål og ideologi.

Men boken har også en annen innfalls-vinkel. Forfatterne søker å diskutere og studere praktisk eldreomsorg og gerontologisk forskning ut fra et kvinneperspektiv. Kvinners alderdom er forskjellig fra menns. Den kjønnsbestemte arbeidsdelingen innebærer at alderdommens typiske tap, pensjonering, redusert førlighet og enkestend, får et annet innhold og andre konsekvenser for kvinner enn for menn. Personlig fant jeg dette perspektivet spennende. Utgangspunktet for forfatterne er at kvinneperspektivet i gerontologisk forskning i liten grad har tatt utgangspunkt i at kvinner i liten grad har tatt utgangspunkt i at kvinners liv, virkelighet og erfaringsbakgrunn er kvalitativt annerledes enn menns, er det langt på vei riktig og en viktig påpekning. Det er imidlertid presentert mye forskning, ikke minst internasjonalt, der kjønn har vært en sentral variabel. Ved sin sterke understrekning av forsømmelser synes jeg nok (som gerontologisk forsker) at

forfatterne underslår det. At kvinneperspektivet i gerontologisk forskning og i praktisk eldreomsorg har fått altfor lite gehør er imidlertid riktig. Det er prisverdig og viktig at vi får bøker som denne, der ulike sider ved alderdom og eldreomsorg belyses samlet ut fra et kvinneperspektiv. Det er først og fremst eldreomsorgen og kvinnene i den denne boken handler om, om de som mottar hjelp og om de som gir den, om ideologi og debatt bak utbygging av den offentlige eldreomsorg og om hvordan vi kan få en mer kvinnevennlig eldreomsorg. Men den handler ikke bare om det; eldre kvinner i tidligere tider, pensjonering og pensjonistøkonomi, helse og ekteskap er også berørt — ut fra et kvinneperspektiv.

Boken er delt i fem hovedkapitler, med nokså ulikt innhold, tilnærming og kvalitet. Å gi en samlet oversikt og vurdering av dem finner jeg vanskelig.

I første kapittel gis en begrunnelse for kvinneperspektivet i boken. Ulike temaer innen gerontologisk forskning presenteres og omformuleres med et kvinneperspektiv. Bl.a. pekes det på at «pensjoneringssjokket», som har vært et yndet forsknings-tema, først og fremst har vært menns. Hva det kan bety å få en tidligere heltidsarbeidende ektefelle hjemme på heltid, er imidlertid i liten grad studert. Redusert helse kan få en annen betydning for den som har ansvar for husholdningen enn for den som aldri har hatt det. Dette kapitlet er interessant. Det reises mange spennende problemstillinger for videre forskning om kvinner og aldring.

I andre kapittel er temaet kvinner som omsorgsmottagere i eldre år. Utgangspunktet er to undersøkelser gjort av forfatterne selv; en om hjemmehjelpsklienter og en om holdninger til og preferanser for hhv. offentlig eller privat omsorg. Undersøkelsene har et kvalitativt preg, med illustrerende intervjuer og innsiktsfulle og ryddige diskusjoner av data. Undersøkelsene er små og upretensiøse, mer egnet til å reise spørsmål enn til å besvare dem. Som forfatterne selv påpeker, er det imidlertid en svakhet at en ikke har bedre sammenligningsgrupper i undersøkelsen som omhandler omsorg. Når en vil utsi noe om sammenhengen mellom preferanser for hjelp og uførhet holder det ikke å sammenligne en gruppe selvhjulpne med en gruppe uføre som får hjelp fra det offentlige. Kanskje ønsker man oftest hjelp fra dem en allerede har hjelp fra? Utvalget av kvinner kan heller ikke sammenlignes med menn. Forfatterne trekker imidlertid ikke sikre konklusjoner her, men spør, diskuterer og sammenholder med andre undersøkelser og med teori på en lettfattelig og stimulerende måte.

Tredje kapittel omhandler rollen som omsorgsgiver. Med utgangspunkt i egen undersøkelse sammenlignes døtres, sønners og i noen grad svigerdøtres innsats og opplevde belastninger. Man sammenholder det med enkelte andre undersøkelser. Bl.a. utbrenthet og den middelaldrende kvinnes situasjon diskuteres i denne sammenheng. Når det her hevdes at annen forskning i stor grad har utelatt å rette oppmerksomheten mot de familiemedlemmer som er ansvarlige for omsorgen, er imidlertid det galt. Om dette finnes også norske undersøkelser, bl.a. av Lars Nygård fra 1982. Som en innføring i temaet er imidlertid undersøkelsen som presenteres og litteraturen som referes nyttig. Forfatternes målgruppe er også «andre enn fagfeller».

Det fjerde kapitlet i boken er det lengste,

og etter min mening det svakeste. Fremstillingen av offentlige myndigheters syn på forholdet mellom offentlig og privat omsorg fra 1958 til idag synes å være en noe spesiell historieskriving. Grunnlaget er en analyse av stortingsmeldinger og stortingsdokumenter. Inntrykket forfatteren gir oss er at vi har hatt en privatiseringstendens de siste 10–15 årene. Sammenholder en dette med den faktiske utbyggingen av eldreomsorgen, er imidlertid bildet et annet. Utbyggingen av hjelpeordningene for hjemmene har tross alt øket i denne perioden. Hvorvidt en ser en økning i sykehjemsplaser på 400 pr. år i perioden 1981–84 som en reduksjon, er et spørsmål om hva en regner i forhold til. En kan i alle fall ikke si at det har vært en betydelig nedgang i institusjonsdekningen. Vi har liten oversikt over utviklingen i den private omsorg, men det er liten grunn til å tro at den har øket i denne perioden. På flere punkter virker fremstillingen av utviklingen også nokså overfladisk, upresis og uoversiktlig. Forfatterens målsetting med dette kapitlet har vært å klargjøre hensiktene myndighetene har hatt med utbyggingen av offentlige hjelpeordninger for hjemmene og å analysere ideologien bak. Det kan synes som om en har tatt mangfoldet i hensikter og hensyn som et uttrykk for «skumle hensikter» om å laste mer av ansvaret over på familiene.

At utbygging av offentlig eldreomsorg er et viktig kvinnespørsmål har imidlertid forfatterne fått frem. De har også ønsket å analysere den familiemodell som ligger til grunn for offentlig utbygging av eldreomsorg til hjemmene. Her synes jeg en har lykket bedre. En familie i harmoni, med økonomisk forsørgede, disponible og vilige middelaldrende kvinner, er en viktig forutsetning for at omsorgen i hjemmet skal kunne være et alternativ til institusjon. Forfatterne stiller spørsmålsteget ved holdbarheten og rimeligheten i disse forutsetningene.

Det siste kapitlet i boken reiser spørsmål om vi kan få en mer kvinnevennlig eldrepolitikk. Her finner jeg kloke synspunkter og interessante spørsmål. Bl.a. tar en opp kvinnene i folketrygdsystemet; å heve størrelsen på minstepensjonen er kvinnevennlig eldrepolitikk. Behovet for offentlig hjelp vil øke, selv med en sterk satsing på forebygging; et viktig spørsmål blir hvordan disse tiltak kan organiseres slik at god omsorg kan kombineres med omsorgsyternes rettigheter som arbeidstakere. Forholdet mellom det offentlige hjelpeapparat og det uformelle hjelpesystem og skillet mellom den profesjonelle og den personli-

ge omsorgen for eldre diskuteres. Dette er viktige, men vanskelige, spørsmål i diskusjonen om hva slags eldreomsorg vi skal ha.

Kvinneperspektivet i eldreomsorg og gerontologisk forskning fortjener større oppmerksomhet. *De fleste gamle er kvinner* bidrar til det. Forfatterne viser oss at her er det mye og viktig «kvinneforskning» å gjøre.

Inger Hilde Nordhus, Lise Widding
Isaksen og Kari Wærness:
De fleste gamle er kvinner
Universitetsforlaget 1986

Familjen i endring

Ved Karin Widerberg

Det är inte bara som samhällsvetare som vi står undrande inför det som har skett och håller på att ske med familjen. Personligen eller på nära håll upplever vi hur familjer upplöses och nya ingås och hur olika modeller i dessa familjer utvecklas för att tillfredsställa de olika parternas — mannen, kvinnan och barnen — behov. Vi brottas alla med frågan om hur vi kan ordna våra liv så att vi och våra närmaste får det bästa möjliga liv, och vi letar förtvivlat efter förebilder i historien, men kanske framförallt i samtiden. För att vi ska kunna få distans till och se igenom det kaos som samtiden utgör behöver vi dock systematisk kunskap om det som sker runt omkring oss. Mot bakgrund härav är denna bok om familjens förändringar ytterst välkommen och den är dessutom ett fint sätt att markera Erik Grønseths (den norska familjesociologins fader) 60-års jubileum på.

Boken innehåller ett flertal artiklar som vid ett första ögonkast kan framstå som disparata men som vid en närmare genomläsning visar sig hänga väldigt väl samman. De har dessutom en iögonfallande gemensam utgångspunkt i att de startar med parterna i familjen och inte med familjen som en (harmonisk) enhet. Om detta är ett uttryck för faktiska förändringar i familjen eller ett uttryck för kvinno- och barnforskningens inflytande framgår ej då ett kapitel om hur sociologer har studerat familjen och dess förändringar tyvärr saknas. Hursomhelst så ställer man sig i boken frågan om vad som har hänt i relationerna man–kvinna–barn i familjen och vilka för-

ändringar på sk macro eller microplan som ligger bakom samt vilka konsekvenser de ändrade relationerna inom familjen har för familjen som en enhet.

Boken inleds med ett demografiskt perspektiv på familjens förändringar. Här varnas vi, via illustrerande exempel, för att dra slutsatser utifrån statistiska förändringar under en kort tidsperiod då dessa oftast bara är uttryck för tillfälligheter och planas ut eller försvinner i ett längre historiskt perspektiv. Följaktligen måste vi vara försiktiga så att vi inte överbetonar de förändringar som skett på 70-talet. Tatt detta i betraktning menar Jan Erik Kristiansen att vi kan urskilja följande mönster: Den traditionella «legitima» kärnfamiljen är fortfarande den dominerande familjetypen. Att vara ensamstående förälder är en övergångssituation och bör därför, menar han, snarare benämnas som en ny familjefas än som en ny familjetyp. Men mer än en fjärdedel av alla barnfamiljer hör hemma i kategorin «de nya familjetyperna» — ogift samliv, ensamstående förälder, styvfamilj — så helt «traditionell» är uppenbarligen inte familjen längre. Författaren menar att den senaste tidens förändringar kan sammanfattas i stickorden *pluralism* och *mobilitet*: pluralism när det gäller familjens struktur och familjetyper och ökande mobilitet mellan olika familjetyper. Vad betyder då dessa förändringar och vad beror de på frågar sig då artikelförfattaren till sist och tar nedgången i barnafödandet i skärskådande.

Det finns, menar författaren, inget direkte eller entydigt samband mellan ekonomisk utveckling och nativitet och anför det faktum att nativiteten gått ner under perioder av stark ekonomisk tillväxt som bevis härför. Det är inte strukturella och/eller ekonomiska hinder som orsakat nedgången och vi kan följaktligen inte tala om en »frustrert fertilitet» eller tro att det finns en »natalistisk potential» som kan realiseras »om bara förhållandena blir lagda tilrätta». Nej, författaren menar att förändringar i nativiteten beror på kulturella förändringar, på våra föreställningar om »det goda och riktiga livet». Ökad daghemsutbyggnad kommer därför inte att leda till ökad nativitet, snarare till en ytterligare nedgång i nativiteten. Som författaren uttrycker det: »Barnehagens betydning ligger nettopp i att vi kan 'kjøpe' oss fri for den daglige omsorgen for og omgangen med barn for å ha tid til oss selv, i arbeid eller fritid. Barnehagens 'kulturelle' budskap blir dermed 'færre barn', ikke flere» (s. 41). Andra nativitetsfrämjande åtgärder tror han är lika verkningslösa och detta att fruktbarheten icke är möjlig att styra socialpolitiskt, vilket han alltså påstår, anføres som ett uttryck för dess kulturella karaktär. Det är den kulturella barnfientligheten som är boven i dramat, dvs att vi har valt (?) en livsform eller livsstil som inte har plats till barn.

Jag instämmer helt med författarens skepsis gentemot familjepolitiska åtgärder men felet med dessa är, menar jag, det samma som också vidhåftar författarens kulturförklaringar. De hänger båda i luften. Våra föreställningar om »det goda livet» växer inte fram ur tomma intet och om en typ av ekonomiska förklaringar inte håller innebär det inte att andra inte kan vara fruktbara. I *Människoproduktionens historia* (Lund 1982) har Heinsohn, Knieper och Steiger visat hur nativiteten varierat beroende på om barn har varit en produktiv och därmed ekonomisk tillgång för famil-

jen eller ej. Enligt dem låter man i den familjebaserade ekonomin så många barn leva som man har ekonomisk täckning för och detta reglerar familjen själv. I lönearbetsekonomin däremot är barn ett hinder och en kostnad för föräldrarna medan de på sikt är en produktionsresurs för samhället varför staten tvingas tillgripa lagstiftning för att söka reglera nativiteten då den »naturliga» familjekononomiska regleringen ju upphör att gälla. I detta ekonomiska och historiska perspektiv är följaktligen nativiteten beroende av produktionssättet. Problemet med vår låga nativitet ligger då i första hand inte i kulturen utan i lönearbetsformen som i sin tur ger upphov till en »livsstil som ikke har plass til barn». Och att de socialpolitiska och familjepolitiska åtgärderna inte riktar sig mot lönearbetet och dess organisering och följaktligen på att lägga förhållandena tilrätta, utan mot »luften ovanför».

Tone Schou Wetlesens artikel, som bygger på en undersökning av ett antal småbarnsfamiljer, visar också på hur viktig lönearbetssituationen är för hur många barn man har ork med. Hon menar att hennes material tyder på att normerna på ett kulturellt plan inte är så avgörande som de erfarenheter man har av det dagliga livet med barn. Samtidigt visar hon också att de mödrar och fädrar som kommer från stora familjer är mer benägna att överskrida dessa dagliglivets hinder och skaffa sig ett tredje barn. Hon visar mao att det inte bara är yttre strukturella (ekonomiska eller kulturella) orsaker som påverkar nativiteten utan att också sk microfaktorer spelar en roll. Vi har levt våra liv i bestämda familjformer och dessa har gett upphov till de föreställningar om barn och familj som vi sen bär med oss. Det är med andra ord föreställningar och modeller som sitter djupt och det är därför inte konstigt att de blir lika viktiga som sk macro-orsaker.

Hildur Ve anlägger också ett sk micro-perspektiv i sin artikel om döttrars syn på olikhet mellan kvinnor och män, men här är det inte nativiteten utan jämställdheten som står i fokus. Utifrån tidigare teoretisk och empirisk forskning om flickors personlighetsstrategier (Ethelberg) och föräldraidentifikation (Bengtsson) — diskuterar hon sina egna forskningsresultat från en intervjuundersökning av döttrar och mödrar. Författaren visar här hur flickors syn på jämställdhet i samhället kan och bör förstås både utifrån relationsmönstret mellan flickan och föräldrarna (föräldraidentifikation), olika sätt att förhålla sig till relationer mellan kvinnor och män (personlighetsstrategier) samt klasstillhörighet. Genom att hon på detta sätt sätter olika förhållanden i relation till varandra blir hennes bild betydligt mer komplicerad än den bild tidigare forskare, som renodlat och betonat ett förhållande, förmått ge. Men den blir också mer nyancerad och fruktbar. Så tex får detta angreppssätt författaren att relatera olika begrepp till varandra, som ansvarsrationalitet i förhållande till olika personlighetsstrategier, och hon visar hur dessa hänger ihop samtidigt som begreppen specificeras och ges ett nytt innehåll. Sammanhanget ansvarsrationalitet–personlighetsstrategi får författaren att tala om «modern» och «traditionell» ansvarsrationalitet.

Personlighetsstrategier och föräldraidentifikation relateras inte bara till klass utan också till ett «deltagandeaspekt» — dvs. i vilken utsträckning föräldrarna deltar i flickornas liv. Författaren finner att då fäderna i borgarliga skikt deltar aktivt (i jämförelse med mödrarna) så befrämjar detta en protest mot den samhälleliga ojämställdheten. Om fäderna deltar i ringa utsträckning tycks detta hos flickorna understödja myten om uppnådd jämställdhet mellan könen. För arbetarklassen gäller det omvända förhållandet. Dessa resultat

får författaren att konkludera med att klasskillnader mellan kvinnor, särskilt när det gäller olika erfarenheter under uppväxttiden, måste bli föremål för större uppmärksamhet inom såväl kvinnoforskningen som kvinnorörelsen. Utan sådan kunskap kan arbetet med att skapa en gemensam plattform för frigörelse komma att stranda, menar hon.

Per Olav Tillers artikel «Om endringer i farsrollen» handlar egentligen inte så mycket om det som om frågan om perspektiv inom familje- (och kvinno-) forskningen. Dvs hur mäter vi förändringar, via beteende eller uppfattningar, och vem frågar vi? Han har gjort en studie av mödrars och söners uppfattningar om föräldrarnas deltagande i söners liv. Och han finner stora skillnader i synen på faderns roll. Barnens bild är mer «traditionell», säger han, medan moderns är mer «modern». Detta får honom till att starkt ifrågasätta pålitligheten i mödrars information och därmed att använda dem som kunskapskälla när det gäller föräldraroller. Här begår dock författaren en allvarlig felslutning, menar jag. Ingen parts bild är riktigare än den andra, de har olika perspektiv och det är självklart viktigt att vi får fram dem alla och inte bara kvinnornas, som det har funnit en tendens till hittills. Vill vi sen förstå perspektiven måste vi närma oss dem på det sätt som Hildur Ve och Tone Schou Wetlesen har gjort. Så tex kan vi förklara barns «traditionella» farsuppfattning med att de har ingen annan far att jämföra med medan mödrarna kan jämföra med sin egen far och då framstår troligtvis hennes egen man som «modern». Det är alltså inte frågan om, tror jag, att kvinnornas syn bara beror på jämställdhetsideologi och önskedrömmar, vilket författaren indirekt ger uttryck för. De perspektiv vi har är formade både av de erfarenheter vi har och de ideologier vi utsätts för.

Ingrid Eides artikel om amning skiljer

sig ifrån de artiklar jag hittills behandlat (frånsett den demografiska artikeln) genom att hon anlägger ett sk macroperspektiv på sitt ämne. Hon visar klart hur både synen på och praxis när det gäller amning varierar med strukturella förändringar. Samtidigt som hon illustrerar hur amningen är främmande och störande i lönearbetet och livsformen under kapitalismen visar hon dock att rörelser (kvinno- och ekologiska) och medvetande trots de strukturella hindren har lyckats lyfta fram amningen och ge den en plats. Hennes analys lyfter följaktligen fram både ekonomisk bestämning och ideologiskt motstånd och aktivitet som förklaringsfaktorer till förhållanden i samtiden.

Samtliga artiklar i boken tar direkt eller indirekt upp frågan om hur, med vilka medel, vi kan uppnå jämställdhet och frigörelse. Det är därför helt naturligt att boken avslutas med en artikel av Erik Grønseth med titeln «Kjønnspolitiske modeller for likestilling og frigjøring». Han menar att vi kan urskilja sju olika modeller längs två grunddimensioner; mönster för hur det ekonomiska ansvaret för barnuppfostran samt åldringsvård ska fördelas samt mönster för arbets- och maktfördelningen. De olika modellerna presenteras utifrån de konsekvenser de får för jämställdhet och frigörelse för kvinnor, män och barn. Vilka modeller som hör hemma inom de olika politiska grupperingarna belyses också. Det är en nyttig läsning och det är slående att vi som forskare kan analysera fram olika modeller men att dessa ej finns artikulera som just modeller i de olika politiska grupperingarna. Är det bra eller dåligt för jäm-

ställdhetspolitiken att vi inte har uttalade modeller? Avsaknaden av uttalade modeller kan sägas öppna upp för en impressionistisk och konjunkturstyrd jämställdhetspolitik samtidigt som det är möjligt att just denna frånvaro gör att kvinnokrav på tvärs av partigränser kan kompromissas igenom. När det gäller kvinnorörelsen så menar författaren att vi är för lite offensiva och så rädda för att våra krav ska bli överkörda att vi inte ställer dem. Det tror jag han har helt rätt i.

Harriet Holter skriver i inledningen till boken ett varmt vänporträtt av Erik Grønseth där hon bl.a. tar upp att han arbetat på att utveckla en sociologi som bygger på Wilhelm Reichs bio-energiteorier. Det gjorde mig mycket nyfiken och jag letade ivrigt efter antydningar härav i hans artikel om modeller för jämställdhet och frigörelse. Men jag fann inget. Istället tycker jag att artikeln har en ekonomisk slagsida genom att den så starkt betonar strukturella lösningar och styrning ovanifrån. Som Hildur Ve i sin artikel visar så utvecklas det modeller och strategier på sk micronivå som är lika viktiga för samtidens och framtidens utformning som den styrning som sker på sk macronivå.

Boken tar upp och reser många viktiga frågor. Jag har bara kunnat ta upp en del här och läsaren av denna anmälan rekommenderas därför att läsa boken för att få en bild av *Familien i endring*.

Jan Erik Kristiansen og Tone Schou
Wetlesen (red.):
Familien i endring
Cappelen, Oslo 1986

The Science Question in Feminism

Ved Liv Mjelde

I de seinere tiår har vitenskapskvinner presentert kritikk av den samfunnsvitenskapelige tenkemåte som har vært dominerende i vårt århundre. Denne kritikken er hovedtemaet i Sandra Hardings spennende bok *The Science Question in Feminism* både fra et allment og et feministisk perspektiv. Bokas utgangspunkt er den feministiske kritikk som har framkommet mot tradisjonelle tenkemåter i vestlig vitenskapsteori og en oppsummering av kritikken. Et annet utgangspunkt er at vitenskapens sosiale struktur, mye av dens bruksområder og teknologier, måten forskningsproblemer blir definert på og forskningsdesign blir laget, ikke bare er kjønnsdiskriminerende, men også rasistisk, klassediskriminerende og kulturelt betinget.

Sandra Harding skiller mellom fem ulike tilnærmingsmåter i feministisk vitenskapskritikk, som hver har sine ulike tilknytninger, emner, idéer om hva vitenskap er og som foreslår ulike botemidler mot androsentrismen. De tre første tilnærmingene spør først og fremst om hvordan kvinner kan bli mer likt behandlet av og i vitenskapen, mens de to andre perspektivene tar opp fundamentale spørsmål og spør om en vitenskap, som er så dypt involvert i distinkte maskuline prosjekter, kan bli brukt til frigjørende mål i det hele tatt. De fem ulike tilnærmingene har på ulike måter belyst problemene og skapt en frodig grobunn

for kritiske perspektiver.

For det første har studier rundt likhetsproblematikk vist hvilken massiv motstand det har vært mot at kvinner har fått utdanning, eksamenspapirer og arbeid på lik linje med menn. For det andre har prosjekter om bruk og misbruk av biologi og samfunnsvitenskap og deres teknikker påvist hvordan vitenskapen blir brukt til å tjene kjønns- og klassediskrimineringen i samfunnet. I denne kritikken av biologi og samfunnsvitenskap har det blitt reist utfordringer som ikke bare stiller spørsmålstegn ved biologi og samfunnsvitenskap, men ved fundamentet i all vitenskap. Et problem er at utvelgelsen av problemområder har blitt bestemt ut fra hva menn finner interessant. Dette rører ved fundamentale problemer omkring spørsmålet om verdifrihet og objektivitet i vitenskapelig forskning, enten det er samfunnsvitenskap eller naturvitenskap. Som et fjerde utgangspunkt har beslektede teknikker i litteraturkritikk, historietolkning og psykoanalyse blitt brukt til å lese «vitenskap som tekst» og gjennom det vist vitenskapens sosiale sammenhenger og de skjulte symbolske og strukturelle programmer som fungerer i verdinøytralitetens og objektivitetens navn. Behovet for å definere og opprettholde et sett av rigide dikotomier i vitenskap og erkjennelsesteori synes ikke lenger å være en refleksjon av vitenskapelig tenknings progressive karakter. Den er

heller uløselig knyttet til spesifikke borgerlig maskuline og kanskje unikt vestlige behov og ønsker. Den femte tilnærmingen har lagt grunnlag for en alternativ forståelse for hvordan oppfatninger har sine grunnlag i sosiale erfaringer og hvilke erfaringer som legger grunn for de trossetninger som vi ser på som kunnskap. Disse perspektivene antyder et forhold mellom å vite og være, mellom epistemologi og metafysikk, som er et alternativ til de dominerende epistemologier som er utviklet for å rettferdiggjøre vitenskapens sannhetssøken og måter å være på i verden. Det er konflikten mellom disse ulike erkjennelsesteorier som genererer hovedtemaene i boka.

Et av Hardings perspektiver er at hun med utgangspunkt i Kuhns tilnærming til vitenskapshistorie sier at hennes tilnærming til vitenskap i denne boka kan bli forstått som en mer gjennomgripende naturalisme enn vitenskapsentusiaster tilsynelatende er villige til å forsvare. Hun sier at hun søker å identifisere de kausale tendenser i sosialt liv som etterlater seg spor av kjønnsdimensjoner ved alle aspekter av den vitenskapelige virksomhet. Hun viser hvordan empiristiske oppfatninger av vitenskapelig teori og metode skaper hindringer både for og i feministisk tenkning om vitenskap og også hvordan oppfatningen av vitenskap og samfunn som to analytisk separerte enheter oppsto og utviklingen av vitenskapsmennesket under kapitalismen. Hun tar opp hvordan arbeidsorganiseringen som produserer vitenskapelig kunnskap har forandret seg historisk og hvordan den har forandret seg på samme måten som de arbeidsorganisasjoner som produserer brød og stoler, fra en håndverksmessig til en industriell arbeidsorganisering. Under føydalismen var det også en arbeidsdeling mellom intellektuelle og aristokratiet på den ene siden og de som arbeidet praktisk på den andre siden og som

forhindret vitenskapelig eksperimentering med utgangspunkt i det materielle. Den arbeidsdelingen ble svekket ved oppkomsten av en ny type sosialt menneske hvis arbeid fordret både utdannet intelligens og kunnskap om instrumenter og råvarer. Disse var håndverkere så som skipsbyggere, sjømenn, gruvearbeidere, støpere og snekkere. De var analfabeter, men de fant opp kompasset og geværet. De konstruerte møller og introduserte maskinbruk i gruvedrift. De var pionerene i empirisk observasjon, eksperimentering og kausalforskning. Vitenskapens nye verdenssyn utviklet seg med utgangspunkt i denne tenkningen. Opplysningstidens nye vitenskapelige bevegelse hadde også en humanistisk orientering. Vitenskapelig kunnskap skulle være «for folket» (Galileo), og den skulle bli brukt til å redistribuere både kunnskap og rikdom. Utviklingen under kapitalismen har ikke ført til denne redistribusjon og vitenskapen har blitt brukt til å fremme kapitalens interesse og arbeidsdelingen til å splitte menneskers «hender, hjerte og hjerne» (Hilary Rose).

Sandra Harding setter opp distinksjonen mellom en reformistisk og en revolusjonær feministisk vitenskapskritikk og sier at naturlig nok er den reformistiske minst truende for den bestående vitenskap. Likhets-tanker og kvoteringsordninger truer ikke «den naturlige orden». Mer truende for det borgerlige mannssamfunn er kritikken av den maskuline partiskhet, både når det gjelder hva som teller som et vitenskapelig problem og når det gjelder begrepene, teorien, metoden og fortolkningene. Denne kritikken har blitt rettet mot all vitenskapelig virksomhet. I samfunnsvitenskap og biologi har denne kritikken dels blitt tatt alvorlig, mens innen annen naturvitenskap har kritikken blitt avvist som uten relevans for deres virksomhet.* En oppfatning er at naturvitenskap ikke har noe å hente fra

samfunnsvitenskapelig og biologisk forskning og tenkning og at revolusjonær kritikk, enten den er feministisk eller ikke, ikke berører naturvitenskapen. Hun tar opp de ulike oppfatninger og motsetninger innen vitenskapsfilosofien omkring forholdet naturvitenskap-samfunnsvitenskap og hun tar spesielt opp motsetningene mellom naturalistene og intensjonalistene. Hennes konklusjon er at naturvitenskapen også er et sosialt fenomen. Den har blitt skapt, utviklet og gitt sosial betydning i bestemte øyeblikk i historien og i bestemte kulturer. Mange av de betraktninger som feminister har kommet med om hvordan hvite, borgerlige, vestlige menn synes å oppfatte sosiale fenomener, kan bli direkte overført til naturvitenskap slik den er presentert i historie og vitenskapsfilosofi, i vitenskapelige tekster og av «de store» i moderne vitenskap. Hvis kjønn er en variabel i de mest formelle erkjennelsesstrukturer omkring grensene mellom natur og kultur, eller den fundamentale bestanddel av sosialt konstruerte virkeligheter, hvorfor skulle vi anta at de formelle strukturer i naturvitenskapelig tenkning er immun? Feministisk kritikk av skjevheter i samfunnsvitenskapen har relevans langt utover den eksplisitte sak, den har relevans til analysen av all vitenskap. Boka presenterer kvinnelige nybyggere av en annen og annerledes erkjennelsesteori. Hun presenterer Donna Haraway, Hilary Rose, Nancy Hartsock, Jane Flax og Dorothy Smiths bidrag. De har ulike innfallsvinkler, men synes å ha til felles at de tar utgangspunkt i Marx' teori om arbeidets verdi. Et utgangspunkt er at den androsentriske ideologi i moderne vitenskap postulerer som nødvendig eller som fakta et sett av dualismer: kultur kontra natur, rasjonalitet/emosjonalitet, objektivitet/subjektivitet, offentlig/privat, og som forbinder menn og maskulinitet til den første del av dikotomien og kvinner og kvinnelighet til andre del. Feministiske kri-

tikere har argumentert at slik dikotomisering konstruerer en ideologi i ordets rette forstand og i kontrast til mer verdiladde falske sannheter som ikke har noen sosial makt, så strukturerer disse «sannheter» sosiale institusjoners politikk og praksis, også vitenskapelig praksis. Er det alternative måter å søke kunnskap på som ikke er strukturert av disse dualismer? Mange feminister har nølt med å hevde at det er mulig å utvikle en spesifikk feministisk vitenskapsteori, og Donna Haraway tar opp disse perspektivene i sine arbeider. Hun er skeptisk til disse problemstillingene. Hun mener man må tilstrebe å komme fram til hypoteser som er fri for kjønnslojaliteter. Målet for feministisk kunnskapssøken er å oppnå teorier som presist representerer kvinners aktiviteter som del av virkeligheten og sosiale relasjoner mellom kjønn som en virkelig og forklaringsmessig viktig del av den menneskelige historie. Feministiske materialister som Hilary Rose og Dorothy Smith mener at grunnlaget kan legges for en distinkt feministisk vitenskap i en teori om særegen kjønnsaktivitet og sosial erfaring.

Sandra Harding går inn i de indre motsigelser i de feministiske prosjektene og diskuterer konsekvensene for utvikling av feministisk vitenskapsteori. Hun påpeker at spenningene, motsigelsene og ambivalensene mellom og i teoriene ikke er av det onde. Sammenhengende teorier i en usammenhengende verden er enten dumme eller uinteressante eller undertrykkende og problematiske. Harmoniteorier i en tilsynelatende harmonisk verden er enda farligere, for verden er alltid mer kompleks enn slike hegemoniske teorier kan ta inn. Harding argumenterer for at man eksplisitt skal anerkjenne både ambivalensene og motsigelsene i feministisk og androsentrisk tenkning, og lære å ta vare på disse tendenser, mens vi må kjempe mot sosiale tilstander

som skaper regressive tendenser. Hun går i en spennende diskusjon om likheter i verdensanskuelse i afrikansk tenkning og hos kvinner generelt, og hun går inn på motsigelsene. Hun sier i avslutningen av boka at en del av arbeidet har vært å identifisere og sortere ut det ødeleggende fra det verdifulle blant motsigelser, dilemmaer, dissonanser og spenninger i tradisjonell vestlig tenkning og feministisk kritikk. Det er de spenningene som vi forsøker å undertrykke, gjemme og ignorere som er de farlige. Den tradisjonelle vitenskapelige debatt er full av slike ødeleggende spenninger. Den oppmuntrer oss til å støtte tvangsvitenskapelige synspunkter og en praksis som er historisk mystifiserende og politisk under-

trykkende. Hun argumenterer for åpen anerkjennelse og entusiastisk verdsettelse av visse spenninger som finnes mellom ulike feministiske retninger. Hun mener at dette reflekterer verdifulle alternativer til moderne vitenskaps tvangstrøyer og undertrykkelse. *The Science Question in Feminism* er en utfordrende bok, som gir en glimrende oppsummering av perspektivene i feministisk vitenskapskritikk og som ga meg dypere innsikt i denne grunnleggende viktige debatten.

Sandra Harding:

The Science Question in Feminism

Cornell University Press, USA, 1986.

* Ifølge amerikansk tradisjon omtaler Harding biologi som et vitenskapsområde adskilt fra de øvrige naturvitenskapelige disipliner.

Women of Science, Technology, and Medicine: A Bibliography

Ved Tamar Bermann

Matematikeren Else Høytrup, kjent for sine arbeider med jenter og matematikk og en tidligere biografi over kvinner i matematikk og naturvitenskap, arbeider til daglig som forskningsbibliotekar ved Roskilde Universitetsbibliotek. Hun er nettopp blitt ferdig med en internasjonal bibliografi over framtreddende kvinner innen naturvitenskap, teknologi og medisin. Den inneholder ca. 1000 referanser, fra 1913 til 1986, de fleste biografiske.

Bibliografien sikter mot å presentere kvinnelige realister og medisiner, samt enkelte vitenskapelig orienterte sykepleiere som «role models» for å motivere flere kvinner til å velge disse spennende fagene. Men viktigere enn som rekrutteringsprosjekt er bibliografien over biografiene som grunnlag for å synliggjøre kvinners høyst kvalifiserte bidrag til disse fagenes utvikling.

På disse premissene er Høytrups prosjekt vellykket. Bibliografien er oversiktlig, referanser til enkeltpersoner velvalgte inntak for den interesserte leseren. Det er også fint at Høytrup ikke helt har fulgt det internasjonale bibliografiske apparats slagsider mot anglo-amerikansk litteratur. Men en kunne ha ønsket seg enda flere referanser på andre språk. Det finnes heller ikke noen overveielser over hva slags vitenskapshistorie

en slik bibliografi tilsynelatende støtter opp under, nemlig de få utvalgte historie. Mang en naturviter, ingeniør eller medisiner har valgt fag ut fra bilder om den ensomme vitenskapsmannen — og frustrasjoner innen store organisasjoner med sterke hierarkiske og byråkratiske trekk har vært tilsvarende store. Å velge fag ut fra disse kvinner som «role models» kan være et annerledes realistisk valg. Her er det tale om utfordringer, men også om mye motbør. Her finnes det kvinner med og uten barn, kvinner med ulik klasse- og etnisk bakgrunn, medlemmer av ulike sosiale nettverk og underlagt ulik lovgivning. Det er satt opp kvinner med en sosial bakgrunn som fjernet barrierer deres «kjønn» representerte og slike som ble forfulgt, ikke først og fremst som kvinner, men som medlemmer av etniske minoriteter. Studiet av biografiene kan hjelpe til å formulere nyanserte spørsmål om sammenhenger mellom samfunn og vitenskap, mellom vitenskapens tidsmessige og sosiale organisering, mellom fagenes utøvere og innhold.

Bibliografien over biografiene kan bestilles ved Roskilde Universitetsbibliotek, Pb. 258, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Else Høytrup:

Women of Science, Technology, and Medicine: A Bibliography.

LITTERATUR-

KOMMENTARER

Allt eller inget

Barn, omsorg och förvärvsarbete (Hentet fra pressemeldingen)

«Man kan säga att kommunens barnomsorg gav allt eller inget till småbarnshushållen. Antingen uppfyllde föräldrarna kraven för att få plats inom den kommunala omsorgen och då kunde barnen få tillgång till både tillsyn och till en pedagogisk verksamhet. Eller så hade föräldrarna inte rätt till daghems- eller familjedaghemsp plats og då erbjöd kommunens barnomsorg ingenting före 6 års ålder, vid sidan av några få öppna förskolor. Genom de regler som omgärdade verksamheten hade daghemmen blivit tillgängliga för bara en liten del av alla förvärvsarbetande småbarnsförälder. Reglerna gynnade tjänstmannahushållen...»

Clarissa Kugelberg, verksam vid Statens institut för byggnadsforskning i Gävle, drar dessa slutsatser i sin bok «Allt eller inget. Barn, omsorg och förvärvsarbete». I boken, som bygger på intervjuer och studier av 27 småbarnshushåll i «Sofiedal» ser hon på barnomsorgen utifrån småbarnsföräldrarnas perspektiv. Boken handlar om hur dessa ordnar omsorgen om sina barn, om den kommunala barnomsorgen och om vilka andra som småbarnsföräldrar kan få hjälp av.

I dag har 47 procent av förskolebarnen kommunal barnomsorg men fortfarande ordnas en stor del av barnomsorgen privat: via familjen och släkten eller på annat vis. För att den kommunala barnomsorgen ska

kunna bli ett reelt alternativ för alla menar författaren att det å ena sidan är nödvändigt att föräldrarnas arbetstider förändras och å andra att reglerna för vilka som är berättigade till daghemsplats ändras samt att daghemmens öppettider utökas.

Författaren visar att människorna inte passivt tar emot den barnomsorg som bjuds. Inte bara familjens vardagssituation utan även dess historia och klasstillhörighet har betydelse för valet.

I en efterskrift pekar författaren på en del förbättringar av den offentliga barnomsorgen som kommit till stånd efter hennes studier. 1985 beslutade riksdagen om lagstadgad rätt till förskola för alla barn: öppen förskola från 1 1/2 år, deltidsförskola rekommenderas från 4 år och kommunal barnomsorg för barn vars förälder arbetar eller studerar.

Allt eller inget riktar sig till beslutsfattare inom barnomsorgen och till andra berörda och intresserade och lämpar sig också som kurslitteratur vid utbildningarna för barnomsorgspersonal.

Allt eller inget. Barn, omsorg och förvärvsarbete har utgivits av Carlssons förlag i samarbete med Statens institut för byggnadsforskning. Boken kostar 90 kronor plus moms och expeditonsavgift. Den kan beställas från Informationsavdelningen, Statens institut för byggnadsforskning, Box 785, 801 29 Gävle, Sverige; tel 026-10 02 20.

Kvindeveje — opdragelse og uddannelse

Lik adgang til utdanning har vært betraktet som et nøkkelbegrep i u-landskvinnens vei til likestilling og har vært et viktig spørsmål i de nye staters politikk. Men hvordan ser virkeligheten ut?

Kvindeveje — opdragelse og uddannelse viser at den tradisjonelle oppdragelse stadig spenner ben for at jentene kan utnytte skolesystemet i samme omfang som guttene. Boka viser også at det formelle skolesystemet som oftest ikke støtter jentene i å utvikle evner og interesser som ligger utenfor mor/husmorrollen, blant annet fordi skolesystemet bygger på en arv fra den tidligere kolonimakten.

Men til tross for dette er det også positive tendenser, nemlig nye «uformelle» utdannelsetilbud som tar utgangspunkt i jenters og kvinners konkrete liv.

Når utdannelsen bygger på kenyanske pikers landbrukserfaring eller peruanske slumkvinners selvdefinerte behov for eksempel, sprenger kvinnene de gjengse rammer og overtar nye roller og ansvarsområder i samfunnet.

Boka legger opp til en mer nyansert holdning til begrepet utdanning i u-land, og er et innlegg i den aktuelle debatten om kvinneroller og kvinnefag.

Kvindeveje — opdragelse og uddannelse

Redaksjon: Liss Hansen

Utgitt av Kvindernes U-landsudvalg

København 1986

ISBN 87-87618-38-9

Lady Lazarus

Lady Lazarus er den første brede presentasjonen av Sylvia Plaths dikt i norsk gjendiktning. Sylvia Plath ble født i USA i 1932 og tok livet av seg i London i 1963. Den selvbiografiske romanen *Glassklokken* som kom ut få uker før selvmordet, ble en bestselger og gjorde henne raskt til en kultfigur.

Men det er først og fremst diktene som gir Sylvia Plath status som en original og grensesprengende forfatter. Hun eksperimenterer med tonefall, bildebruk og tiltale-

form, og skjerper lesernes språklige bevissthet. Hun skriver mye om døden, hun utforder og forsøker å betvinge den. Diktene hennes formidler også hvordan det er å leve i en kvinnes kropp, med en kvinnes blikk og erfaringer.

Lyrikeren Liv Lundberg har stått for gjendiktningen og har i tillegg skrevet et etterord om Sylvia Plaths liv og diktning.

Sylvia Plath:

Lady Lazarus

Gyldendal Norsk Forlag 1986

ISBN 82-05-16804-0

En rettferdig teknologi?

Dette er tittelen på en rapport som viser NTH-studentenes syn på etiske og verdimessige spørsmål som er knyttet til teknologi og sivilingeniøryrket.

Rapporten stiller en rekke kritiske spørsmål blant annet om kvinnelige teknologier og sivilingeniører er mer kritiske enn de mannlige kollegene. Undersøkelser viser at jentene i gjennomsnitt framtrer som mer «teknologikritiske» enn sine mannlige medstudenter. Kvinnene mener i enda sterkere grad at sivilingeniører har ansvar for den teknologien de er med på å utvikle. De tror i langt høyere grad at militære formål har for stor innflytelse på den tekniske utviklingen, og de er mindre opptatt av at det legges for liten vekt på sivilingeniørers kunnskaper i politiske avgjørelser i dag. På den andre siden er det langt flere blant de kvinnelige studentene som er uenige i at politiske myndigheter bør ha styring med den teknologiske utviklingen, enn blant de mannlige. Kvinnene er heller ikke mer opptatt av at teknologien skal brukes for å løse vanlige folks problemer.

Rapporten er et produkt av tre forskjellige forskningsprosjekter: 1) «Teknologisk forskning — produksjon av herredømme?»

NAVF/RSF, 2) «Arbeid og utdanning for norske sivilingeniører 1960–1990», delrapport fra programmet *Arbeid og utdanning*, NAVF/RSF, og 3) «Maskuline og feminine verdier i den teknologiske kulturen», Nansenfondet.

Knut Holtan Sørensen og Nora Levold:

En rettferdig teknologi?

NTH-studenters syn på etiske og verdimesse spørsmål knyttet til teknologi og sivilingeniøryrket.

SEVITS-rapport nr. 4, 1986

Trondheim

Plan- og bygningsloven: Den nye kvinneloven

Miljøverndepartementet har nylig gitt ut en enkel håndbok under tittelen *Kokebok i folkelig planlegging*. Boka er spesielt en oppfordring til oss kvinner om å være med å forme vårt eget lokalsamfunn ved å delta i kommuneplanleggingen.

Vi har masse erfaring med å planlegge hverdagen, og nå har vi fått nok et verktøy vi kan ta i bruk: Plan- og bygningsloven av 1. juli 1986. Den sier at kommunene skal gi interesserte enkeltpersoner og organisasjoner anledning til å delta aktivt i planprosessene.

Dette er en viktig kvinnelov. Ved å ta den i bruk, kan vi være med på å forme våre egne omgivelser og våre barns fremtid.

Håndboka er et godt utgangspunkt for

studieringer og hjelpemiddel i undervisningen. Eller rett og slett en oppskriftsbok for den enkelte kvinne.

Kokebok i folkelig planlegging

Miljøverndepartementet 1987

ISBN 82-724-188-2

Århundredets jubileum for kvindelige læger

Nøyaktig 100 år etter at Danmark fikk sin første kvinnelige lege, Nielsine Nielsen, ble det i 1984 gitt ut en bok som het *Nielsines fotspor*. Boka ga starten til en stor omtale og en heftig debatt. Det resulterte igjen i utgivelsen av en ny bok, nemlig *Århundredets jubileum for kvindelige læger* som nylig er kommet på markedet i Danmark.

Boka er et sammendrag av begivenhetene ved dette 100 års jubileum og inneholder en beskrivelse av de forskjellige seremonier i København med alle jubileumstaler samt en beretning om hvordan kvinnelige leger fikk et spesialnummer av *Ugeskrift for læger*.

Kirstine Borum og

Bente Danneskiold-Samsøe:

Århundredets jubileum for kvindelige læger

Munksgaard/Gruppen for Medicinsk Kvindeforskning, København 1987

MØTER, SEMINARER

KONFERANSER

Filosofi og feminisme i Klagenfurt

I september 1986 arrangerte IAPH (Internationale Assoziation von Philosophinnen) sitt fjerde symposium, denne gangen i universitetsbyen Klagenfurt i Østerrike.

IAPH er en organisasjon for kvinner i filosofi og tilgrensende vitenskaper med det formål å fremme filosofisk kvinneforskning. Rammetema for konferansen denne gang var: *Jenseits von Herrschaft. Feministische Perspektive in praktischer Philosophie*. Deltakerne, ca. 100 i tallet, omfattet studenter og universitetslærere i filosofi, litteratur og språk, hovedsakelig fra Tyskland og Østerrike, men også fra Sveits, Holland, Polen, Jugoslavia, Italia, England, Frankrike, Finland og Norge.

Med utgangspunkt i innsendte arbeider var forsamlingen inndelt i grupper under fire hovedemner: Seksualitet og makt, feminisme som herredømmekritikk, feminisme og poststrukturalisme og kjønnspolitisk tenkning i Hegels forfatterskap.

Ved siden av disse fire seksjonene med presentasjon og diskusjon av forskningsresultater ble det holdt forelesninger i plenum. En av de mest omdiskuterte var åpningsforelesningen til professor Elfriede Walesca Tielsch, en veteran i filosofifaget

(f. 1910) med tittelen: «Hva er demokrati? Herredømmeform eller samfunnskontrakt mellom likeverdige partnere?» Innlegget (som blant annet inneholdt en kritikk av feministiske og sosialistiske utopier) utløste en debatt som synliggjorde både mangfoldet i den feministiske bevegelse og faser i kvinnekampen. I diskusjonen ble det hevdet at kvinneforskning og kvinnepolitikk for tiden befinner seg i fasen etter Tsjernobyl.

Avslutningsforedraget til Giannina Longobardi (talskvinne for en gruppe italienske feminister) med tittelen «Kvinner og makt», vakte også allmenn interesse. Longobardi etterlyste et positivt bilde av en kvinnelig makt og en positiv teoretisk utarbeidelse av mor/datter relasjonen. Hun hevdet videre at den «likhetsmythos» (søsterskapsidéen) som hittil har dominert kvinnebevegelse og bevisstgjøringsgrupper, ikke lenger er produktiv, og at synliggjøring av kvinnen i samfunnet snarere forutsetter en anerkjennelse av ulikheter mellom kvinner og akseptasjon av enkelte kvinner som maktkilder og forbilder.

Symposiet strakte seg over to dager med tett faglig program, underholdning, sang og spill. Innleggene er nå til redigering/trykking og utkommer snart i bokform. Resultatene fra IAPHs tre tidligere konferanser finnes i bøkene:

Bendowski og Weisshaupt (red.) *Was Philosophinnen denken*, Amman Verlag, Zürich, 1983

Griesebach og Weisshaupt (red.) *Was Philosophinnen denken II*, Amman Verlag, Zürich, 1986.

Sidsel Aamodt
Filosofisk institutt
Universitetet i Bergen

Familieliv — en salderingspost?

Under denne tittelen var ca. 135 studenter ved Norges Handelshøyskole samlet til en dags seminar, en oppslutning som langt overgikk arrangørenes forventninger. Det var et av studentenes utvalg, Næringslivsutvalget, som stod bak arrangementet. Helge Jordal hadde fått jobben å innlede dagen. Han framstilte seg som den eneste ikke-ekspert i Mannsrolleutvalget. Jordal beveget seg raskt over på historisk grunn ved å fortelle om forholdet mellom gutter og jenter i gamle Bergen, dette som et apropos til dagens tema.

Trond-Viggo Torgersen tok også utgangspunkt i historien. Han trakk opp linjene for mannsrollens utvikling de to siste generasjoner. Den mannen som i dag lever i sin bestefars mannsrolle, vil snart møte «veggen». For sin egen del hadde han oppdaget dette da han giftet seg. Også han måtte yte noe! Men samtidig i denne likestillingsens (?) tidsalder: Hvilken mann liker å bli oppdaget mens han vasker trappa? Trond-Viggo la stor vekt på at den nye manns- og farsrollen er en rolle som dagens mann selv må lage. Den finnes ikke fra før, det er ingen å etterligne. Derfor er det viktig at den enkelte finner frem til en rolle som både han og omgivelsene kan trives med.

Han trakk inn begrepet det androgyne mennesket — den mann og kvinne som lar både sine kvinnelige og mannlige egenskaper tre frem, dvs. for mannens vedkommende, ikke den klassiske macho-mannen, heller ikke en udifferensiert, grå, «myk» mann. Fremtiden tilhører den androgyne mannen! Og denne rollen gir rom for svært forskjellige mennesker. «Som mann vil jeg velge selv, føle rom — ikke bli trengt opp i et hjørne,» avsluttet Trond-Viggo sitt engasjerte og underholdende innlegg.

Mens Trond-Viggo tok opp mannens

rolle fra den enkeltes synspunkt, tok Ingeborg Kleppe (doktorgradsstudent NHH) opp de samfunnsmessige sidene av saken. Hun påpekte at før en endrer kjønnsrollen må en vite hva en går fra. Samfunnet vårt er bygd på en familiemodell der kvinnen er hjemmeverende og mannen ute i lønnet arbeid. I prinsippet er disse rollene likeverdige, de er gjensidig avhengige. I praksis blir familien inndelt i hoved- og biperson, etter hvem som har høyest inntekt, noe som i de fleste hjem har ført til at mannen var hovedpersonen med sosial og økonomisk status i samfunnet generelt.

Kjønnsrollene er nå forandret. Vi har mer likhet og konkurrerende roller mellom mann og kvinne. Dette har sammenheng med ideologisk utvikling, endret familiemønster, utdanningseksplasjon og endringer i kvinners yrkessituasjon som følger av disse forhold. I samliv stilles gjensidige krav til hverandre og en velger sin egen rolle i relasjon til de(n) andre. Men det er begrensninger for hva en kan klare i denne nye type kjønnsrolle når ikke samfunnet støtter den. Over 70% av familiene i Norge har to inntekter — ofte kommer disse i verdikonflikter der bl.a. karriere og barn kommer høyt opp på lista. Problemet er at arbeidslivets normer og form er utformet med den gamle modellen i tankene. Skal derimot de nye kjønnsrollene slå rot må vi få en omstrukturering av samfunnet generelt. Personalpolitikk må samordnes med familiepolitikk der det tas hensyn til at personen i arbeid også har andre oppgaver, som f.eks. hjemmet.

Cathrine Trovik skulle snakke på vegne av tidligere NHH-studenter. Hun har arbeidet i et par år i et finansieringsselskap og er gift med en siviløkonom. Hun og mannen har valgt løpet «utdannelse først, så karriere, barn senere». Men når skal de få tid til barn? For barn ønsker de og det skal de samarbeide om. Hun innså allikevel for sin egen del at hun nok kom til å ta

hovedansvaret for barna. Hun ville ikke gi avkall på barn, og tok da heller et visst «tap» i karriere. I hvilken grad mannen skulle dele dette «tapet» er da det åpne spørsmålet. Trovik poengterte at barn kunne planlegges nøye i karrieren, med det formål å få både et familieliv og en viss karriere.

En av tilhørerne mente ut fra sin egen erfaring at et barn lett bare «ble» morens ansvar, da særlig alt det som ikke lar seg planlegge, som f.eks. sykdom.

Hvordan forholder så disse tingene seg fra arbeidsgivers synspunkt? Helge Øsebak, personalsjef i Statoil, tok utgangspunkt i det ideelle siktemål: Alle bør ha lik mulighet til en karriere. Men jobbsituasjonen for ledere kan være en bremse her. Den er preget av hyppige jobbskifter og stor geografisk mobilitet. Næringsliv og familieliv er her på kollisjonskurs. Og dette vil bli et problem — ikke bare for den enkelte kvinne (eller mann), men for samfunnet. I dag rekrutteres nærmere 50% av nye ledere blant kvinner. Vi har ikke råd til at en stor del av disse skal falle utenfor en normal karriere, bare fordi de har et ønske om barn. Vi har begrensede ressurser av høyt utdannet arbeidskraft. Dette mente Øsebak ville tvinge fram forandringer. Han antydte et alternativ: Valget av karriere bør kunne gjøres på mange forskjellige tidspunkter, følgelig også når et menneske er ferdig med småbarnsforeldre-perioden i sitt liv. De hadde selv forsøkt å rekruttere kvinner fra denne gruppen til en del mellomlederstillinger, med svært godt resultat i jobbsituasjonen. En positiv effekt av dette vil også være en større aldersmessig spredning blant ledere.

I det avsluttende panelet var det først og fremst tilhørerne som slapp til med sine spørsmål. En del reiste tvil om den nye mannen — selv Trond-Viggos androgyne utgave — ville kunne tenkes å ta hovedansvaret for hjem og barn. Man var redd det

fortsatt ville være kvinnen som skulle ta på seg den tyngste oppgaven. En mente at debatten var altfor negativt ladet; familie er jo ikke først og fremst en hemske for et menneske. Det er egentlig verst for de menneskene som ikke i tide ser familiens verdi. Og her er vi ved noe av bakgrunnen for at seminaret ble holdt — de nærmest endeløse uttalelser fra middelaldrende næringslivsfolk, vellykkede sådanne, om at «akk, de hadde forsømt familien sin». Det gjenstår å se om dette vil endre seg i fremtiden. Seminaret bekreftet i alle fall den økende interessen for slike spørsmål blant dagens studenter.

Jan-Erik Hansen
Næringslivsutvalget,
Norges Handelshøyskole,
Studentforeningen

Naturfag i skole og samfunn

I mai gjestet to amerikanske og internasjonalt kjente naturfagpedagoger Norge; Jane Butler Kahle og Floyd Nordland, begge professorer i Science Education. Det var Senter for realfagsundervisning ved Universitetet i Oslo som var vertskap for dette kjente ekteparet.

Deres bakgrunn: De er begge biologer, men har sin forskning og undervisning knyttet til formidling av naturvitenskap. De har spesielt engasjert seg i de problemer som minoritetsgrupper og ressursvake grupper står overfor. Begge har arbeidet i en rekke land i både den rike og fattige del av verden.

Foruten å holde møter og seminarer i Oslo (Universitetet og NAVFs utredningsinstitutt) besøkte de også Universitetet i

Trondheim og Universitetet i Tromsø. (De ledet også to heldagsseminarer ved Universitetet i Oslo.)

Vi vil i denne sammenheng spesielt gjøre oppmerksom på Jane Butler Kahles forskning. Hennes innsats har vært spesielt stor når det gjelder kvinners deltakelse i naturvitenskapelige karrierer, både i skolen og i forskningsmiljø. I løpet av de siste årene har hun publisert to bøker, *The Double Dilemma: Minorities and Women in Science Education*, 1983, Indiana, og *Women in Science* (ed.), 1985, London, og en rekke artikler om kvinner i naturvitenskap. Flere av disse arbeidene er blitt honorert med utmerkelser, og av spesiell interesse er hennes studier av miljøer som har vært i stand til å engasjere et stort antall kvinner til utradisjonelle karrierer. Under sitt besøk holdt hun forelesningen «Girls in school: Women in science» flere ganger. Vi vil til slutt bringe en entusiastisk tilbakemelding fra Synnøve des Bouvrie, leder for Likestillingsutvalget ved Universitetet i Tromsø, om nettopp denne forelesningen:

«Likestillingsutvalget i samarbeid med kvinner i naturvitenskapelig forskning inviterte 12. mai til et åpent møte der Jane Butler Kahle holdt et foredrag over *Girls in School — Women in Science*. Hun var forberedt på at det ville komme 5 tilhørere, slik det skjedde dagen før da hun skulle forelese over biologiundervisning. Men til dette emnet strømmet det til 50 ivrige kvinner (og to menn). De fleste sognet nok til naturvitenskapene, men det var deltakere fra alle fagområder. Jane Butler Kahles «performance» var spennende og inspirerende, hun ga oss tall og tanker til å tenke videre over: I USA viser det seg at på dette felt er «women more disadvantaged as women than blacks as blacks». Den typiske «scientist» i 15-åringers bevissthet er hvitfrakket, storøyd (= livsfjern?), behengt

med instrumenter, uvakker... og mann. Tegningene JBK viste var komiske og samtidig nedslående. Hennes hovedinteresse retter seg mot positive tiltak som kan flytte på disse stereotype holdninger. Og de gunstige betingelser som kan få jenter til å identifisere seg med naturvitenskap så ikke urealistisk vanskelige ut.

Diskusjonen beveget seg livlig til kantina hvor den fortsatte (med JBK iblant oss) til ellevetiden. Som en kvinne fra biologifaget uttrykte det: «Det er flott å få høre at våre problemer blir gjenstand for seriøs forskning!»

red.

Den likestilte mann

1. juni arrangerte «Mannsrolleutvalget» i samarbeid med Forbruker- og administrasjonsdepartementet (FAD) det første av flere konferanser med tema «Den likestilte mann?» — om menns roller i arbeidsliv og familie.

Mannsrolleutvalget ble oppnevnt av FAD august 1986. Bakgrunnen for opprettelsen var departementets ansvar for familie- og likestillingspolitikk, og departementet mente at de ikke kom særlig lenger med offentlige tiltak for likestilling uten å se nærmere på mannrollen. Et annet motiv som ble poengtert ved oppnevnelsen av utvalget var at kvinnene tar initiativ til om lag 70% av skilsmissene i Norge. Noe av forklaringen på den økte skilsmissefrekvensen er de generelt sett dårlige samfunnsmessige vilkår for samliv og ekteskap, men også menns individuelle mangel på oppfølging hjemme som fedre, ektemenn og samboere, er en medvirkende årsak.

Målet for Mannsrolleutvalgets arbeid er

å:

- skape økt bevissthet omkring temaet og delta i den alminnelige samfunnsdebatt
- vurdere betydningen av og foreslå opplegg for mulige holdningsskapende tiltak
- være idégruppe for konkrete reformfor-slag.

Mannsrolleutvalget har valgt å prioritere bl.a. temaet «Menn og omsorgsarbeid», både fordi barn trenger sine fedre i større grad enn de får dem — og fordi fedre trenger sine barn for å utvikle seg selv.

Sluttrapporten fra utvalget vil foreligge ved årsskiftet 1988/89.

Konferansen ble åpnet av Anne Lise Bakken som mente at dette var et av de viktigste utvalg som hadde blitt nedsatt i den senere tid.

Hun orienterte også kort om departementets handlingsprogram for likestilling, som er under utarbeidelse.

Etter henne snakket lederen av utvalget, Jens Stoltenberg, om arbeidet så langt, og mente at bevisstgjøring er et sentralt tema

for mennene nå. Stoltenberg mente at menn ikke hadde noe valg. Enten de vil eller ikke, kommer vi til å bli likestilte med kvinnene. Det avgjørende spørsmål er i hvilken grad vi vil stritte imot eller delta i arbeidet for likestilling.

Utvalget går inn for at fedre skal ha samme rett til fødselspermisjon som mødre. De går inn for 52 ukers svangerskapspermisjon med full lønnskompensasjon — 10 uker forbeholdt menn. De foreslår også at alle barn skal ha rett til plass i barnehage fra de er ett år gamle, og at alle barn i første til tredje klasse skal ha rett til fritidshjem.

Forslagene hørtes bra ut, men hvor skal man ta pengene fra? Dette ble ikke nevnt i rapporten, og det fikk utvalget mange kommentarer til.

Ellers ble temaer som likestilling i arbeidslivet, hvordan det fungerer i den private sektor o.l. diskutert.

Arbeidsrapport nr. 1 fra Mannsrolleutvalget kan fås ved henvendelse til FAD, Boks 8004 Dep., 0030 Oslo 1.

Guro Helgerud

KOMMER

4. nordiske seminar om medisinsk kvinneforskning

vil finne sted på LO-højskolen i Helsingør, Danmark i dagene 25.-27. august 1988.

Seminarets hovedtemaer blir: Seksual- liv, infeksjon og teknologi. Det vil bli mulighet for frie foredrag.

For nærmere opplysninger, kontakt:

Lektor Birgit Petersson
Socialmedicinsk institut, Panum instituttet
Blegdamsvej 3
DK-2200 København N, Danmark

Gjennom kvinneøyne

Mønstring av humanistisk kvinneforskning

Tid og sted:

11. og 12. september 1987

Universitetet i Tromsø

Fredag 11. september

9.00 Åpning ved Åse Hiorth Lervik

SPRÅK OG KJØNN

9.15 *Kvinnespråk - hva er det?*

Kollektivt program ved Synnøve des Bouvrie, Ingvild Broch, Katrin Lunde, Toril Swan.

Tove Bull: «Ho-ord» og «han-ord» hos førskolebarn. Om korleis vanlege kvardags- ord kan gje assosiasjonar om kjønn.

KVINNEKÅR - KVINNEKULTUR

11.15 *Synnøve des Bouvrie:* Det greske dramas Antigone - kvinne, menneske eller symbol?

Lunsjpause

12.30 *Tove Karoline Knutsen:* Konsert

13.15 *Rauni Magga Lukkari:* Samiske kvinners livssituasjon i dag (med lysbilder)

Britt Rajala: Kvinnelige samiske forfattere — Rauni Magga Lukkari, Kirsti Paltto og andre (med opplesning på samisk og norsk)

15.15 *Ingrid Nymoen:* Myte, modernisme og kvinnebevissthet. Bergljot Hobæk Haffs *Gudsmoren*

Middagspause

KVINNERS INNSATS

I HISTORISK PERSPEKTIV

18.15 *Randi Rønning Balsvik:* Kvinner i Vardø bys historie

Marit Anne Hauan: «Kvinden som fangst- mand». Kvinners rolle i overvintrings- fangsten på Svalbard (med lysbilder)
Sosialt samvær

Lørdag 12. september

KVINNEKUNST OG KVINNETANKER

10.00 *Anniken Thue:* Frida Hansens liv og virke som tekstilkunstner (med lysbilder)

11.15 *Kari Fjortoft:* Hulda Garborg - antifeminist og norskskomsdame?

Gerd Bjørhovde: Rebecca West - feminist og forfatter

Lunsjpause

1300 Hovedfagsstudenter presenterer prosjekter med kvinneperspektiv:

Astrid Kaljord om kvinnelige afrikanske forfattere

Solveig Pedersen om Doris Lessing
Sonja Arnesen om Sigbjørn Obstfelder
Wenche Skar om Herbjørgh Wassmo

14.15 *Åse Hiorth Lervik:* Barbra Ring for voksne. Nytt lys på et forfatterskap (med opplesning)

Alle foredragene finner sted i Store Auditorium, Breivika, 3. byggetrinn (B 1005).

Universitetsbiblioteket arrangerer en utstilling over kvinneforskning som er produsert ved Universitetet i Tromsø.

Det er gratis adgang til alle arrangementer.

Gjennom kvinneøyne

Kvinneforskningsgruppa ved Institutt for språk og litteratur har i flere år arbeidet med å synliggjøre kvinners innsats, spesielt innen litteratur og kultur. Dette har resultert i foredragsserier, seminarer og artikkelsamlinger. Men kvinneforskning betyr også at man ser på det kjente med nye øyne:

Hvordan har kvinners særlige vilkår gitt dem andre erfaringer, andre problemer og andre verdier enn menn? Hvilke muligheter har de hatt for å uttrykke sitt livssyn innenfor mannsdominerte systemer? I hvilken grad er samfunnets synlige kulturarv bare en mannsarv? Fins det fremdeles spor av overordning/underordning i forholdet mellom kjønnene? Er kvinner i dag ubevisst preget av fortidens undertrykkelse? Kan verdier fra fortidens kvinnekultur styrke vår identitet i teknologiens tidsalder?

Høsten 1987 har vi også en del annet på programmet:

Tirsdag 1. september: Forfatterkveld med Herbjørg Wassmo.

Onsdag 2. september: Gjesteforelesning av doctor honoris causa Amy van Marken om Hamsuns kvinneskikkelser.

1 oktober: Forskerseminar med blant andre Else Viestad og Ida Blom som gjester.

For nærmere opplysninger om dette eller om studiemulighetene, kontakt:

Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Postboks 1090, 9001 Tromsø, Tlf. (083) 87 560.

Tekst og erfaring

Senter for kvinneforskning fortsetter høsten 1987 en tverrfaglig, vitenskapsteoretisk seminarrekke med tema: *Tekst og erfaring*. Tid: Fredager 12.15-14.00. Sted: Ullevålsveien 105, Oslo. Første gang er 25. september.

Hovedproblemstillingen vil være: «Finnes det en feministisk hermeneutikk?»

Seminarene er åpne for alle interesserte, men tar spesielt sikte på hovedfagsstudentenes og forskerrekruittenes behov.

Opplysninger om seminaret fås ved henvendelse til Senter for kvinneforskning, Ullevålsveien 105, 0359 Oslo 3, tlf. 45 43 70/71 (mellom kl. 10-14).

Kvinder og arbejdsmiljø

Nordisk ergonomisk selskab Årskonference 1987

Konferencen afholdes 14. – 16. oktober 1987 som «internatskonference» på *Hotel Marienlyst i Helsingør*.

Der er tale om en arbejdsmiljøkonference for kvinder og mænd om kvinder. Formålet er at synliggøre kvinders vilkår på arbejdsmarkedet. Konferencen sætter focus på kvinders arbejdsforhold, arbejdsbetingelser og arbejdsmiljø.

Konferencen skal bidrage til, at normerne og strukturene på arbejdsmarkedet ændres, således at arbejdsmiljøet udvikles i en positiv retning.

Der er ialt anmeldt 40 indlæg, som er placeret i sessioner med følgende emner:

- Arbejde og arbejdsmiljø set i kvindeperspektiv
- Omsorgsarbejde som lønarbejde
- Kvinder på kontor
- Kvinder i industrien
- Kvinder og ny teknologi
- Kvinder og fagbevægelsen
- Uddannelse som strategi.

Tre kvindeforskere er inviteret til plenumforedrag, det er,

- Kari Wærness fra Norge med emnet *Kvindeliv — arbejdsliv*
- Drude Dahlerup fra Danmark med emnet *Kvinders vilkår på det nordiske arbejdsmarked, magt eller afmagt*
- Karin Borg fra Danmark med emnet *Hverdagsliv og arbejdstid*.

Konferencen afsluttes med en paneldiskussion med emnet *Kvinders ligestilling på arbejdsmarkedet*.

Det detaljerede program for konferencen fås ved henvendelse til konferencens sekretariat: NES-konference 1987, c/o Selskab for Arbejdsmiljø, Vester Voldgade

29, DK 1606 København K.

Tilmelding til konferencen sker ved at indsende en blanket som følger med programmet. Sidste frist for tilmelding er 15. august 1987.

Kvinfo-kalenderen

Kvinfo-kalenderen er et månedlig informationshefte som gis ut av Kvinfo i København. I heftet annonseres kvinnebevægelsens og kvinneforskningens aktiviteter, internationale arrangementer m.m.

Interesserte kan tegne abonnement ved å henvende seg til KVINFO, Læderstræde 15, 2. sal, 1201 København K. Tlf. (01) 13 50 88.

Til våre lesere har vi sakset aktuelle arrangementer:

16–19/8

«Patriarkat och välfärdsstat»: Arbetsgruppe under den nordiske statsvetarkongres i København. Yderligere oplysninger hos: Maud Eduards, Statsvetenskapliga Institut, Stockholms Universitet, S-106 91 Stockholm. Tlf. (08) 16 30 92.

27-29/8

«Kvinneperspektiv på strafferetten». Nordisk Kvindejuristmøde.

Pris: Opholdet bliver betalt, mens deltagerne selv skal dække transport til Oslo. Tilskud vil blive forsøgt skaffet.

Kontakt i Norge: Avdeling for kvinneverett, Universitetet i Oslo, tlf. (02) 11 25 00.

Efteråret 1987

EF-Ligestillingsseminar. Det er tanken at afholde et ligestillingsseminar med repræsentation fra de 12 medlemslande og bl.a. Europa-Parlamentet.

Sted: Århus.

Kontaktadresse: EF-specialudvalget vedr. arbejdsmarkedet og sociale forhold, Arbejdsministeriet, Laksegade 19, 1063 København K. Tlf. 01-92 59 00.

17-19/9

Nordiskt Symposium för Kvinnoforskningsteori. Vi kommer att samla ca. 12-15 kvinnoforskare inom olika ämnen till förslättningslösa diskussioner om dagsläget inom teoriutvecklingen. Vår förhoppning är att på detta sätt kunna föra teordiskussionen framåt inom Norden.

Arrangör og yderligere oplysninger: Forum för kvinnliga forskare och Kvinnoforskning i Stockholm, Universitetet, 106 91 Stockholm.

Kontakt: Catherine Dahlström, tlf. (08) 16 35 95. Sted: Utö värdshus.

14-16/1-1988

«Politik. Køn og Magt» — potentialer og begrænsninger for kvinder i de nordiske velfærdstater. Konferencens overordnede formål vil være at samle op på den empiriske viden og teoretiske udvikling om kvinder og politikfeltet i Norden. Et væsentligt spørgsmål vil være, om kvinder har fået mere magt og indflydelse gennem den stigende kvindedeltagelse og -aktivitet inden for forskellige dele af det politiske system i de nordiske lande. Konferencens fællestemaer vil være: Kvinder og magt, kvinder og demokrati, kvindeinteresser, kvindefællesskaber.

Arrangør: Nordisk Förening för Forskning om Kvinnor och Politik.

Sted: Aalborg Universitetscenter.

Yderligere oplysninger: Anette Borchorst eller Drude Dahlerup, Institut for Statskundskab, Universitetsparken, 8000 Århus C, tlf. 06-13 01 11; Birte Siim eller Ann-Dorte Christensen, Aalborg Universitetscenter, Kroghstræde 5, 9220 Aalborg Ø, tlf. 08-15 85 22.

Tværfagligt kursus: Gammel kvinde — Ny verden

Arrangør: Dansk Gerontologisk Selskab, Dansk Folkeferies feriecenter, Gilleleje, 22. nov. 1987 kl. 10.00 — 23. nov. 1987 kl. 16.00

Kurset henvender sig til alle fagpersoner, der beskæftiger sig med ældre mennesker. Syv eksperter har besvaret en række centrale spørgsmål om ældre kvinder, deres liv og levevilkår. Svarene er samlet i en kursusbog, som udsendes til kursusedtagerne før kurset. Kursisterne vil få lejlighed til at «medredigere» en ny version af bogen.

Kursusemner og indledere:

Demografi: Dr. polit. Poul Chr. Matthiesen

Levekår og materiell kultur: Konsulent Gert Hansen og mag.art. Birgitte Rørbye

Krop, psyke og seksualitet: Overlæge dr. med. Marianne Schroll, cand. psych. Sol Seim og overlæge Karin Garde

Immateriel kultur, roller og normer: Mag. art. Birgitte Rørbye og cand.psych. Knud Ramian

Kursusledelse: Skoleleder Inger-Lise Dyrholm, lektor, mag.scient.soc. Bjørn E. Holstein, cand.psych. Jørgen Bruun Pedersen og speciallæge Henning Kirk.

Tilmelding: Senest 1. sept. 1987 skriftligt til kursussekretæren: Birgit Pallesen, Institut for social medicin, Panum Institut, Blegdamsvej 3, 2200 København N (01-35 79 00, lok. 3035)

Pris: kr 1.475,- (ikke-medlemmer kr 1.600,-), inkluderer kursusgebyr, enkeltværelse og fuld forplejning, incl. kaffe. De tilmeldte vil snarest efter 1. september få tilsendt giroopkrævning.

Kvinne- sommeruniversitetet under Nordisk Forum 1988

Vi viser til oppslag om Nordisk Forum i nr. 2/1987 av *Nytt om kvinneforskning*.

Bente Rosenbeck har utarbeidet følgende forslag til overordnet ramme for felles nordisk markering av kvinneforskning:

I forbindelse med Nordisk Forum 1988 ønsker Nordisk Forum for kvindeforskning at etablere et slags kvindesommeruniversitet. Vi bruker betegnelsen kvindesommeruniversitet for at markere den bredde, der lå i Nordisk Sommeruniversitet, kvinnouniversitetet i Umeå samt det tyske Frauenuniversitet, som i en årrekke er blevet afholdt i Berlin. Meningen er at henvende sig ud over et universitets intern offentlighed.

Den overordnede ramme for kvindeuniversitetet er indtil videre følgende:

1. Præsentation af ny forskning inden for hovedområder som humaniora, samfundsfag, naturfag, teknologi og medicin.
2. Uddannelsesaspekter vedrørende kvindestudier på alle niveauer fra folkeskole til universitet. Hvordan kan kvindestudier indgå i uddannelsessystemet? Hvad kan kvindestudier bruges til, hvilke kvalifikationer bidrager kvindestudierne med i forhold til det omgivende samfund?
3. Feministisk teori og praksis (omfatter en række kvindepolitiske emner, som f.eks. voldtægt, indvandrerkvinder m.v.)

Det nærmere indhold for sommeruniversitetet skal fastlægges af deltagerne selv. Vi indkalder derfor forslag til workshops, rundbordsdiskussioner, plenum m.v. i de

forskellige kvindeforskningsmiljøer i de nordiske lande. Vi opfordrer deltagerne til enten selv at sammensætte en workshop med deltagelse fra flere nordiske lande eller blot indsende deres eget forslag, som planlægningsgruppen på sit møde i nov. i 1987 vil forsøge at sætte sammen med andre forslag til en workshop eller rundbordsdiskussion. Desuden planlægger vi en eller to større plenumsforsamlinger, det ene skal belyse temaet: Hvad kan kvindestudier bruges til?

Vi vil gerne på denne måde medvirke til at synliggøre den nordiske kvindeforskning, som ved at bidrage med øget kundskab kan være med til at udvide kvindeperspektivet. Et bredt kvindeforskningsforum under Nordisk Forum 88 kan give nordiske kvindeforskere samt teoretikere og praktikere mulighed for at mødes.

Det følgende er blot nogle eksempler på mulige workshops:

Kvinder og matematik
Kvindecetre under opbygning på universiteterne
Kvindestudierne på vej ind i undervisning og læreplaner
Feministisk pædagogik. Hvad sker der i folkeskolen
Nyskrivning af kvindebevægelsens historie i de nordiske lande
Moderskab
Reproduktionsteknologi
Vold og voldtægt
Kvinder og sundhed
Alternative indlæringsformer
Kvindejura
Seksualpolitik
Kvinder i 3. og 4. verden
Mode og mad
Kvinder i filmen
Kvinder og kunst
Hvordan står det til i TV
Feministisk litteraturkritik
Mysticisme og religiøsitet
Opbygning af en feministisk teori

Kvinder og bøger, set ud fra: Boghandlere,
forlæggere og bibliotekarere
Dokumentation og information
Kvinder på arbejdsmarkedet

Vi sigter på at lave en publikation med
informationer om nordiske kvindeforsk-
ningsmiljøer, som eventuelt bliver oversat
i forbindelse med næste bogmesse i Indien,
så hvis nogen har noget de gerne vil have
med der, kan I også henvende jer.

Foreløbig tilmelding 1. november til:
Bente Rosenbeck/Anne Margrete Berg
Center for kvindeforskning
Københavns Universitet
2300 København S
Danmark

*Kontaktpersoner i de andre nordiske
lande:*

Mona Eliasson
Uppsala Universitet
Centrum for kvinneforskning
Slottet, Ing. A,
Uppsala, Sverige

Carita Peltonen
Institut for organisk kemi
Åbo Akademi
20500 Åbo
Finland

Gro Hanne Aas
NAVFs sekretariat for kvinneforskning og
kvinner i forskning
Sandakerveien 99
0483 Oslo 4
Norge

Den 3. nordiske konferanse om kvinner, naturvitenskap og teknologi

Teknologisk utvikling på
kvinneres vilkår?

Juni 1988 i Trondheim

Konferansen vil finne sted i juni 1988 ved
Norges Tekniske Høgskole i Trondheim.
Konferansen henvender seg først og fremst
til kvinner i teknisk-naturvitenskapelige
fag, men vil også være av interesse for alle
som er opptatt av kvinner og teknisk utvik-
ling.

Målsetting

Konferansens målsetting er å analysere og
diskutere

- kvinners verdier og interesser innenfor
tekniske og naturvitenskapelige fagom-
råder,
- kvinners vilkår og muligheter for delta-
kelse og innflytelse i tekniske og natur-
vitenskapelige yrker og
- kvinners interesser og verdier som bru-
kere av teknologier.

Er kvinner generelt teknologifiendtlige,
eller viser deres holdning til teknologi et
motstandspotensiale og en protest mot de
herskende mannlige normer i naturviten-
skap og teknologi? Hvilke muligheter har
kvinner i tekniske og naturvitenskapelige
yrker til å fremme kvinners verdier i den
tekniske utvikling?

Program

Konferansen vil foregå som en kombina-
sjon av plenumsforedrag, parallelle fore-
drag og diskusjoner i emnegrupper og
gruppearbeid på grunnlag av innsendte no-
tater/papers. Vi vil invitere to amerikanske

gjesteforelesere om kvinners kritikk av teknologi og naturvitenskap, og en engelsk gjesteforeleser om teknologi og kvinners vilkår i mannsdominerte yrker.

Planleggingsgruppe:

Konst. kontorsjef Inger M. Bakken, NTH
Førsteamanuensis Kari Hag, NTH
Førsteamanuensis Liv Fiksdahl, NTH
Forsker Elin Kvande, SINTEF
Forsker Bente Rasmussen, SINTEF
Forsker Anne-Jorunn Berg, SINTEF

«Women's position and demographic change in the course of development»

Internasjonal konferanse på
Leangkollen ved Oslo,
15.-18. juni 1988

«International Union for the Scientific Study of Population» (IUSSP) vil i samarbeid med Norsk Demografisk Forening, Nordisk Demografisk Forening og Commission Internationale de Demographie Historique (CIDH), arrangere en konferanse om kvinners status og befolkningsutvikling i et internasjonalt og historisk perspektiv.

Bakgrunnen for konferansen er en økende interesse både innen vitenskapelige kretser og allmennheten for den betydning kvinners status har for befolkningsutviklingen. Konferansen vil gi en anledning til å belyse temaet, få en oversikt over pågående forskning og utveksle ideer og spørsmål som kan anspore til videre forskning. Konferansen vil være interdisiplinær med hovedvekt på fagfeltene demografi, antro-

pologi, sosiologi og historie.

Programmet vil omfatte formelle sesjoner med inviterte foredrag og kommentarer av ledende forskere fra hele verden. Følgende temaer vil bli tatt opp:

- Conceptual problems of women's position
- Institutions, women's position and demographic change
- Measurement issues and data sources
- Women's position, fertility, family organization and the labour market
- Women's position and fertility
- Historical perspectives on fertility
- Women's position and changes in morbidity and mortality
- Women's position and migration
- Policy issues

I tillegg til de formelle sesjoner, vil det være diskusjonsgrupper. Disse vil bli basert på *utvalgte, innsendte* bidrag, som bør ta utgangspunkt i ett av de nevnte temaene.

Vi inviterer herved interesserte til å sende inn et forslag til foredrag, i form av et 2 siders sammendrag (abstract) til:

Bruno Remiche, Secretary of the Conference Organizing Committee, IUSSP, Rue des Augustins 34, 4000 Liege, Belgia, innen 15. november 1987.

Konferansen vil være begrenset til ca. 100 deltakere, som alle forutsettes å gi et **skriftlig bidrag**. I tillegg kan et begrenset antall personer hospitere på dagbasis.

Konferansen blir finansiert av Departementet for utviklingshjelp og IUSSP. I tillegg er det gitt støtte fra Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS).

Interesserte kan ta kontakt med den norske arbeidsgruppen ved Grethe Brochman, PRIO (02-11 41 05), Anne Lise Ellingsæter, SSB (02-41 38 20), Sølvi Sogner, UiO (02-45 67 69), An-Magritt Jensen, NIBR (02-15 53 10).

Eleanor Burke Leacock — in memoriam

Sosialantropologen Eleanor Burke Leacock er død i altfor ung alder. For et tap for den vitenskapelige verden, for kvinnekampen, for ofre for kolonialismen, for de undertrykte kvinnene i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Eleanor Burke Leacock hadde en framtrædende posisjon når det gjaldt studiet av kjønnsroller. Hennes forfatterskap har hatt innflytelse på argumentasjonen og har vist vei for mye forskning over hele verden i de siste 10 år.

Hun var professor ved City College, Cuny, i byen New York. I forbindelse med sin krysskulturelle forskning på kvinnespørsmål har hun drevet feltarbeid på Samoa og blant kanadiske indianerstammer. Hun har studert skolespørsmål i Zambia og i byen New York. Hennes publikasjoner rundt kvinnespørsmål er mange. «Women and Colonization» har hun gitt ut sammen med Mona Etienne. «Myths of Male Dominance. Collected Articles on Women Cross-Culturally» kom ut i 1981 og er en samling av hennes viktigste arbeider, som inkluderer resultater fra hennes arbeider blant Montagnais-Naskapiindianerne i Labrador, introduksjoner til Friedrich Engels

og Lewis Henri Morgans arbeider, samt kritiske kommentarer til Margaret Mead. I 1986 kom det ut nok en viktig antologi rundt kvinners arbeid i krysskulturelt perspektiv. «Women's Work» ga hun ut sammen med Helen I. Safa.

Hun var glødende engasjert i kvinnes situasjon verden over, og engasjert i å utvikle teoretiske referanserammer for dypere forståelse samtidig som hun var engasjert i «praksis», hvordan skape organisasjoner for forandring. Hun var også opptatt av at vestlige feminister skulle lytte til kvinner i andre deler av verden og lære av dem, istedenfor å forhåndsdømme og begrense de mange former som kampen for kvinnefrigjøring kan ta. Hun var opptatt av at kvinnekampen ble satt inn i en dynamisk sammenheng. Slik avslutter hun etterordet i «Women's Work»:

«Kvinner erfarer alvorlig utbytting i mesteparten av verden, og deres undertrykking er uløselig relatert til faren for atomkrig og utslettelse som verden er konfrontert med. Det har aldri vært et mer presserende behov for en internasjonal bevegelse av kvinner, engasjert i kampen for sin frigjøring ved å forene den med kampen mot klasse- og raseundertrykking. Når man arbeider for disse mål, virker det mot sin

hensikt å skille kampen mot patriarkalsk undertrykkelse fra kampen mot kapitalistisk utbytting.»

En sterk vitenskapskvinne har gått bort. Hun var midt i all verdens aktiviteter. Hun hadde nettopp tilbrakt tid i koloniarkivene i London og var nå på Samoa hvor hun blant annet var ivrig opptatt av å tilbakevise angrepene på Margaret Meads arbeider fra reaksjonært hold. I hennes sterke personlighet, intellektuelle redelighet og gløden- de engasjement på de undertryktes side har vi mistet en inspirasjonskilde. Men jeg er sikker på at hennes kolleger og studenter, som hun har inspirert over mange år, vil finne veier til å fortsette hennes prosjekter.

Liv Mjelde

IWAC — International Women's Conference

IWAC er vel i skandinavisk sammenheng et av de mindre kjente forsker- og aktivistnettverkene. Dette internasjonale nettverket organiserer både kvinnelige antropologer og kvinnelige forskere fra relaterte disipliner. Nettverkets målsetting er tredelt: å utveksle informasjon om pågående forskning, muligheter for finansiering, publiseringer av spesiell interesse; å fremme utviklingen av krysskulturell komparativ kjønnsrelatert forskning — og til sist å fremme feministiske antropologiske perspektiver på nasjonal og internasjonal politikk. IWAC har siden 1983 hatt konsultativ status til Det økonomiske og sosiale råd i FN.

Kort fortalt ble IWAC startet i 1976. I de første årene utfoldet aktiviteten seg stort sett innenfor underavdelingen i New York. Da de tidlige forberedelsene startet til Nairobi-konferansen, fikk IWAC nytt momentum. Sommeren 84 ble IWAC forespurt av planleggingskomiteen for Forum om å påta

seg å analysere et større survey foretatt på private kvinneorganisasjoners holdninger til framskritt oppnådd i løpet av kvinnetiåret, hva de ser som gjenværende barrierer og framtidige strategier.

Ved Forum i Nairobi arrangerte IWAC fire paneler: Krysskulturelle perspektiver på kvinners kollektive aksjoner, Kvinner og migrasjon: strategier for framtida, Krysskulturelle perspektiver på kvinners reproduserende og produserende arbeid, og til sist Kvinnespørsmålet: framtidige forskningsoppgaver og strategier. Disse panelene fikk en entusiastisk respons og var godt besøkt av både sør- og nord-deltakere.

Som en oppfølging av et av disse temaene arrangerte IWAC (støttet av Wenner-Green Foundation for Anthropological Research) en konferanse i Spania om Kvinners kollektive aksjoner: krysskulturelle perspektiver, høsten 1985. To konferanserapporter er tilgjengelige fra IWAC.

Et av IWACs mål er som nevnt å støtte medlemmers deltakelse på konferanser. Ved den tredje internasjonale inderdisiplinære kongressen om kvinner i Dublin denne sommeren arrangerer IWAC to paneler under temaet Feministisk teori og Feminisme krysskulturelt.

For tiden har IWAC ca. 350 betalende medlemmer, over 60% av disse er fra den tredje verden. Fra 86 har IWAC hatt et utvidet styre med en sammensetning som dekker alle verdens regioner. Vi ønsker nå å etablere og bygge ut lokale nettverk i de enkelte regioner. Interesserte som ønsker å være med i et slikt europeisk nettverk kan kontakte en av de to europeiske styremedlemmene: undertegnede Tone Bleie, Chr. Michelsens Institutt, Fantoftvegen 38, 5036 Fantoft, eller Helen Callaway, 103 Jack Straw's Lane, Oxford, England OX3, ODW.

Medlemsavgiften, for tiden 7 US-\$, kan betales direkte til styret: IWAC, Inc. c/o

Department of Anthropology, New York University, 25 Waverly Place, New York, N.Y. 10003, USA.

Tone Bleie

Nytt fra likestillingsutvalgene

Universitetet i Oslo

(Utdrag fra LUs møte 25. mars)

Kjønnskvoltering ved opptak til informatikk hovedfag

LU har anbefalt overfor universitetsdirektøren å vedta forslag fra Institutt for informatikk og Det mat.nat. fakultet om å innføre radikal kjønnskvoltering til fordel for kvinner ved opptak til informatikk hovedfag.

Kvoltering til fordel for kvinner ved omgjøring av vitenskapelige stillinger

Vi viser også til omtale av denne saken i forrige nr. av *Nytt om kvinneforskning*.

LU har bedt kollegiet om å ta initiativ til å bevilge penger til en toppstillingsbedømmelse av de kvinner i mellomgruppestil-

linger som ønsker det. Det er foretatt en spørreskjemaundersøkelse blant fast ansatte kvinner i mellomstilling.

I notat av 11.03.87 har universitetsdirektøren foreslått reglementsendringer. Det første er likelydende med LUs eget forslag. Det andre lyder:

«Foreligger det forslag om kvinner og menn, settes det opp 2 prioriteringsrekker, en for hvert kjønn.»

Det er ikke sagt noe om hvordan man skal prioritere fra disse to listene, og dette må klarlegges. LU mener at utvalget fra disse to rekkene skal være skjevt, f.eks. etter forholdet 2 kvinner for hver mann.

Kvoltering ved ansettelse i vitenskapelige stillinger

Kollegiet har tidligere gjort et vedtak om at

formuleringen «tilnærmet likeverdige kvalifikasjoner» gjøres gjeldende både for rekrutteringsstillinger og faste vitenskapelige stillinger. LU vil på ny rette en henvendelse til universitetsdirektøren om oppfølgingen av dette vedtaket.

Universitetets barnehager

Det skal fremmes et forslag overfor universitetsledelsen og til Bærum kommune, evt. også andre nabokommuner, angående finansieringsordningene for barnehageplasser.

Hvorvidt en skal ta initiativ til en ny undersøkelse for å kartlegge problemene i forbindelse med barnehageplasser er under diskusjon.

Stillingsstruktur i tekniske stillinger

Det er laget en oversikt over menn og kvinner ansatt i tekniske stillinger fordelt på fakultet og kjønnsgruppe. Tabellen viser generelt at kjønnskjevheten øker jo høyere

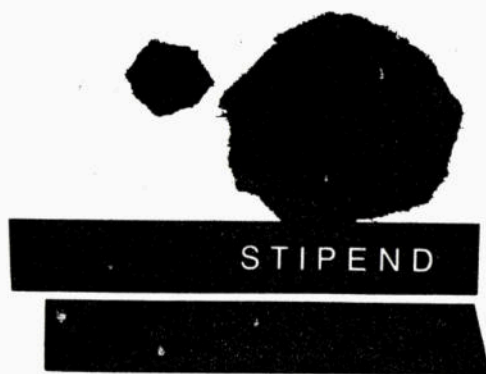
man kommer i stillingshierarkiet.

LU skal oversende statistikk materialet til personalavdelingen og foreningene sammen med anmodning om kommentar til hvorfor det befinner seg så få kvinner blant ledende teknikere, avdelingsingeniører og overingeniører.

Det jobbes med å få laget en oversikt over kjønnsfordelingen i hver enkelt stillingskategori.

Handlingsprogrammer for likestilling i England

LU har mottatt et eksemplar av forslag til handlingsprogram («positive action program»), utarbeidet av Association of University Teachers (AUT) i London. Foruten å være et forslag til tiltak for å øke antall kvinner i akademiske stillinger i England, tar programmet også sikte på å fremme en universitetsdebatt omkring problemer for kvinnelig personell. Dette kan lånes ut til interesserte.

Senior Research Fellowship

The University of Wisconsin - La Crosse

The Norwegian Language and Culture Project (NLCP) is a bi-national research, teaching, and public service program based at the University of Wisconsin-La Crosse. The project is involved in examination of the linguistic and cultural heritage of Norwegian-Americans in the Upper Midwest. Initiated in 1986, NLCP activities currently include instruction in Norwegian language and other humanities disciplines, linguistic and place name research, faculty and student exchanges, and community programs.

NLCP sponsors include a variety of foundations, educational exchange agencies, and participating universities, colleges, and secondary schools. NLCP Fellowships are administered through the UW-L Foundation, which additionally supports project objectives by its operation of Norskedalen, a public center for Norwegian-American cultural heritage.

Eligibility for designation as a NLCP Senior Research Fellow is open to persons who hold at least an A.M./Cand.philol.

degree (or equivalent) from an accredited U.S. or Norwegian post-secondary institution. Applicants must have solid command of English and Norwegian.

Duties of the Senior Research Fellow include:

- pursuit of research and/or independent study in the linguistic or cultural aspects of the Norwegian immigration to USA
- contribution to the public education activities of NLCP

The term of appointment is open. The fellowship carries a travel allowance of US\$ 1,000 plus rent-free housing.

Applications are due 15 May 1987 or 1 December 1987. There is no application form. Candidates should submit a cover letter, curriculum vitae, description of research interests, transcripts or diplomas, and the names and addresses of two references who can assess the applicant's scholarship.

Applicants should send application materials to: Botolv Helleland, Leiar for Samarbeidsgruppa for norsk språk i Amerika, Inst. for namnegrasking, Boks 1011, Blindern, N-0315 Oslo 3, tlf. (02) 45 43 78.

Nye kvinnelige stipendiater, forskere og prosjektledere i NAVF fra 1987

Rådet for humanistisk forskning (RHF)

Informasjonsteknologiprogrammet

Janne J. Ikonemeas

Lingvistisk institutt

Universitetet i Oslo

Toril Fiva

Institutt for språk og litteratur

Universitetet i Tromsø

Utarbeiding av bøyingsregler i norsk for
automatisk morfologisk analyse/syntese
(utdanningsstipend)

Parsing av ikke-argument-dependenser
(utdanningsstipend)

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF)

Helse, miljø og levekår

Anne Inger Helmen Borge

PPT-tjenesten. Gran. Hadeland

Lise Widding Isaksen

Sosiologisk institutt. Universitetet i Bergen

Hilde Bojer

Sosialøkonomisk institutt

Universitetet i Oslo

Inger Hilde Nordhus

Institutt for samfunnspsykologi.

Universitetet i Bergen

Fra småbarn til skolebarn, en epidemiologisk
oppfølgingsstudie av et årskull

Levekårskonsekvenser av offentlig ressursknapphet –
en studie av omsorgsyteres levekår

Dekomponering av ulikhet i inntektsfordelingen

Det somatiske sykehjem som leverandør
av helsetjenester

Teknologi og samfunn — informasjonsteknologi

Ann Rudinow Sætnan

Norsk institutt for sykehusforskning

Elin Kvande

Institutt for industriell miljø-
forskning, NTH

Guri Mette Vestby

Norsk institutt for by- og regionforskning

Anne-Jorunn Berg

Institutt for industriell miljø-
forskning, NTH

Medisinske teknologibeslutninger

Kvinner og høyere EDB-utdanning
i Nörden

Barns teknologiske hverdag

Teknologi i hjemmet — et møte mellom
ulike verdsett

Kvalifiseringsstipend for kvinner til toppstillinger

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF) i NAVF har fra 1987 avsatt midler til kvalifiseringsstipend for kvinner i mellomstillinger som ønsker seg til toppstillinger. Andelen kvinner i slike stillinger viser praktisk talt ingen økning. Med kvalifiseringsstipendet ønsker RSF å bidra til at det i samfunnsfagene ansettes flere kvinner i professoratene. RSF vil også i 1988 avsette midler til denne typen stipend.

Nedenfor er det presentert hvem stipendet gikk til:

Lucy Smith, Inst. for privatrett, Univ. i Oslo

Rettsregulering av aksjeomsetning

Tove Stang Dahl, Inst. for offentlig rett, Univ. i Oslo

Studier i sosialrett og kvinneverett

Karin Widerberg, Inst. for rettssosiologi,

Univ. i Oslo

Retten i kjønnskampen — en feministisk analyse

Tove Thaagaard, Inst. for sosiologi, Univ. i Oslo

Forskningsvilkår og forskningsaktivitet

Unni Wikan, Etnografisk museum, Univ. i Oslo

Selvet, emosjonene og sosial samhandling på Bali: en memografisk analyse

Runa Haukaa, Pedagogisk forskningsinstitutt, Univ. i Oslo

Forskningsformidling til kvinneorganisasjonene

Gunn Imsen, Pedagogisk seminar, Univ. i Trondheim

Motivasjonsstruktur og verdiorientering hos kvinner. Lærer-rasjonalitet og folkelige undervisningsformer

Hilde Bojer, Sosialøkonomisk inst., Univ. i Oslo

Kjønn, arbeidstid og inntektsfordeling

WOMEN'S STUDIES INTERNATIONAL FORUM

VOLUME 10 NUMBER 1 1987

Contents

PERSONAL CHRONICLES: WOMEN'S AUTOBIOGRAPHICAL WRITINGS

DALE SPENDER	1 Journal on a Journal
SUZANNE L. BUNKERS	7 "Faithful friend": nineteenth-century midwestern American women's unpublished diaries
LIZ STANLEY	19 Biography as microscope or kaleidoscope? The case of 'power' in Hannah Cullwick's relationship with Arthur Munby
ALICE A. DECK	33 Whose book is this?: Authorial versus editorial control of Harriet Brent Jacobs' <i>Incidents in the life of a slave girl: written by herself</i>
TREVA BROUGHTON	41 Margaret Oliphant: the unbroken self
ESTELLE C. JELINEK	53 Disguise autobiographies: women masquerading as men
CYNTHIA A. HUFF	63 Chronicles of confinement: reactions to childbirth in British women's diaries
JANE DU PREE BEGOS	69 The diaries of adolescent girls
LYNN Z. BLOOM	75 Till death do us part: men's and women's interpretations of wartime internment
ANNA WALTERS	85 Self image and style: a discussion based on Estelle Jenlinek's <i>The tradition of women's autobiography from antiquity to the present</i>
JOANNE E. COOPER	95 Shaping meaning: women's diaries, journals, and letters—the old and the new
	101 Biographical statements
	1 Feminist Forum

WOMEN'S STUDIES INTERNATIONAL FORUM

VOLUME 10 NUMBER 2 1987

Contents

ANN RUSSO	103 Conflicts and contradictions among feminists over issues of pornography and sexual freedom
JOAN T. PENNELL	113 Ideology at a Canadian shelter for battered women: a reconstruction
CHERRY RUSSELL	125 Ageing as a feminist issue
JACKLYN COCK	133 Trapped workers: constraints and contradictions experienced by black women in contemporary South Africa

- WILHELMINA J. KALU 141 Childbearing experiences of contemporary Nigerian working mothers
- MARESI NERAD 157 Gender stratification in higher education: the Department of Home Economics at the University of California, Berkeley 1916-1962
- CAROL L. BARASH 165 Gender, authority and the 'life' of an eighteenth-century woman writer: Delarivière Manley's *Adventures of Rivella*
- JANET SAYERS 171 Feminism and science - reason and passion
- MARILYN B. SKINNER 181 Classical studies, patriarchy and feminism: the view from 1986
- RENAE D. KLEIN 187 The dynamics of the women's studies classroom: a review essay of the teaching practice of women's studies in higher education
- CONSTANCE ROVER 207 European workshop on language, sexism and education, West Berlin, 18-22 November 1985: a report
- RIGHT TO REPLY**
- KATHY KEA 213 Open letter to battering mother explainers
- BIE NIO ONG 215 A response to Kathy Kea's open letter
- BOOK REVIEWS**
- NELLIE Y. MCKAY 217 *Black Feminist Criticism* by Barbara Christian
- SUSAN ROCHAM 219 *Woman in the Muslim Unconscious* by Fatma A. Sabbah
- MARY JEAN CORBETT and VICTOR LUFTIG 220 *Sun Gardens: Victorian Photographs* by Anna Atkins. Text by Larry J. Schaaf
- I Feminist Forum

WOMEN'S STUDIES INTERNATIONAL FORUM

VOLUME 10 NUMBER 3 1987

Contents

THE FAWCETT LIBRARY: BRITAIN'S
MAJOR RESEARCH RESOURCE ON
WOMEN PAST AND PRESENT

- MARY STOTT 221 At the heart of the matter
- RITA PANKHURST 225 Collection development and women's heritage: the case of the Fawcett Library
- CATHERINE M. IRELAND 241 Highlights from the treasures in the Fawcett Library
- DAVID T. J. DOUGHAN 261 Periodicals by, for, and about women in Britain
- MARGARET SWEET 275 When letters still were written
- VERONICA PERKINS 281 The Fawcett Library picture collection
- MILLICENT WITHEROW 291 Ephemera
- ANGELA RICHARDSON 299 Funding the Fawcett Library
- DALE SPENDER 303 Sadd Brown collection
- PAULA HAMILTON and JANICE GOTHARD 305 'The other half?': sources on British female emigration at the Fawcett Library, with special reference to Australia
- CAROL MCPHEE and ANN FITZGERALD 311 The Teresa Billington-Greig collection: two Californians tap into the Fawcett

- 317 Patterns of library use among researchers in the field of
women's studies with special reference to the Fawcett Library
- 331 Biographical Statements
- I Feminist Forum – News, Conferences, Resources
- XI Software Survey Section

PERGAMON PRESS

Kvinno- vetenskaplig tidskrift

Nr 2–3 · 1987 · Årg 8

Från redaktionen I

SANDRA HARDING

Instabiliteten i den feministiska teori-
bildningens analytiska kategorier 4

EVELYN FOX KELLER

Systemet genus/vetenskap, eller: Förhåller sig kön till
genus som naturen till vetenskapen? 23

KARIN BOYE

Kunskap 34

EVA LUNDGREN

Feministisk teori – grundval för nya
vetenskapliga paradig? 36

KARIN WIDERBERG

Till en teori om kvinnoförtryck –
barriärer och öppningar 53

ABBY PETERSON

Makt och auktoritet i feministisk
teori och praktik 65

DEBATT

Eva Karlsson: Svar till Maud Landby Eduards och Anita Dahlberg 78

Anita Göransson: Staten, strukturerna och praktiken 79

Krönika 85 Recensioner 85 Våra förmödrar 108

PUBLIKASJONER

Bøker

Borum, Kristine og Bente
Danneskiold-Samsøe:
Århundrets jubileum for kvindelige læger.
Munksgaard, København, 1987.

Seager, Joni og Ann Olson:
All verdens kvinner. Et internasjonalt
atlas. Universitetsforlaget, 1987.

Wägner, Eli: Väckarklocke. Delfinserien
614, Bonniers, Stockholm, 1987.

Tidsskrifter

BARN, nr. 1/87
Crew Reports, Vol. 7, No. 5/87
Cekvina, maj 1987
Forum för kvinnliga forskare och
kvinneforskning, litteraturliste nr. 18
Forum för kvinnliga forskare och
kvinneforskning, nr. 2/87
Fysioterapeuten, nr. 6/87
Fysioterapeuten, nr. 7/87
Fysioterapeuten, nr. 8/87
Fysioterapeuten, nr. 9/87
Fysioterapeuten, nr. 10/87
Hertha, nr. 3/87
Häften, nr. 2/87
INFO, Crew Reports, Vol. 7, No. 4, april
1987
Instraw news, No. 7/86

Kvinnor & Forskning, nr. 2/87
Materialisten, nr. 1/87
Plan & Arbeid, nr. 2/87
Quehaceres, nr. 4/87
Quehaceres, nr. 3/87
Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 2/87
Tvärtanten, nr. 2/87
Women of Europe, No. 48, January 1987
Women of China, June 1987
Women's Studies International Forum,
Vol. 10, No. 1/87
Women's Studies International Forum,
Vol. 10, No. 2/87

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater

Den norske nasjonalkommisjon for
UNESCO
UNESCO og Norge. Høringsrapport, april
1987.

Delegationen för jämställdhetsforskning
De invandrade kvinnornas situation i
arbetslivet. Rapport nr. 5/86

Delegationen för jämställdhetsforskning
Hur har Du det på jobbet då? Rapport nr.
6/86

Delegationen för jämställdhetsforskning
Vår dyrken under behandling. Rapport fra
et seminar om kvinner og vår dyrken.
Rapport nr. 7/86.

Delegationen för jämställdhetsforskning
Kvinnliga forskarpionjärer i Norden.
Rapport fra et seminar. Rapport nr. 8/87

Delegationen för jämställdhetsforskning
Föräldraskap — delad föräldraledighet —
jämställdhet. En kunnskapsinventering
som utgångspunkt för forskningsinsatser.
Rapport nr. 9/87

Forum för kvinnliga forskare och
kvinneforskning
Från arvsrätt till myndighet.
Kvinnohistoriska årtal från 1845 till 1921.
Av Ulla Manns, 1987: 3

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon
Årsmelding 1986

Kvindernes U-landsudvalg
Kvindeveje — opdragelse og uddannelse.
Emneseie nr. 5, København

Miljøverndepartementet
Kokebok i folkelig planlegging, 1987

NAVFs edb-senter for humanistisk
forskning
Årsmelding 1986

NAVFs informasjonstjeneste for

forskningsprosjekter
Humanistisk forskning i Norge.
Prosjektoversikt 1985-86, mars 1987

NAVFs utredningsinstitutt
Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen.
Notat nr. 12/86

Equal Opportunities Commission
Methodological issues in gender research
EOC Research Bulletin, No. 10, autumn
1986

Statens Personaldirektorat
Kvinner til ledelse. Prosjektrapport
nr. 1/87

Storaas, Dea Haug
Kvinner på agronomkurs for voksne 1985
Østlandsforskning, rapport nr. 28/87

Arbeidsplasser ved Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo 1988

Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo er opprettet som et tverrfakultært tiltak under kollegiet for en prøveperiode fram til 31.12.1990. Senteret disponerer lokaler i Ullevålsveien 105, og tilbyr arbeidsplasser i begrensede perioder for forskere som arbeider med kvinneforskning.

Vi har noen få ledige plasser fra 1.1.1988. Både forskere, forskerrekutter og hovedfagsstudenter ved og utenfor Universitetet i Oslo, kan søke. Det er en forutsetning at de som tildeles plass skal ta del i virksomheten ved Senteret etter nærmere retningslinjer. Overhead-utgifter betales etter økonomisk evne og etter nærmere avtale.

Søknad med prosjektbeskrivelse, faglig bakgrunn og ønsket tidsrom for tildeling av plass sendes til Senter for kvinneforskning v/ daglig leder, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo 3, innen 15. oktober 1987. Søknadene vil bli avgjort innen 1. november.

For ytterligere opplysninger, henvendelse daglig leder Fride Eeg-Henriksen, tlf. (02) 45 43 70, 45 43 71, eller 56 92 80.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport I.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/85:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en tverrfaglig konferanse 18.–20. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 4/85:

Kvinner i velferdsstaten.

Arbeidsnotat nr. 1/86:

Kvinnen i historien, litteraturen og kunsten — virkelighet og myte. Mønstring av humanistisk kvinneforskning og kvinnelitteratur.

Arbeidsnotat nr. 2/86:

Kvinneperspektiv på samfunnsplanlegging. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge — på kvinners vilkår? Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/86:

Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger — nye problemer. Konferanserapport.

NB!

Halldis Leiras innlegg «Det lysner bak skogen: En forklaringsmodell for ufrivillig barnløshets-syndromet hos kvinner» i Arbeidsnotat 4/86, *Ufrivillig barnløshet. Nye løsninger — nye problemer* er trykt opp på nytt, da en side hadde falt ut. Innlegget blir automatisk sendt til deltakerne på seminaret.

Arbeidsnotat nr. 5/86:
Den samfunnsvitenskapelige kvinne-
forskningen fram mot år 2000:
Utfordringer og visjoner. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 1/87:
Kvinner i naturvitenskapelig og
teknologisk forskning. Presentasjoner.

Arbeidsnotat nr. 2/87:
Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat 3/87:
1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskning. Av
Mie Berg. *Gratis.*

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s. kr 25.—.

Informasjonshefter

Generell del
Medisinske fag
Realfag
Humanistiske fag
Samfunnsfag
(Oppgi fagområde ved bestilling.)

*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-
forskning og kvinner i forskning på engelsk.*
Brosjyren sier litt om kvinneforskning i
Norge, om Sekretariatet og om NAVFs
arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i
utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for
kvinneforskning og kvinnestudier ved
universitetene. Høvikodden, mars 1986.
Rapport.

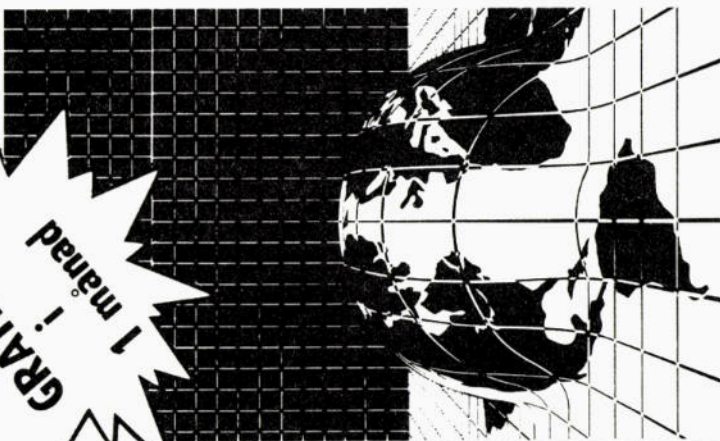
Informasjonsbrosjyre for medisinerere
fra Sekretariatet for kvinneforskning, utar-
beidet i samarbeid med Rådet for medi-
sinsk forskning (RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforsknings-
sekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk
forskning

Kvinner i medisinsk forskning.
Presentasjoner.

Samtlige publikasjoner kan fås ved hen-
vendelse til Sekretariatet for kvinneforsk-
ning og kvinner i forskning.

GRATIS
1 måned

INNSYN OG OVERSYN

Treng du ei avis som gir deg meir enn overskrifter?
Prøv Dag og Tid — kritisk og uavhengig vekeavis
med vekt på:

- Dokumentar- og bakgrunnsstoff
- Humor og gravalvor
- Bøker, musikk og teater
- Politikk og debatt

Ting avisa for eit år eller eit halvår og du får avisa gratis i ein
månad i tillegg. *Abonnementet gjeld til det blir oppsagt.*

Til Dag og Tid,
Karl Johansgt. 13,
0154 Oslo 1
Eller ring tlf.:
02-11 14 55

Ja, eg/vi tingar Dag og Tid

☐ 1/1 år for kr 335,- + 1 måned gratis

☐ 1/2 år for kr 175,- + 1 måned gratis

Namn:

Adr.:

Tidsskrift for samfunns- forskning

Norges eneste
tverrfaglige tidsskrift
i samfunnsvitenskap

- *Tidsskrift for Samfunnsforskning* gir deg den beste oversikten over hva som skjer i norsk samfunnsforskning
- Det er her du finner den første presentasjonen av nye forskningsresultater, debattstoff, kunnskapsoversikter og forskningspolitiske innlegg
- Hvert nummer har en rekke anmeldelser av nye bøker i samfunnsfagene
- *Tidsskrift for Samfunnsforskning* utkommer med 6 hefter i året. Hvert hefte er på ca. 100 sider

Fra innholdet i 1986:

- Marianne Nordli Hansen: Sosiale utdanningsforskjeller.
Hvordan er det blitt forklart?
Hvordan bør de forklares? (Nr. 1, 1986)
- Einar Øverby: Fordelingen av arv (Nr. 2, 1986)
- Jon Strand: Bistandspolitikken og norsk økonomi
— noen utviklingslinjer (Nr. 3, 1986)
- Anne Krogstad: Pønkere og symbolendring (Nr. 6, 1986)

Tidsskrift for Samfunnsforskning utgis av
Universitetsforlaget, Postboks 2959 Tøyen, 0608 Oslo 6. Tlf. (02) 27 60 60.

Til: **UNIVERSITETSFORLAGET** Tidsskrift for
JA Ab.seksjonen, Postboks 2959 Tøyen, 0608 Oslo 6 **Samfunns-**
forskning
, takk, jeg/vi ønsker å abonnere f.o.m. nr. 1, 1987

☐ Privat NOK 195,- ☐ Institusjon NOK 315,- ☐ Student NOK 158,-

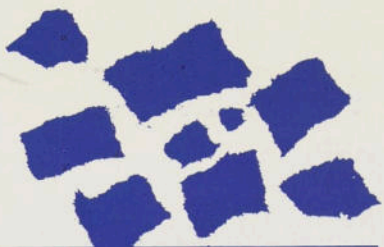
Navn:

Adresse:

Postnr.: Sted:

Studieinstitusjon: Avgangår:

☐ Send regning ☐ Sjekk vedlagt

BIDRAGSYTERE

Mie Berg, løsarbeider, Drammensveien 64. 0274 Oslo 2. For tiden sekretær for det offentlige oppnevnte «teaterutvalget», Norsk kulturråd. Tlf. 42 39 19. – Mie Berg har arbeidet som forsker innenfor massekommunikasjon og kultur, bl.a. med arbeidsstipend fra NAVF på prosjektet «Kvinner og kreativitet».

Tamar Bermann, forsker. Arbeidsforskningsinstituttet, Postboks 8171 Dep., 0034 Oslo 1. – Tamar Bermann arbeider p.t. med prosjektene «Læring i systemutvikling» og «Systemarbeid i tjenesteyting», dvs. med brukerrinnflytelse på innføring av EDB i bibliotek, hotell og sykehus.

Hanne Haavind, førsteamanuensis, psykolog. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1094 Blindern, 0317 Oslo 3. Tlf. 45 51 06. – Kommende utgivelser: *Liten og stor: Mødres tilgjengelighet og omtanke – barns utviklingsmuligheter*. Oslo, Universitetsforlaget 1987, og (med Agnes Andenæs) *Små barns livsvilkår i Norge*. Oslo, Universitetsforlaget 1987.

Jorunn Hareide, professor. Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim, 7055 Dragvoll. Tlf. (07) 59 64 10. – Hareide er medredaktør og forfatter i *Norsk kvinnelitteraturhistorie*, ca. 1600–1980, som er under arbeid. Første bind ventes å utkomme våren 1988.

Birte Folgerø Johannessen, forskningsstipendiat. Administrativt Forskningsfond ved Norges Handelshøyskole, Breiviken 2, 5035 Bergen-Sandviken. Tlf. (05) 15 21 00. – Folgerø Johannessen arbeider med et prosjekt om «Kvinner som ledere – i spenningsfeltet mellom tilpasning og nyskapning». Nylig publisert artikkel i *Nytt om kvinneforskning* nr. 5/86 om «Ledere – organisasjoners styringssymboler, hva med kvinnene?»

Hjørdis Kaul, universitetsstipendiat. Haugmarka, 7563 Malvik. Tlf. (07) 97 74 92. – Utga i 1986 – sammen med Elin Kvande: «Mestring av arbeidsledighet», Institutt for industriell miljø-

forskning, 7034 NTH, Trondheim.

Susanne Knudsen, universitetslektor. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydneplass 9, 5007 Bergen. – Hun arbeider for tiden med et prosjekt om kvinnelitteratur i 1940- og 50-årene. Har som biprodukt bl.a. utgitt artikler om nevroseskrivning i *Kvinner og genrer*, egenproduksjon 29, Bergen 1987. Ellers har hun skrevet kvinnehistoriske og -filosofiske artikler.

Sissel Lie, førsteamanuensis, Romansk institutt, Universitetet i Trondheim. Privat adr.: Skrenten 25, 7014 Trondheim. Tlf. (07) 53 01 11. Under utgivelse: *Sjelen har intet kjønn* (om kvinnelige forfattere, kjærlighet og identitet på fransk 1700-tall), 1988 (vår).

Aase Martens, sosionom. Ullevål sykehus, Barne- og ungdomspsykiatrisk avd. 0407 Oslo 4. Tlf. (02) 46 18 70. Utgitt: «Hva skjer med gravide rusmiddelmissbrukere?» En etterundersøkelse av 31 mødre. Publisert høsten 1986, Sentralrådet for narkotikaproblemer.

Liv Mjelde, NAVF-stipendiat. Stensrudlia 1, 1294 Oslo 12. Tlf. (02) 61 56 75. Pågående prosjekt om «Lærlingordninger i kvinneperspektiv».

Trine Normann, avdelingsdirektør, Helse- og sykehusdirektøren, Oslo kommune, Rådhuset, 0037 Oslo 1. Tlf. (02) 41 00 91.

Britt Slagsvold, forsker. Norsk Gerontologisk institutt, Oscarsgt. 36, 0258 Oslo 2. Tlf. (02) 55 74 20. – Er for tiden engasjert i forskning om sykehjemskvalitet og eldres integrasjon – forholdet mellom generasjonene. Siste publisasjon: *Sykehjemmet et sosialt system*, artikkel-samling, 1986.

Kitty Strand, lege. Fram til 1. august 1987: Mødrehygienekontoret, Oslo Helseråd, St. Olavs plass 5, 0165 Oslo 1.

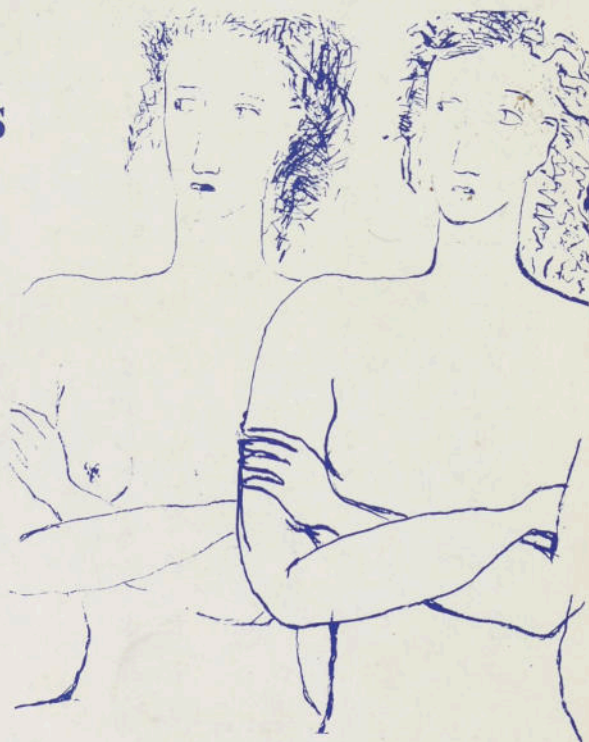
Karin Widerberg, førsteamanuensis. Institutt for rettssosiologi, St. Olavs gt. 29, 0166 Oslo 1. Tlf. (02) 11 10 52.

Inger Johnson

NYE BILDER – NY VIRKELIGHET Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse

*10 års jubileum for
opprettelsen av NAVF's
sekretariat for kvinneforskning*

18. og 19. sept. 1987
Det Norske Teater
og Håndverkeren, Oslo

Ill.: Johanne-Marie Hansen-Krone: «Skeptiske kvinner», 1983.

Det vil bli faglige innslag av sentrale representanter fra kvinneforskningen og fra ulike brukergrupper.

Temaene er:

- Kvinnemakt i politikken – hva så?
- Fra mannskapt distriktsutvikling til kvinneskapt?
- Økonomisk likestilling – rundt hjørnet?
- Kvinneidretten – nye skanser og nye tvangstrøyer?
- Omsorg og velferdsstaten
- Makt og kjærlighet – dominans og underordning i familien
- Kvinneforskningen i bistandspolitikken – søstersolidaritet eller modellimperialisme?
- Det indre og det ytre landskap – i harmoni? Belyst gjennom kvinnen som mor, sjef og misbruker

I tillegg til dette vil det bli prisutdeling, foto- og bokutstilling, kunstneriske innslag m.m.
Arrangementet er åpent for alle.

Adgang: kr 150,- pr. dag inkl. lunsj.

Program fås ved henvendelse NAVF's sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning,
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4. Tlf. (02) 15 70 12.

Nytt om kvinneforskning nr. 3/87